

Ára: 1150 Ft

A NAPVILÁG KIADÓ LEGFRISSEBB KÖTETE

Antal Attila **Chicago a Dimitrov téren**
Neoliberalizmus és a Kádár-rendszer

„(...) a neoliberalizmus – sokak elgondolásával ellentétben – korántsem azonosítható államellenességgel.”

A kötet egyik legfontosabb módszertani vezérfonala, hogy a neoliberalizmus egy több mint egy évszázados történetre visszatekintő eszmerendszer, amely ugyan nyugati gyökerű, de a keleti (főként államszocialista) rendszerek nagyon komoly tapasztalatokkal járultak hozzá a neoliberalizmus kifejlődéséhez. A legjelentősebb tapasztalat pedig az állam szerepére vonatkozik, ugyanis a kötetből kiderül: a neoliberalizmus – sokak elgondolásával ellentétben – korántsem azonosítható államellenességgel.

Éppen a Kádár-rendszer vizsgálata mutatja meg: az államszocialista rendszerekbe beszivárgó neoliberalizmus azokat a megoldásokat kereste keleten, hogy az erős állam segítségével miként lehet a piaci viszonyokat hatékonyan működtetni.

A Napvilág Kiadó webáruházában és Villányi úti könyvesboltjában kedvezménnyel kapható!

www.napvilagkiado.eu

11

Mozgó világ

2021/11

2021/11

Fleck Zoltán tanulmánya a jogról • Bodnár Zoltánnal Kardos Ernő beszélget • Gergely Ágnes és Vörös István versei • Bán Zoltán András, Benedek Szabolcs és Egressy Zoltán prózája • Gábor György esszéje Ferenc papáról

Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Farkas Zoltán • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Kőrösi Imre • László Ferenc • Parászka Boróka • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Vadas József • Végel László

Mozgó világ

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ* folyóirat kiadását! **Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A–Z

BÁN ZOLTÁN ANDRÁS 1954-ben született Budapesten. Irodalmár. Első publikációja a lapban (Bán Zoltán néven) A hivatal védte izléstelenség. A magyar operett útja 1948–1953 között. Kompoly Zsigmond és Csont András néven is publikált. Legutolsó kötete: *Magyar üdvöltés* (2021).

BENEDEK SZABOLCS 1973-ban született Budapesten. Író. Legutóbbi könyve: *Ballada egy csapatról* (2020).

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

EGRESSY ZOLTÁN 1967-ben született Budapesten. Író, költő. Legutóbbi könyve: *Júlialepke* (2017).

FARKAS ZOLTÁN 1952-ben született Budapesten. Bossányi Katalin-díjas újságíró, a HVG rovatvezetője. Legutóbbi könyve: *Hét szűk esztendő – 13 portré* (2020).

FLECK ZOLTÁN 1965-ben született Budapesten. Szabad Sajtó díjas jogász, szociológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A jogászképzés szintleíró jellemzői* (2017).

GÁBOR GYÖRGY 1954-ben született Budapesten. Filozófus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A történelem tekintete* (2021).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

GERGELY ÁGNES 1933-ban született Endrődön. Költő, író, esszéista, műfordító. Legutóbbi könyve: *A szomjúság ára* (2018).

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

KARDOS ERNŐ 1952-ben született Szolnokon. Rádiós és televíziós újságíró.

KŐRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikkubi* (2016).

LÁSZLÓ FERENC 1976-ban született Budapesten. Történész, kritikus. A Magyar Narancs belső munkatársa, a Revizor kritikai portál szerkesztője.

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Az elfeledett államfő* (2020).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóíró. A Spiritussonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Temetetlen múltunk* (2019).

VÖRÖS ISTVÁN 1964-ben született Budapesten. Költő, író, irodalomtörténész, esszéista, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi könyve: *Thomas Mann kabátja* (2017).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Orr Máté munkái

FRESH
CORNER

A kedvenc kávéd,
frissen főzve!

Ugorj be a MOL-kutakon található
Fresh Cornerbe, és kapj új erőre helyben
készült kávékülönlegességeinkkel!

Fleck Zoltán	3	Az uralkodó jogászi kultúra sivársága <i>Tanulmány</i>
Kardos Ernő	13	Az egész struktúrát kell majd kidobni <i>Beszélgetés Bodnár Zoltánnal</i>
Gárdonyi László	23	A kortárs manierizmusról – <i>Orr Máté munkái</i>
Gergely Ágnes	30	Hallucináció <i>Vers</i>
Vörös István	32	Harc az egyetemért <i>Tragikus vígeposz</i>
Bán Zoltán András	38	Használati utasítás öngyilkosoknak
Egressy Zoltán	47	Szinte rosszülesett <i>Novella</i>
Benedek Szabolcs	51	Ez nem Amerika <i>Regényrészlet</i>
Gábor György	61	Ferenc pápa és a bonum commune <i>Tanulmány</i>

Hónapló

Dalos György	80	Előválasztás, régi vita, sztrájk
Hargitai Miklós	83	Veszélyben a karácsony
Parászka Boróka	86	Buszoztatások
Végel László	89	„Újra győzött a nacionalizmus”

Reflex

Révész Sándor	93	Pofánk viszonya kézhez és fenékhez
---------------	----	------------------------------------

-ról, -ről

Pető Iván	101	„Miért szállong a turul s ölyű”?
Csepeli György	104	Alkalmazott unalom
Csengery Kristóf	107	Összeillő zenék
Kórizs Imre	110	Szivárványos szövegfraktálok
Stuber Andrea	115	Alkotóláger
Vadas József	118	Ez elment vadászni...
László Ferenc	123	A hét műtárgya

Farkas Zoltán	126	Kornai János emlékére
---------------	-----	-----------------------

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára hét éven át nem változott. A hozzánk való ragaszkodást köszönjük, most azonban a lap fennmaradása és jövője érdekében arra kényszerülünk, hogy szerény áremelést hajtsunk végre. Ennek megfelelően 2021 januárjától az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj pedig 10 980 forint. Abban bízunk, hogy mindez nem rettent el lelkes olvasótáborunkat attól, hogy minket válasszon. A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.
Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

Nemzeti Kulturális Alap

a változó világra nyitott zsidóság

Új Köztársaságért
Alapítvány

LENTUS Kft.

Felcsuti Péter
Bojár Gábor
Kende Péter
Kornai András
Nyíri Pál
Szelényi Iván
és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2021/november

negyvenhetedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőmű-vészet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Jován-Cserna Krisztina (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ugyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Az uralkodó jogász kultúra sivársága

Az Alaptörvény csak a formális jogállami szabályok, praktikusan a kétharmados korlát betartásával változtatható meg. Nem lehet jogállamot építeni nem jogállami eszközökkel. Nem kell jogelméleti megfontolásokkal bajlódni, csak a jogi formák érdekesesek. Az Alaptörvényhez nyúlni azért nem lehet, mert polgárháborút provokál. A kétharmados törvények megváltoztatása olyan precedenst teremt, amelynek soha nem lenne vége, ad absurdum minden kormányzat saját alkotmányt akar majd. Nincs forradalmi helyzet, ilyenkor a jogásznak nincs más dolga, mint a hatályos szabályok betartása. Ezek és ezekhez hasonló mondatok gyakran fogalmazódnak meg érvként Magyarországon azóta, amióta reális *politikai* esély van arra, hogy a 2010 óta regnáló Orbán-rezsim elveszti a választást. E jogász eredetű érvelés forrása könnyen azonosítható, következményei is beláthatók.

A jogállam akaratlagos félreértése

Két ideológiai természetű szemléleti sajátosság húzódik meg ezek mögött. Itt most nem foglalkozom azokkal a politikai indíttatású érvekkel, amelyek az autoriter rezsim fennmaradásának érdekében fogalmazódnak meg, még ha jogias szóhasználatot alkalmaznak is. Nem mérlegelem az Alaptörvény értelmezésében tevékenyen részt vevők akadémiai meg-

hasonlásának pszichológiai hatásait sem. A rendszerváltást és demokratikus jogállam felépítését kívánók beszédmódjával érdemes foglalkozni. Egyrészt a jogállam ebben a logikában minden változás akadályként jelenik meg, függetlenül attól, hogy mivel szemben, milyen tartalommal és milyen politikai környezetben történik a változás. Másrészt az elvi megfontolásokat beárnyékolják a káosztól, polgárháborútól, utcai zavargásoktól való félelmek, illetve félelemkeltések. Mintha az erőszak közvetlenül származna a közjogi intézmények átalakítási igényeiből és nem egy régóta a jogállamon kívüli nem demokratikus politikai erő nyers akaratából. Vagyis elegendő a jogrendszer teljes megkaparintása ahhoz, hogy a politikai hatalmat bárki korlátlanul és korlátlan ideig használja. Ha elég ügyesen manipulálja a jogintézményeket, soha nem kerülhet ki a kezéből a hatalom. Az a nyugati jogi kultúra, amelynek perifériáján élünk, arra épül, hogy a központi hatalmat, az uralkodót különböző ellenhatalmak korlátozzák. Gazdasági, területi, intézményes autonómiák.

Mivel ezek az ellenhatalmak a tapasztalatok szerint törékenyek, esetlegesek és könnyen felszámolhatóak, viszonylag hamar megjelentek a stabilizálásukra hivatott jogintézmények és garanciák, amelyek kötik az államhatalom mindenkori gyakorlását. Ezt nevezik azóta is jogállamnak.

A hatalom korlátozása azért is fontos, mert a demokrácia esélyeit kell biztosítani: a jogállami intézmények védelme nélkül a demokratikus legitimitációval rendelkező hatalom is hajlamos felszámolni a társadalmi akaratképződés alapjait: a plurális nyilvánosságot, a közösségek és az egyének szabadságát, a civil szerveződés és intézményi autonómiák gazdasági, szervezeti és mentális bázisait. A jogállam hívei arra koncentrálnak, hogy a közjogi berendezkedés ténylegesen korlátozza-e a végrehajtó hatalom gyakorlását. Amikor azt állítják, hogy Magyarországon nincs jogállam, akkor csak annyit állítanak, hogy nincs érdemi korlátja a kormány (a magyar esetben a kormányfő) szándékainak, bármit megtehet, és ehhez igénybe veheti a jogalkotást és minden állami szervezetrendszer, amely a jogi szabályok keretei között működik. Eltűnik a különbség a főhatalom birtokosának akarata és a jogi norma kötelezése között. Sőt a legtöbb esetben, miután a jogintézményeket emberek működtetik, az uralkodó személyes akarataát előre kitalálják, a vezér eszméi és szándékai a jogintézmények eszméi és szándékai lesznek. A formálisan jogi ellenhatalomként működő intézmények a meghosszabbított kezei. Ma nincs Magyarországon olyan formálisan jogállami intézmény, amely betöltené fő funkcióját, egyik sem gyakorolja a végrehajtó hatalom korlátozását. A demokratikus élet, amely korábban sem volt különösen élénk, mert erre vonatkozó tapasztalatok nemigen léteztek, csaknem teljesen elsorvadt és eltorzult. Ez a jogállami korlátok diszfunkcionalitásának és eltűnésének következménye. A jogállam visz-

szállítása a demokrácia érdekében szükséges. Minél több időt tölt egy közösség nem jogállami keretek között, annál természetesebbé válik az alárendelődés, félelem és lemondás a részvételről, visszahúzódás a politikától.

Nincs olyan kétharmados többség, amely erre felhatalmazást adhatna. Az olyan alkotmánynak látszó szöveg, amely ezt lehetővé teszi, nem alkotmány.

De miért bizonytalankodnak némely jogászok az ebből származó következmények levonásától?

Az uralkodó jogászai ideológia a jog és a politika elválasztottságára épül, amiben nem kis szerepet játszik ennek az ideológiának sajátos önvédő jellege. A politikamentesség nem pusztán az állami szabályozás politikai természetét tagadja, hanem a jogászai szerepeket igyekszik az objektivitás és a technikai racionalitás mázával bevonni.

Többek között azért sikeresek (ideig-óráig) a modern autokráciák, mert hatékonyan használják ki a formális, legalista szemléletmód kényelmét. A diktatórikus állami gyakorlat a szabálykövető bürokratikus ráció és a semleges szakmai önképek legitimáló erejére alapozza tartósságát.

A jogállam mint gyenge ideológia

A rendszerváltás folyamatában és az utána következő évek során a jogállam értékei, magatartásmintái, kommunikációs ereje, argumentumai nem teltek meg társadalmi erővel, nem töltötték meg megosztható történeteinket. A jogállam halott intézményi jelleget öltött, a jogászai szaknyelv rosszul definiált kategóriája maradt. A jelentésadó tevékeny-

ségére büszke Sólyom Alkotmánybíró-sága sem jutott túl a jogállamnak a jogbiztonsággal való azonosításán. Alulteljesítésének egyik, nem elhanyagolható oka, hogy a magyar jogtudományi gondolkodás sem haladta meg a politikai gyakorlat szintjét a jogállam fogalmának érzékelhetővé tételében, képtelen volt teoretikus megalapozású víziót szolgáltatni. A jogász kultúra egésze adós maradt a jogállam fogalmi fejlesztésével.

Ettől még ideológiai ereje kialakulhatott volna, de cselekvésorientáló, mozgósító, közösségképző, edukatív és doxikus hatásait se a politikai szereplők, se az intézményi világ nem volt képes terjeszteni. A jogállam jövőképet stimuláló potenciálja még elméleti lehetőségként sem fogalmazódott meg.¹ A domináns jogász értelemzés a mindenkori államhatalomnak kedves „a szabályokat be kell tartani” parancsának engedelmeskedik.

A demokratikus Európa és az autoriter posztkommunista államok közötti jelenlegi politikai vita a nyugati jogi hagyomány reménytelen próbálkozása a terjeszkedésre. Ugyanis a modern demokráciák hegemonikus ideológiai tartalmai – népszuverenitás, egyéni jogok, magántulajdon – a klasszikus polgári átalakulások messzi történelemmé váló korában voltak utoljára társadalmi hatásokkal rendelkező ideológiák. A keleti blokk ideológiavesztett társadalmait már egy nem mobilizáló megjelenés, semleges, természetes képződmény érte el a „behozó forradalom” idején. Demokrácia és jogállam a maguk

intézményes formáiban, kész csomagokként, adaptálandó formákként, nem is lehettek tartósan és hevesen forrásai semmilyen társadalmi identitásnak. Kódolva volt a hagyományos, ismert, a korábban lefajtott, de a keleti hagyományban soha teljesen el nem tűnő, társadalmi erővé transzformálható nacionalizmus újjáéledése. Ma alig van ezzel szembeállítható mozgósító kollektív eszme.

Kritikus pillanatokban, válságok idején mégis van esély az ideológiák átalakulására, eleven erővé válhatnak olyan normatív elemek, amelyek eddig tetszhalott állapotban voltak, sőt mozgósító jelleget kaphatnak. Bizonyos kérdésekben a jogi, jogállami értékek ideológiai hatása jelentős szerepet játszhat. Értékelkötelezett jogász érvelés, szakmai és morális logikák segítik a halálbüntetés elvetésének, az abortusz megengedésének, a különböző emancipációk intézményesedésének folyamatát. Ilyenkor a jog társadalomintegráló szerepe láthatóvá válik, a közbeszéd részévé válhatnak igazságosságdilemmák és a jogászok a politikai tér szereplőivé alakulnak. Azzal, hogy ezekben a diskurzusokban monopolizálásra törekednek, ideológiai küzdelmeket folytatnak és saját ideológiai kiindulópontjaik érvényesüléséért szállnak síkra, egyben a jogállami értékek társadalmivá válását is elősegítik. Magyarországon a halálbüntetés az Alkotmánybíróság döntése szüntette meg, a rendszerváltó elit félt a társadalmi viták kimenetelétől, és meg sem próbálta e szimbolikus témát az olyan tartalmi jogállami értékek terjesztésére használni, mint az emberi méltóság. Bármennyire is cizellált szövegegyüttes tudható be ebben a témában a legerősebb jogál-

¹ Miro Cerar: *The Ideology of the Rule of Law*, *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophy*, ARSP Band 97, Heft 3, 2011, 393–404.

lami intézmény, az Alkotmánybíróság tevékenységének, érveik zárt ajtók mögött ragadtak, legfeljebb más jogászai szövegekben találtak teret a terjeszkedésre. Ilyen eszközökkel és arisztokratikus zártsággal, illetve a társadalmi folyamatoktól és vitáktól való félelemmel az alkotmányos kultúra terjesztése eleve kudarcra volt ítélve. Az ilyen terepen könnyedén visszatérő diktatúra első áldozata éppen az Alkotmánybíróság lett.

A jogrendszer autonómiája vagy kevésbé leplező nyelven zártsága a modern jogászai professzionális ideológia lényeges része. A politikai ideológiákkal való szembenállása magasabbrendűséget kölcsönöz. Éles szembeállításuk azonban félrevezető. A politikai ideológiáknak is része a jog valamilyen felfogása: kiterjesztő jogosultságfelfogás, egyéni vagy kollektív jogok, a nemzeti identitás jogi kifejeződései, stb. Diktatórikus körülmények között felszámolódik, minimálisra szűkül a jog autonómiája, és ellepik a jog működését a hatalmon levők politikai eszméi. Hosszú diktatórikus időszakok után a professzió felszabadulása együtt jár a hamis totális politikamentesség hangoztatásával. A jog eszközjellegével leszámolni szándékozó, a politikától emancipálódni akaró hivatásrendi gondolat túlfeszítése nem csak hamis, hanem súlyos csapdákat rejt.

A professzionális autonómia csökkenése, a jog belső szerkezetének, moralitásának rombolása, a jogalkalmazói konformitás vagy alárendelődés szokásai nehezebben szűnnek meg, mint a diktatórikus rendszer intézményei. Egy intézményes rendszerváltás után, a jogi autonómia deklarált visszaszerzése, a politikától elválasztottság, értékmentes-

ség görcsös szimulációját idézi elő. A jogi érvek, a jogi megoldások még akkor is politika- és értékmentesek, amikor egy autoriter jogrendszer lebontása lenne a feladat. A jogállam értékvonatkozásainak nincs esélyük a jog formális autonómiája, függetlensége, politikamentességének követelménye mellett. A formalizmus, normativizmus védelme mögé húzódásnak éppen a diktatúra alatt született meg az a hagyománya, amelyre az újabb diktatúrák támaszkodhatnak. Különösen, ha az új autoriter politikai gyakorlat legalista alapon számolta fel a demokráciát és a jogállamot. A bírói „rezisztencia” szinte egyetlen formája például az volt a felpuhuló kommunista diktatúrában, hogy a jogalkalmazó a jogszabályok szövege mögé bújt. Egy ideológiai természetű politikai hatalommal szemben ez a legtöbb esetben hatékony pajzsot jelentett a személyes vagy intézményes politikai befolyásolási kísérletekkel szemben.

A jog semlegességének túlhangsúlyozása látványos, mert nem demokratikus körülmények között az ideológia jobban érzékelhető a jogban, súlyos kihívásokat jelentve a jogászai semlegesség számára. Az uralkodó politikai csoport ideológiai elemei kikezdi a jogrendszer belső racionalitását. Erről könnyen megbizonyosodhatunk az Alaptörvény szövegét és szöveggörnyezetét, valamint ezek használatát látván. Az alkotmányos identitás és nemzeti hitvallás agresszívan kirekesztő politikai ideológiája a jogi szabályozás számos helyén megjelenik.

Ezzel a közvetlen, élő, tényleges társadalmi erőt maga mögött tudó, a közbeszéd részét is képező ideológiai nyomással szemben, amely egyaránt

veszélyezteti a jog racionális működését és a jogász hivatás identitását, a jogállam rideg, semleges technikai eszköz. Tehát alkalmatlan arra, hogy hatékony ellenőröként felvegye a versenyt saját intézményes rehabilitációja érdekében. A jogállam semleges szabályok rendszereként való beállítása (a jogállam azonos az eljárási normák és formák betartásával és a jogbiztonsággal, valamint a jog formális érvényesülési igényével) ebben a helyzetben maga is politikai eszközként funkcionál: mint pusztán formális normatív érvényesség védelem alá helyezi a hatalmi berendezkedést. Másrészt a hatalom gyakorlóiban szemében mint üres, elidegenedett, tartalom nélküli idegen elem a saját nemzeti alkotmányos identitással szemben. A jogász önvédelem és a diktatórikus akarat erősíti egymást.

Ezt az alaphelyzetet erősíti a jogász szakma egy részének sajátos érdekrendszere, amely így önfelmentést talál a hatalom szolgálatában. A jogászok nem szívesen látják be, hogy mindennapi munkaeszközük, amelyet egyre ritkábban, de még mindig lehet a szabadságok védelmére igénybe venni, a velejéig romlott, és súlyos alaphibában szenved, igazolhatatlan alkotmányos alapokon áll. Ekkor megerősödik a legalizmus formális érve, és védelmükbe veszik a rendszert, bármilyen tartalommal rendelkezik is. Hiszen ők maguk is a rendszer részei. Erős és határozott társadalmi forradalom esetében áll csak a jogász hivatásrend a felforgatás mellé, az ő világuk a kis, esetről esetre való ellenállások és győzelmek evolúciója. Újabb közadat kiperlése a titkolódzó államtól, újabb diszkriminatív fenntartói döntés bírósági megváltoztatása, egy-egy strasbourg-

gi győzelem, néhány állampolgár szabadságának visszaadása, jogszerűtlenségek orvoslásának aprómunkája. Felbecsülhetetlen érték. De aligha lazítja fel egy a jogi eszközök intenzív használatával operáló autoriter rezsim alapjait.

Erős hivatásrendi ideológiák támogatják tehát azokat a jogászokat, akik a jelenlegi vitában az alaptörvény érvényességéről és egy remélhető demokratikus kormányzás érdekében szükséges közjogi átalakításról a tiszta értéksemlegesség alapján fejtik ki véleményüket. A jogállam aktuális értelmezésében a professzionális értéksemlegességet (ami azonos a szabályokat be kell tartani sivárságával) szembeállítják a jogon kívüli (politikai) érvekkel, amelyek ennek megfelelően kívül esnek a szakmai falakon. Azok tehát, akik az értéktartalmakat (materiális elemeket) kérik számon a jogrendszeren és a gyakorlaton, olybá tűnnek, mint ha szakmai szabályokat sértenének meg. A büszke és magabiztos jogász érvek mögött azonban csak a jog és politika szétválasztásának politikai és hivatásrendi érdekeket szolgáló mítosza áll.

Jogállam és demokrácia szükségyszerű összetartozása

A demokrácia sérülékenysége miatt a professzionális autonómiának a demokrácia elsődleges védelmi vonalát jelentő jogállami értékeken kellene alapulnia. Ha nem működik, akkor a jog a hatalom eszközévé válik, szabadon felhasználható instrumentummá. Ezzel a veszéllyel szemben a jogászoknak a jogállam értéktelített volta, materiális értékei mellett kellene elköteleződnie, vagy ha úgy tetszik, a jogállam partikuláris ide-

ológiája mellett. Ez láthatólag csak formálisan, deklarációk szintjén működik; a liberális legalizmus, amely megelégszik a jogállami intézmények formális létével, és a kritikai önreflexió teljes hiánya akadályozza a tevőleges elköteleződést. Ez ugyanis egy ideológiai küzdelem is, amiben a jogászai foglalkozások hagyományosan alulértelmezik a jogállamot, azonosítják a puszta jogbiztonsággal, és ezzel fel is adják a küzdelmet egy legalista autoriter rezsimmel szemben.

A formalista jogfelfogás és jogállamfogalom forrásai erőteljesekek, a rendszerváltás bizalma a liberális intézmények szabadságőrző teljesítményében, sőt kultúrateremtő hatásában természetes állapot volt. Ráadásul a jog kritikai elemzésének hagyománya szinte teljesen ismeretlen volt a jobbára provinciális jogászai kultúrában. Az egyetlen kritikai teoretikus forrás legfeljebb a modern marxizmus lehetett volna, amit súlyosan diszkreditált ideológiai felhasználása. A liberális legalizmussal kapcsolatos fenntartások eltűntek, a korabeli nyugati tudományos kritikai pozíciók ismeretlenek voltak. Sőt a kommunista rendszer összeomlásának eufóriája globális optimizmussal vértette fel a racionális kormányzati bürokrácia, kapitalista piac, demokratikus és jogállami intézményépítést és az ezen elemek közötti jótékony összefüggést. A szocializmusból örökölt jogi instrumentalizmus (a jog intézményes eszköz csupán) rutinjai megerősítést nyertek ebből a később megalapozatlannak bizonyult optimizmusból. Mint az gyorsan kiderült, az autoriter, jogállamtagadó rezsimek, az autoriter állam a magas korrupciós ráta mellett is képesek

vonzóak lenni a tőke számára.² A jogállamot tehát, annak még legszűkebb értelmében, pusztán a kalkulálhatóság biztosítékaként (jogbiztonság) sem fogja semmilyen gazdasági érderendszer védelmébe venni.

Az uralkodó jogászai szemlélet szűkössége, a vak hit a jog „mérnöki” képességeiben, az intézmények kultúrateremtő hatásában és az eltérő intézményi kultúrák és informális viszonyok lebecsülése nem maradt meg a jogászok köreiből. Alternatívák és stabil demokratikus értékrend, hagyományok hiányában a joggal kapcsolatos vélekedések szerves részévé vált.

Mint a legtöbb radikális politikai változás, a magyar rendszerváltás is a „mindent átható tájékozatlanság”, félelmek, illúziók ideje volt, amelyet az örökölt viselkedési minták, rutinok alkalmatlansága és új szimbolikus keretek keresése jellemezett. A társadalom életét meghatározó alapvető kérdések megfogalmazásának bizonytalansága, a vélemények és szervezetek sokszínűsége orientációs zavarok forrása volt. Ahogy Lamartine-t idézi Clifford Geertz: *„Ez a káosz ideje: a vélemények töredezettek, a pártok összekuszálódtak; az új elképzelések nyelve még nem született meg; semmi sem nehezebb, mint elhelyezni magunkat a vallásban, a filozófiában, a politikában. Az ember érzi, tudja, megéli saját ügyét, és ha kell, meg is hal érte, de megnevezni nem tudja. E kor fő gondja, hogy hogyan osztályozza a dolgokat és az embe-*

² Brian Z. Tamanaha: *The Primacy of Society and the Failures of Law and Development: Decades of Stubborn Refusal to Learn*, Washington University in St. Louis School of Law, Faculty Research Paper Series, 10.03.02., 2010.

reket... A világ összekuszálta önnön katalógusát.”³ A jogászi szereptudat számára kecsgetető lehetőség maradt a jog stabilitást, biztonságot, kalkulálhatóságot adó jellege. A zavaros, plurális, értelmezési bonyaldalmakkal terhes igazságosság és egyéb tartalmi érvek másodlagosak a jogi norma univerzális és semleges viselkedési kötelezései mögött. Orientációs válságokat a megszokottak felbomlása, a régi viszonyulások érvényességének megszűnése hoz létre, és ilyen helyzetekben megnő a könnyű azonosulást kínáló ideológiák szerepe. A jogállam kiszámíthatóságot, biztonságot ígérő szűk meghatározása, mint az uralkodó jogászi ideológiai alapja, megfelelő szakmai azonosulási lehetőségnek bizonyult, és nem is nagyon kellett semmi újat befogadni, a formális normativizmus jól ismert volt.

A jog tehát feltétlen érvényesülést igénylő parancs, lényege a megfelelő eljárás, amelyben létrehozzák hierarchikus rendben funkcionáló szervek. Ha hiányzik a címzetek jogkövetési hajlandósága, javítani kell a szankcionáláson, vagy új parancsot kell gyártani. Ebben a logikában a formális szabálybetartás önérték, nem kérdezhetünk rá az értelmére, igazolására, morális megalapozottságára, társadalmi következményeire, méltányosságára, igazságosságára. Ebből káosz, de legalábbis rendetlenség következne. A társadalmi rendezettséget a jog, a normabetartás és a jogászok őrzik. Az állam által alkotott jog akkor is felsőbbséggel rendelkezik, ha semmi más nem igazolja,

csak a formális legalizmus, vagyis hogy szabályozott rendben hozták létre az előírt eljárás szerint, mind egy, hogy milyen szándékkal és tartalommal. Mintha a jog a társadalmi rend kizárólagos biztosítója lenne egy bizonytalan világban. Az uralkodó jogászi normativizmus a hobbesi hagyomány örököse.

A jog valóságteremtő lehetőségei

A jog valóban a társadalmi kontroll eszköze, de legalább annyira jelentésadás, alakítás is: világteremtés. Milyen világot fogadunk el sajátunknak egy illiberális, nem konszenzuális, kirekesztő, atavisztikus értékeket tartalmazó alaptörvénnyel? Megelégszünk-e azzal, hogy a képviselő megfelelő számú pártmunkása megszavazta a politikai centrum szövegét? Miközben tudjuk, hogy az alkotmányok nem így készülnek.

A normatív tartalom, az előírások, állami parancsok, a jogászi értelem elválaszthatatlan attól a társadalmi folyamattól, amelyben a szabályok értelmet nyernek: a magyar Alaptörvény például létrehozta azt a társadalmi világot, amelyben a hajléktalant büntetik azért, mert hajléktalan, ahol azonos nemű párok nem fogadhatnak örökbe gyermeket, ahol a ténylegesen család-ként élők egy jelentős része nem számít családnak. Az Alaptörvény olyan politikai világot teremtett, amelyben a jogokat ismét feltételekkel lehet gyakorolni, és ahol intézményes akadályai vannak a hatalom megosztásának, csak formálisan léteznek a végrehajtó hatalom korlátai. A jog, hogy működőképes legyen, szüksége van a hivatalos (szakmai, professzionális) értelmezésekre és nem hivatalos, az

³ Clifford Geertz: *Az ideológia mint kulturális rendszer*. In: *Az értelmezés hatalma*, Századvég, 1994, 51. o.

állampolgárok magatartásában megjelenő elköteleződésekre. Ez utóbbiak is a szabályok interpretációira alapozódnak. Képzeljük el azt az állampolgárt, aki a legjobban megfelel az alaptörvénynek, azt a nyelvet beszéli, azokban a képekben látja a világot, azzal azonos viselkedési mintái vannak. Magunkra ismerünk? Kit látunk benne? Vágyott polgártársainkat, egy európai, demokratikus Magyarországot?

Egy ország jogrendszere részben fiktív, vizionárius: nemcsak a van és a kell dichotómiájára épül, hanem egy lehetőségvilágot is kinyit, teret ad annak, amilyen a világ, a társadalom, amelyre vonatkozik, lehetne.⁴ Az előírt szabályok, az elvárt magatartások, a jog által létrehozott intézmények között, valamint a lehetséges valóságok között narratívák, az értelmezéseink teremtik meg az összhangot. Ez a jelentésadás kollektív folyamat és a megértésre épül. A jogi előírások értelmét olvasni és megérteni szükséges ahhoz, hogy képesek legyünk követni. A szűkértelmű jogász felfogás csak a jog impérium részét fogja, a kikényszeríthető, sőt kikényszerítendő intézményes *regulációt*. Pedig a jog a kölcsönös, interperszonális kötelekek, közösségi víziók, identitások, összetartozás *integráló* világa is. Az uralkodó jogász szerepfelfogás mérnöki modellben gondolkodik, a „társadalom mérnöke” metafora beivódott a szakmai beszédmódba. Ez nem csak a hagyományos instrumentalizmust (a jog a hatalom eszköze) tartja életben, hanem a technikai, élettelen,

objektív, semleges jogképzetet terjeszti. Miközben elsorvasztja a kollektív elköteleződések, a világteremtés pluralisztikus világát. Mintha a társadalom egyforma téglákból állna és nem végtelenül színes normatív rendekből, elvárásokból, konfliktusokból, identitásokból és kapcsolódásokból, amelyeket a jogi szabályozásnak úgy kell integrálnia, hogy nem pusztítja el őket, hanem közösségképző erőként összeköti. A hatalmi értelmezés, az impérium kizáró, korlátozó, elválasztó, a rideg, hierarchikus kényszerekre apellál. Nem tudja értelmezni a pluralizmust, az eltérő normatív elvárásokat, életformákat, amelyek szükségszerűen részei a modern társadalmaknak. Egy alkotmánynak, miközben a legmagasabb szintű egységes nemzeti norma, ugyanolyan erővel kell teret adnia eltérő, különös viszonyulásoknak, identitásoknak, másságnak. Nem csak hatalom, hanem jelentés is, ami persze labilitást, rugalmasságot, megengedést, szabadságot feltételez. Ebből az értelmezési szabadságból, normatív pluralizmusból, amelyet mégis egy kollektív normatív elvárásrendszer önt formába, alakulhat ki a közös identitás. A politikai közösség nem a normatív kényszerből, hanem a normák pluralis narrációiból származik. Az oktrojált alkotmányok nem teremtenek politikai közösséget. A liberális demokráciát gyakran és súlyosan félreértik, pedig leginkább az alternatív értelmezések, narratívák, identitások elismerését szolgálja, akadályozza a felettük gyakorolt hatalmi kontrollt. Hatalmi nézőpontból ezek destabilizáló erők, miközben éppen a modern, erősen bonyolult társadalom integrálását szolgálják.

⁴ Robert M. Cover: *The Supreme Court 1982 Term*. Foreword: Nomos and Narrative, *Harvard Law Review*, 5, 1983–84, 4–68.

A jogászi formalizmus eltéveszti hivatását, amikor a hatalmi látásmódot teszi magáévá.

Akár akarjuk, akár nem, mindannyian részei vagyunk egy normatív világnak, amelyet egyelőre a nemzetállam jogrendszere erősen meghatároz. De része e világnak az európai jogrend és gyakorlat, valamint rengeteg elv, érték és informális szabályrendszer is. Az alaptörvénytől, az európai szerződésen át a közlekedésben szükséges együttműködési szokásokig. Akkor lehetünk részesei ennek, ha a normatív világ módosítható, felforgatható, alakító potenciálokkal lépünk be a társadalmi terekbe. Amikor részt veszünk a mindennapi közlekedésben, folyamatosan reagálunk a szabályok érvényességére, felülvizsgáljuk érvényességüket, követésünkkel megerősítjük, másokkal kötött ad hoc konszenzusokkal lazítunk rajtuk. A folyamatosság mindig megtörik, szabályaink vannak arról is, hogy miként lehet eltérni az érvényes normáktól. A jogi és hétköznapi kultúrák jelentősen eltérnek abban a tekintetben, hogy mennyire rugalmasak ezek a szabályozások. A konszenzuális hagyományrendszer, ahol megszokott az együttműködés, a normák nem merevek. Máshol, például a kelet-európai normatív kultúrákban, nehezen megy a finomhangolás, helyette a normakezülés, a szabály értelmét egészében megkérdőjelező informális gyakorlatok jellemzők.

De forradalmi változások alkalmával több történik, mint finomhangolás, megtörik a folyamatosság, vissza kell térni a közös normák minimumának megalapozásához, új jelentéseket kell létrehozni. Egy alkotmány

fontos szerepet tölthet be ebben, ha megfelelő eljárás biztosítja, hogy képes a nemzeti közösség közös normatív hagyományait kifejezni. De az alkotmány sem az egyetlen, mindent megelőző, egyféle értelmezést lehetővé tevő norma, ki van téve az értelmezési változékonyságnak. Garantálhatja ugyan, garantálnia kell többek között az emberi méltóságot, az egyén jogait, biztosítania kell a hatalom megosztását és a végrehajtó hatalom korlátait, de ezek csak kiindulópontjai további jelentés- és világteremtéseknek. A diktatúrák mindig megpróbálják erőszakkal lefojtani a divergáló jelentésadási folyamatokat. Ennek csak az egyik, államon belüli példája a bírói jogértelmezési szabadság görcsös korlátozása, amivel a keleti diktatúrák, amilyen a magyar és lengyel rezsim is, folyamatosan és változatos eszközökkel élnek. De ilyen fojtogató hatású a társadalom mindennapi társas létére nézve a család fogalmának megerősökölése a magyar Alaptörvényben. A jogrendszer ilyen elemei az erőszak termékei, amelyek csak ideig-óráig képesek a plurális természetű értelmezéseket eliminálni. Amikor a szégyenteljes büntető szabályok kriminalizálták a hajléktalanságot, a jogalkalmazók egy része úgy érezhette, hogy ez az értelmezésre vonatkozó nyomás nincs összhangban etikai felfogásukkal, függetlenül ideológiai meggyőződésüktől. De bőven van arra is példa, hogy a menedéket kérőkkel kapcsolatos ellenséges hatalmi definiálás nem maradt hatás nélkül a bírói értelmezésekre sem. Az érintettek nagyobb társadalmi távolságra vannak a jogalkalmazótól, kevésbé helyezték őket értelmezési szabadságuk védelme alá.

Az alternatív jelentésvilágok fennmaradása küzdelmek eredménye, és hasonlóan az önálló, autonóm normatív rendekhez, korlátozzák az állam centrális hatalmát. A kulturális élet terei, intézményei például hagyományosan őrzik saját belső szabályrendszereiket, ezért igyekeznek kizárni az állam politikai, ideológiai szempontokat érvényesítő próbálkozásait. Egy ország normatív rendje ezeken az autonómiákon múlik. Az állami hatóságok értelmezési monopóliumra törekednek, de a demokratikus államok a hatalommegosztás rendszerével intézményesítik a belső értelmezési autonómiákat is. Vita lehet a törvény akadémiai, bírói, jogalkotói értelmezései között, az érvek ereje csak az autonómiák gyakorlásával tud érvényesülni. Az ilyen belső pluralizmus rugalmassá, alkalmazkodóképessé teszi az államot, így képes a változó demokratikus társadalmi igényekre reagálni. A jogértelmezési viták lefojtásával, az alternatív normatív univerzumok eliminálásával az állam elveszti demokratikus jellegét és végső soron egy komplex társadalom viszonyainak szabályozási képességét is.

A Fidesz pártállami rezsimje és normatív univerzumának csúcsa, az Alaptörvény minden szinten és társadalmi térben csonkítja, korlátozza és felszámolja az alternatívákat és a változtatási lehetőségeket, értelmezési pluralitást. Nem ad lehetőséget arra, hogy otthona legyen sokféle társadalmi csoportnak, világertelmezésnek. Nem az a baj vele, hogy egy atavisztikus, premodern, kirekesztő társadalomképet rögzít, hanem hogy mindenkire ezt akarja rákényszeríteni. Lehet, hogy Magyarország egy

része olyan, mint a rezsim, de jelentős részei bizonyosan nem. A normatív univerzumok felszabadítása csak a totális igényekkel létrehozott alaptörvény és politikai logikájának megtörésével lehetséges.

Egy új, demokratikus alkotmány megalkotása a valóság egy új normatív rendjét hozza létre, amely nem kirekeszt, hanem lehetőséget ad, belefér sokféle világkép, tehát nem erőltet az országra valami partikulárisat. Ennek megfelelően kell megtervezni megalkotási folyamatát is. Ezzel nem lezárul majd valami, hanem megnyílik a lehetőség arra, hogy a sokféle normatív igénnyel rendelkező, összetett társadalom kialakíthassa a normatív univerzumainak összeegyeztetési folyamatait és kifejezze saját arculatát. A Fidesz-rezsim alaptörvénye a maga bornírt zártságával és a nyílt politikai kirekesztéssel nem motiválja Magyarország kreatív cselekvőit. Nem ad lehetőséget a hazaszerető alkotmányos identitás kialakulására, a cselekvő jellegű elköteleződésre.

Mi az igazságos, mi a helyes? Ezek a kérdések vitára várnak, a hivatalossal szemben rezisztens, annak ellenálló, azt kihívó alternatívák megjelenése, erősödése szükségszerű. Az értelmezési monopólium erőszakos fenntartása hosszú távon bukásra van ítélve. De az alternatívák megszületése erőfeszítéseket igényel, víziókat kell megfogalmazni, vitára alkalmas tereket és feltételeket kell létrehozni. Amikor a Fidesz utáni világra gondolunk, akkor ezt a munkát kell elképzelnünk. Aminek az Alaptörvény eltakarítása csak a kezdőpontja.

Az egész struktúrát kell majd kidobni

Bodnár Zoltánnal beszélget Kardos Ernő

– *Elárulja, hogy kire szavazott az ellenzéki előválasztáson, Dobrev vagy Márki-Zay volt a jelöltje?*

– Nem titok, Dobrev Klárára szavaztam.

– *Nem szeret a nyertesek közé tartozni?*

– Ez nekem nem szempont. Klárát személyesen ismerem, nálam írta egykor a szakdolgozatát. Felkészült, tehetséges embernek tartom, komoly kormányzati, politikai, európai uniós tapasztalattal.

– *Ugyanakkor a férje, Gyurcsány Ferenc az egyik legnépszerűtlenebb magyar politikus. Ön szerint Dobrev győzelme nem jelentette volna, hogy Orbán marad hatalmon?*

– Egyfelől rögzíthetjük talán, hogy Gyurcsány démonizálása, ez a fideszes karaktergyilkosság alapvetően csak a bigott Orbán-hívók körében hatásos igazán. Az előválasztás második szakaszának egészen különös jelensége volt, hogy Márki-Zay és kisebbrészt Karácsony kommunikációja jelentős részben átvette ezt a narratívát, s kampányuknak ez a szakasza jószerivel egyetlen üzenetre épült: Dobrev indulásával nem lehet elzavarni Orbánt, mert Gyurcsány... A végeredmény azt mutatja, hogy ez a stratégia működött. Márki-Zay ön-maga teremtett mítoszt saját maga körül, mely szerint egyedül ő képes megszólítani, mozgósítani a bizonyta-

lanokat, a Fideszből kiábrándult szavazókat. Ezt az előválasztás első fordulójának eredményei nem igazolták. A második körben Dobrev az országot járta, és programról beszélt, Márki-Zay és Karácsony pedig egymással volt elfoglalva, s a legyőzendő ellenfelet – olykor ellenséget – Dobrev Klárában, Gyurcsányban és általában a Demokratikus Koalícióban jelölte meg. (Ez nem múlik el nyomtalanul.) A végső választási lehetőség Dobrev és Márki-Zay között volt, s a választók többsége úgy ítélte meg, hogy Márki-Zayval nagyobb az esély az Orbán-rezsim megdöntésére, s őszintén remélem, nekik lesz igazuk. Magam nem láttam jelentős különbséget a két lehetséges lista között – ne feledjük, '22-ben nem miniszterelnök-jelöltre, hanem az ellenzéki pártok közös listájára szavaz az ellenzék –, az egyik első helyén Dobrev, második helyén Márki-Zay, aztán az ellenzéki pártok vezető politikusai, a másik változatban az első helyen Márki-Zay, a másodikon Dobrev, aztán a többiek. Tudós szociálpszichológusok bizonyosan meggyőzően leírhatják a két változat eltérő hatásait, én erről nem voltam meggyőződve.

Másfelől Dobrev Klára független, szuverén személyiség, semmiképpen sem Gyurcsány Ferenc bábja, mint ahogyan sokat láttatni szeretnék. Képességei és felkészültsége tekintetében messze kiemelkedett az összes többi jelölt közül.

Az én személyes döntésemben, szavazatomban persze az is benne volt, hogy régóta igen rossz véleményem van Márki-Zay Péterről. Hatalomvágyó, narcisztikus figurának látom, a kampány második fordulójában nyújtott teljesítményét pedig kifejezetten riasztónak és destruktívnek láttam. Durva hangot ütött meg a vetélytársa mögött álló politikai táborral szemben, és szánalmas volt a Karácsonnyal folytatott civódása, ami igen gyorsan felemésztette az első forduló sikerének emelkedettségét, lendületét, bizakodását. Sokakat és sokszor sértett meg, sokszor csúsztatott vagy állított egyszerűen valótlanúságot, és következképpen sokszor kért utólag elnézést. (Lehet persze szemantikai vitát folytatni arról, hogy van-e tartalmi különbség az „elárulja a hazát” és a „hazáruló” szavak között, de minnek.) És még mielőtt felemleném nekem a DK-s kommentelők stílusát, rögzítsük gyorsan, hogy a hívek szava és a politikai vezetők szava más szintet jelent, az előbbieket sokkal több szabadosságot engedhetnek meg maguknak.

– *Márki-Zay is független civil, nincs pártja, mindössze egy mozgalom éléről igyekezett célba jutni. Ezzel nem rendkívüli tehetségét és hitelességét bizonyította?*

– Márki-Zay kampányának első pillanatától kezdve arra fókuszált, hogy miközben bírálta ugyan a hatalmon lévő korrupt, diktatórikus Orbán-rendszert, teljes erőből ekézte az összefogni kész ellenzéket is. Ezt így utólag is végtelenül károsnak tartom. A dolog mögött az áll, hogy Márki-Zay hibás módon összemossa a 2010 előtti és utáni idősza-

kat. Aki 2019-ben – Orbán tíz éve után – azt a kategorikus kijelentést teszi egy szűkebb beszélgetésben, amelyen magam is részt vettem, hogy a Fidesz *mindent* jobban csinál, mint a 2010 előtti koalíció, annak baj van a valóságérzékelésével. Aki nem tudja megkülönböztetni némely szocialista politikus „nokiás dobozát” a Fidesz állami szintre emelt rablásától, a maffiaállamtól, annak vagy az arányérzékevel van probléma, vagy súlyosan elfogult a parlamenti ellenzéki pártokkal szemben, amelyeknek a támogatásával éppen miniszterelnök akar lenni.

Kétségtelenül hatásosan, meggyőzően beszél, ám a nyilvános megszólalásaiból sugárzó populizmus, elitellenesség rendkívül messze áll tőlem. A „civileket a parlamentbe” program alapvetően hibás és káros. A parlamenti demokráciákban a politikai akaratképzés csatornáit a politikai pártok. Békeidőben, az egyéni választókeretekben persze bekerülhetnek pártonkívüliek, akik a helyi választóközösségtől kapják legitimációjukat, de abszurd az a gondolat, hogy az ellenzéki pártok közös listájára civileket írjon be Márki-Zay, mégis kit és mit képviselnének ők. Az Országgyűlésben minden egyes úgynevezett „független” képviselő külön-külön „zsarolási potenciállal” rendelkezik a szó politikai értelmében. Szűk parlamenti többség esetében ez magát a kormányozhatóságot veszélyezteti. Mellesleg, akiből országgyűlési képviselő lesz, az rögvest meg is szűnik „civil” lenni, és „politikai aktorra” válik. A civil társadalom szerepe, dolga, a politikai osztály kontrollja a nyilvánosság erejével.

– Gondolja, hogy Dobrev és Márki-Zay tudnak majd együtt dolgozni?

– Remélem, de hangsúlyozom: előtte mindkét politikusnak el kell fogadnia, hogy a jövő évi országgyűlési választást nem az ellenzéki listavezető személye dönti el, hanem az összefogás ténye. Fontosnak tekintem továbbá, hogy még az idén összeálljon az ellenzéki árnyékkormány, s ez a csapat induljon – közös program alapján – Orbánék ellen. Egyelőre a Fidesznek nincs semmilyen választási programja. Legfeljebb a hatalom megtartásában reménykednek, és szeretnék ép bőrrel megúszni a felelősségre vonást. Az a meggyőződésem, hogy ha a hat párt által támogatott árnyékkormány jövõ tavasszal sikerül rendszerváltó hangulatot teremtenie, akkor mindegy, hogy valójában ki az ellenzék miniszterelnök-jelöltje. Ma nincs bal-, jobb- vagy közép. Csak a NER haszonélvezői és elszenvedői.

– Ön ugye elsõsorban pénzügyi jogász, de mielőtt a kormány- vagy a rendszerváltás gazdasági esélyeirõl beszélne, az alkotmányjogot is szóba kell hozni. Kérdés ugyanis, hogy új alkotmányos háttér nélkül, tehát a jelenlegi jogrendben lehet-e a Fidesztõl eltérõ gazdaságpolitikát csinálni?

– Csupán részlegesen. Ám csak egy átalakított alkotmányos háttér teszi lehetővé, hogy az ellenzék valóban hatékonyan kormányozni tudjon. Ez nem ismeretlen terep számomra, egyetemistaként az alkotmányjogi kör titkára voltam – nem sokkal Tölgyessy Péter után –, jogelméleti-alkotmányjogi határterületrõl írtam a szakdolgozatomat. Nagy tekintélyû alkotmányjogásztól, Kukorely

Istvántól, Schmidt Pétertõl meglehetősen érzékeny alkotmányjogi szemléletet tanultam.

– Az alkotmányjogászok körében szinte konszenzus van abban, hogy a Fidesz saját politikai céljaihoz igazította a magyar jogrendet, benne az alkotmányt is. Az egykori alkotmánybíró, Vörös Imre egyenesen azt mondja, hogy a Fidesz 2010 után államcsínyt követett el, majd kizárólagos hatalomgyakorlásra törekedett, pedig ezt az érvényben lévõ, fideszes egypárti alaptörvény is tiltja. Ennek ismeretében a jogrend vagy a gazdaság átalakítása reális ígélet lehet az összefogó ellenzék részérõl?

– Vörös Imre és mellette Fleck Zoltán érvei igen erõsek. Az én tételmondatom pedig így szól: egy diktatórikus rezsimit nem lehet leváltani a diktatórikus rezsím által megalkotott szabályokkal. Ezeknek ugyanis mindig az a célja és rendeltetése, hogy a rendszer leválthatatlan legyen. Ezt a paradoxont nem lehet pozitivista jogértelmezéssel, csak a jogalkotás eljárási szabályainak betartását vizsgálva feloldani.

– Ha kétharmad nélkül nem lehet alkotmányozni, akkor marad erre megfelelõ jogi módszer?

– Az ellenzék nem akar egyszerű többséggel új alkotmányt írni, ám a mai alaptörvény egyes, a jogállamisággal szemben álló szabályát semlegesíteni akarja, és ez az esetek egy részében egyszerű többséggel is lehetséges. Igazán hozzáértõ emberek már egy ideje dolgoznak ilyen megoldásokon.

– Nézzük ezt konkrétan, nyilvánvalóan nehéz lesz a Nemzeti Média- és

Hírközlési Hatóság éléről váratlanul lemondott Karas Mónika helyébe kilenc évre választandó új vezetőt is lecserelni. S az Állami Számvevőszékhez alelnökként ejtőernyőzött Karas Mónikát sem lesz könnyű leváltani. A választások előtti bebetonozás nem megszokott művelet?

– Ne felejtse el, hogy az említett közszerelő mandátuma még nem járt le, tehát ez a „bebetonozás” nyilvánvalóan a joggal való visszaélés. Teljesen világos, hogy a Fidesz által teremtett alaptörvény, kiváltképp annak mindenféle módosítása az alkotmányos rend, a jogállamiság felszámolására irányult. Az Orbán-kormány olyan hatalomkoncentrációra törekedett, és olyan árnyékhatalmat épített ki, amely egy alkotmányos jogállamban nem engedhető meg, nem is tűrhető el. Lehet ugyan kényes ízlésű jogesztetikai vitát folytatni, hogy jogállamban a kétharmados törvényeket csak kétharmados többséggel lehet módosítani. Jogállamban ez valóban így van, de Magyarország már rég nem jogállam. Ha pedig nem az, akkor ott ez a szabály nem érvényes.

– *A Fidesz kínosan ügyelt arra, hogy a kétharmados törvényekhez, az alaptörvényhez biztosítsa a megfelelő többséget.*

– Kétségtelen, a törvényesség látszatára nagyon ügyeltek. A törvényjavaslatokat valóban a megfelelő többséggel fogadták el, a Szájer által iPaden megírt alaptörvényt is, amelybe utóbb még azt is beleírták, hogy az apa férfi, az anya nő. De beleírtak több abszurd dolgot is, amit végül a köztársasági elnök szó nélkül aláírt, a *Magyar Közlönyben* pedig

kinyomtatták. Az eljárás formailag hibátlan.

A látszat azonban megtévesztő. Tétélezzük fel azt az abszurd helyzetet, hogy holnap Semjén képviselő megvilágosodik, és beterjeszt egy alaptörvény-módosító indítványt, amely tartalmazza, hogy a ma hivatalban lévő kormány marad hatalmon a következő huszonöt esztendőben, és országgyűlési választásokat sem tartanak 2046-ig Magyarországon. Kövér Laci reggel megkapná az indítványt, délelőtt rendkívüli sürgősséggel napirendre venné az Országgyűlés, délután meg is tárgyalná, este pedig elfogadná a kétharmad. Az elfogadott törvényt még aznap este átküldenék Ádernek, akiben akár fel is ébredhetne az egykori jogász, hogy hát ez azér’ nem egészen kóser. Miután azonban az Alkotmánybírósághoz nem küldheti el, mert a testület a Fidesz jóvoltából az Alaptörvényt nem vizsgálhatja, Áder a tervezetet megfontolásra visszaküldené az Országgyűlésnek. Ezt még megteheti. Az államfő javaslatát másnap a parlament napirendre venné, délután megfontolná, és ismét változatlanul megszavazná. Kövér még aznap visszaküldené Ádernek. Az elnök pedig – mi mást is tehetne – szó nélkül aláírná, mert az Alaptörvény szerint csak ehhez van joga. Így megszületne az eljárásjogilag rendben lévő törvény, amely 2046-ig hatalmon tartja Orbánt. A vázolt logika alapján születtek a törvények az elmúlt tíz évben, s az ellenzék továbbra sem tehetne mást, széttárhhatja a kezét, s vár még huszonöt évet, amíg újra választást írnak ki Magyarországon. Ugye nem gondolja, hogy ezt bárki komolyan gondolhatja? Hogy ezt a hülyeséget bárki elfogadhatja?

– *Feles többséggel persze akkor sem lehet majd alkotmányozni, de kérdés, hogy mit lehet tenni, ami nem sérti az alkotmányos szellemet?*

– Természetesen a jelenlegi helyett szükség van egy új alkotmányra. Ennek elfogadása egy hosszabb folyamat, és csak konszenzusos alapon, széles társadalmi egyetértéssel születethet meg Magyarország új alkotmánya.

– *De Kövér László már arra is idegesen reagált, hogy az ellenzék szóba hozta az alkotmányozást. A házelnök szerint „akár már holnap büntetőeljárást kellene indítani azokkal szemben, akik egyszerű többséggel módosítanák az Alaptörvényt, tehát az alkotmányos rend felforgatására uszítanak”. Lehet, hogy ha az ellenzék túlságosan hangsúlyozza az alkotmányos témákat, már a választás előtt börtönben végzi?*

– Ez semmiképp sem lehetséges, Kövér állítása jogi abszurdum, vagy ha jobban tetszik, a házelnök hülyeséget beszél. Helyes lenne, ha mielőtt az egyébként jogvégzett Kövér doktor ilyet mond – emlékeit felfrissítendő –, kezébe venné a büntető törvénykönyvet. Akkor ugyanis rájönne, hogy az a tényállás, amiről beszél, egyszerűen nem létezik.

– *Viszont ha a belügyminiszter beleszeret Kövér feltételezésébe, akkor annak egy diktatórikus hajlamú kormányzás esetén drámai következményei is lehetnek. Mi tartaná vissza a rendőrséget?*

– A józan ész és Pintér Sándor. Mert még ma sincs olyan bíróság Magyarországon, amely elítelné az ellenzéket, ha bejelenti igényét egy új alkotmány előkészítésére.

– *A rendszerváltó Kis János felvette, hogy az új kormány kötelessége lenne a NER tíz-húsz-harminc évre titkosított aktáinak nyilvánosságra hozatala. Van erre mód?*

– Van, és természetesen meg is kell tenni.

– *Amíg nem lesz új alkotmány, csak az Alaptörvény létezik, benne a fékek és ellensúlyok Fidesz által leépített rendszere, addig az új hatalom képes kormányozni, ha egyszerű többséggel nyer?*

– Feltétlenül, bár szűk mozgástérben. Az ellenzék által vezetett új parlament hozhat – akár feles támogatással is – olyan törvényeket, amelyek hatástalanítják az elképesztő arcátlansággal született kétharmados jogszabályokat. Itt vannak például az egyetemi alapítványok a leválthatatlan, Fidesz-hű kuratóriumi tagokkal.

– *Ezeket az alapítványokat törvényesen is meg lehet szüntetni? A közpénzt, illetve közvagyonot vissza lehet áramoltatni a köz tulajdonába?*

– Nem győzöm hangsúlyozni, hogy a kétharmados ellenzéki győzelem leegyszerűsítene a demokratikus normák helyreállítását. Ezt az ügyet is megoldaná. Azonban ha a megalakuló országgyűlés mégis csak feles többséget szerez, akkor is elfogadhat egy olyan jogszabályt, amely minden olyan közalapítványra érvényes lehet, amely költségvetési pénzhez vagy állami vagyonhoz jutott, és ezekhez kirendelhet vagyonbiztost. Azt is előírhatja, hogy bármely, a tulajdont érintő döntéshez szükséges a hozzájárulása. Nélküle tehát egyetlen fillérről sem lehet dönteni. Ettől kezdve a Fidesz se az egyetemekhez,

de semmilyen közalapítványba kihe-lyezett vagyonhoz nem férhet hozzá.

A pénzcsoport ugyanis nemcsak megnyitni lehet, de el is lehet zárni. Sokféle technika van tehát, amit alkalmazni lehet és kell is, hogy esetleg feles törvényekkel a hatalomra kerülő új kormány kiüresítse az ország érdekeit sértő, kétharmados többséget igénylő jogszabályokat.

Az már elsősorban politikai kérdés, hogy az ilyen típusú beavatkozáshoz a társadalmi, politikai legitimitását meg tudja-e teremteni! Élvezi-e a társadalom támogatottságát ez a gyakorlat, vagy sem? A felhatalmazást megszerezni úgy lehet, ha ezt az ellenzéki pártok a kampányuk középpontjába helyezik. Az ellenzék pártjainak arra kell felhatalmazást kérni a választóktól, hogy a bejelentett változtatásokat megtehesék. Nyilván az alkotmányos rend helyreállítása Kovács néni számára nehezebben érthető, de a nyugdíj ügye már nyilván világos. Mészáros milliárdjainak sorsa, az elszámoltatás vagy az alapítványok ügye pedig már érzékenyen érinti az választók igazságérzetét. Tehát nagyon fontos, hogy a tervezett változtatásokhoz az ellenzék kérjen felhatalmazást a szavazóktól. Ha az ellenzék ezek után megszerzi a parlamenti többséget, akkor már meg is kapta a cselekvésre a politikai legitimitást.

– Mindenestre az Alaptörvény s vele a Fidesz által lépitett fékek és ellensúlyok rendszere, s a helyébe lépő, szinte kizárólagos orbáni hatalomgyakorlás gondot okoz majd egy új kormánynak. A hatalomra készülő ellenzék előtt a jog mellett a gazdaságban van olyan csapda, ami akadályozhatná a gazdasági törvényhozást?

– Az egyik legkirívóbb ilyen csapda a Költségvetési Tanács jogosultsága, mely szerint ha nem fogadja el az új kormány költségvetését, az könnyen elvezethet az Országgyűlés feloszlásához. Ebben az esetben a köztársasági elnök új választást írhat ki, amit nyilván örömmel meg is tesz majd az Áder helyébe lépő személy.

– Közbevetésül csak annyit, hogy korábban a nemzetközi hírű közgazdászokból álló Költségvetési Tanács helyébe lépett az MNB első embere, Matolcsy György, a néha politikai szerepet játszó ASZ-elnök, Domonkos László és a mindig alkalmazkodó Kovács Árpád.

– Kétség nem fér hozzá, ezek az urak mind politikai kinevezettek. Ráadásul létrehoztak egy bizarr összeférhetetlenséget. A Költségvetési Tanács bizonyos értelemben az Országgyűlés fölött áll, miközben Matolcsy György jegybankelnökként a parlamentnek tartozik beszámolási kötelezettséggel.

– Vagyis sakkban tartható?

– Inkább fordítva, túlhatalom birtokosa. Ennél is nagyobb baj, hogy a Költségvetési Tanács kezében olyan nagy a politikai hatalom, ami ellentmond a népszuverenitás elvének. A nép által választott Országgyűlés legitimitációja eredeti legitimitáció, míg az általa megválasztott Költségvetési Tanácsé származékos. Az egész struktúrát kell majd kidobni, mert ilyen az egész világon nincs.

– Mindez azért is érdekes, mert az új kormány örököl majd egy költségvetést, amelynek végrehajtásában

elég kicsi lesz a mozgástere. A gazdaságban tehát rosszabb lesz a helyzet, mint a közjog területén?

– Sokan azt mondják, hogy az új kormány mozgástere nagyon kicsi lesz, de szerintem ez nem egészen így van. Kétségtelen, a jövő év terhére bármit megígér az Orbán-kormány, s ez rontja a költségvetés pozícióját. Az elmúlt hetekben Orbán közel ötezermilliárd forintnyi pénzszerzést jelentett be. A költségvetés tartaléka ezt csak részben fedezi, ám ezek többnyire egyszeri tételek, amelyek 2023-ban már nem lesznek.

– Egyébként a jövő évi költségvetésbe betervezték a beígért 600 milliárdos adó-visszatérítést?

– Ugyan dehogy, a költségvetésben nyoma sincs a visszatérítésnek. Amikor júniusban a törvényt elfogadták, akkor még szó sem volt pénzosztogatósról. Bátran kijelenthetjük, hogy Magyarországon a parlamentnek ma már semmilyen ellenőrzési jogköre nincs a költségvetés felett. A kormány naponta kedve szerint átírhatja a költségvetést anélkül, hogy módosítaná a költségvetési törvényt.

– Épp ezért nehéz elképzelni, hogy a következő kormánynak lesz mozgástere. Márki-Zay óvatosságra intett ugyan, de rábólintott a Dobrev Klára által javasolt baloldali programra, amely kétezermilliárdos kiadást jelenthet. Nem ígéri magát túl az ellenzék?

– Az ígéretekhez megteremthető a fedezet a költségvetésben. Talán ez a leginkább megfelelő megfogalmazás. Ráadásul azok az ígéretek, amelyek az ellenzéki pártok részéről elhangzanak, vagyis a béremelés az egészségügyben, a rendvédelem-

ben, öregségi nyugdíj, családi pótlék megemelése, mindez nem azt jelenti, hogy ezeket az első pillanatban ki kell fizetni, hanem azok egy, a ciklus végéig szóló felzárkóztatási program elemei. Ezenkívül ne felejtse el, hogy a jövő évi költségvetés sincs kőbe vésve, ez sima feles törvény, ami ellenzéki győzelem esetén bármikor módosítható. Ahogy én ma látom, elég sok tartalék lesz a költségvetésben, ugyanis sok olyan kiadást is betervezték, amit egyetlen kézmozdulattal meg lehet szüntetni.

– A Paks II.-beruházásra, a Fudan egyetemre vagy a Budapest–Belgrád vasútvonal felmondására gondol?

– Igen, teljesen felesleges beruházások, ezeket az ellenzék leállítja. Orbán – miután az uniós forrásokhoz nem fér hozzá – a költségvetés terhére nemzeti újjáépítési alapot hozott létre, s tetemes hitelt vett fel kötvénykibocsátással a nemzetközi pénzüpiacról. Ebből hirdet pályázatokat, köt majd szerződéseket és fizet előlegeket a NER-oligarcháknak még a választás előtt. Ezeket a pályázatokat, szerződéseket az új Országgyűlés a törvény erejével érvénytelenítheti. Az új kormány egészen bizonyosan teljesíti majd az Európai Unió jogállami elvárásait, és hozzáférhet az uniós pénzekhez, amelyeket olyan – az unió által is elfogadott – fejlesztésekre költhet, amelyekre valóban szüksége van Magyarországnak. Egyébként a Fidesz 2018-ban ugyanígy, a választások előtt elköltötte az akkori uniós költségvetési ciklusban Magyarországnak járó pénzek döntő részét. Majdnem az egészet leszerződtek még a választás előtt. Most is erre készülnek.

– *Viszont említette, hogy a Költségvetési Tanács képes gúzsba kötni az ellenzék kezét, s ha elutasítja a büdzsé tervezett módosításait, akkor az államfő köteles új választást kiírni.*

– Ez azért nem ilyen egyszerű. Egy ilyen döntést indokolnia is kellene a Költségvetési Tanácsnak.

– *Gondolja, hogy nem tudnak bármit megindokolni, ha ez az ellenzékbe vonuló Fidesz-vezérkar érdeke?*

– Nem nagyon, mert az Orbán-kormány eleve igen magas költségvetési hiánnyal számolt jövőre. Az ellenzék választási ígéreteihez belső átcsoportosítással szabadítanak majd fel forrásokat, tehát a költségvetés végső pozíciója nem lesz rosszabb, mint amelyet 2022-re Orbánék beterveztettek. Ha pedig a Fidesz tervében nem találtak kifogásolnivalót, akkor az ellenzéki kormányt sem kritizálhatják meg egy ugyanolyan főösszegeű költségvetésért.

– *Még akkor sem, ha törvénybe iktatták, hogy a költségvetési hiányt folyamatosan csökkenteni kell?*

– Valóban van ilyen törvény, de ez alól felmentést adott önmagának a kormány, hivatkozva az egészségügyi vészhelyzetre. Tehát ennek a szabálynak jövőre különösebb jelentősége szerintem nem lehet.

– *Még az ellenzéken belül is vita van az euró bevezetéséről. Gondolja, hogy ez a vita gyorsan lefolytatható, s a forint helyett belátható időn belül euró lehet a fizetőeszközünk?*

– Ez a vita nem olyan bonyolult. Az optimális valutaövezetről, egy valutaövezethez való csatlakozás ideális feltételeiről lehet persze vitát folytatni, érvelni az úgynevezett

reálkonvergencia vagy a nominális konvergencia mellett. Az előbbi szerint akkor lehet csatlakozni, ha a gazdaság teljesítménye már eléri az övezet országainak átlagát, az utóbbi szerint pedig akkor, ha meghatározott gazdasági mutatók teljesülnek. Az euróövezet esetében az infláció mértéke, az államháztartás folyó hiánya, a GDP-arányos államadósság és a hosszú lejáratú kamatok a legfontosabb mutatók. Azt tudomásul kell venni, hogy nincs optimális időpontja – nemcsak nálunk, más-hol sem – egy valutaövezethez való csatlakozásnak. Viszont az egészen biztos, hogy hosszú távon Magyarországnak eminens érdeke, hogy az eurózónához csatlakozzon. Ez olyan védettséget jelentene mindenféle krízissel szemben, amit a mienkéhez hasonló kis nyitott gazdaság nem tud megteremteni. Egészen más lett volna a 2008-as válságnak a gazdasági hatása is, ha az ország már az euróövezet tagja.

Az ellenzéki pártoknak abban kell egyértelműen állást foglalniuk, hogy valóban akarják-e az euró bevezetését, s ennek érdekében hajlandók-e olyan politikát folytatni, amely hozzásegít a csatlakozási feltételek teljesítéséhez. Nemcsak azért, mert ezt Európa várja, s az unióhoz való csatlakozáskor erre kötelezettséget vállaltunk, hanem azért, mert az ország érdeke is az, hogy teljesítsük a csatlakozási feltételeket, hogy ne nálunk legyen a legnagyobb az infláció, hogy csökkenjen a GDP-arányos államadósság, ne legyen túl nagy a költségvetési hiány stb.

– *Ezt azért másként látja Matolcsy György, aki szerint a monetáris politikának nagyobb mozgásteret ad*

a forint. S az euróövezet helyett inkább valamilyen eurázsiai övezethez csatlakozna. Egy jegybankelnök természetesen „keresztbe tud tenni” egy kormánynak. Lám, még Orbán kormányának is.

– Matolcsy annyi mindent mondott már az euróról meg az eurázsiai gazdasági unióról, hogy nehéz őt komolyan venni. Én úgy gondolom, hogy az Európai Unió nagyon „megértő” lenne, ha a Fidesz által kinevezetteket elmozdítanák bizonyos állami hivatalok éléről. A jegybank azonban egy különleges eset, ahol erre nem lehet számítani. A nemzeti bank függetlenségi eszméjének egyik legfontosabb eleme a személyi függetlenség. Vagyis a monetáris politika döntéshozói hivatalukból nem mozgathatók el, csak egy nagyon bonyolult kötelességiszegési eljárásban.

Matolcsy György tehát addig maradhatna a helyén, amíg magától le nem mond, vagy amíg le nem jár a mandátuma. Szerencsére Matolcsy személyénél sokkal fontosabb a monetáris tanács összetétele, illetve a létszáma, amelyre bizonyos hatással lehet egy új kormányzat. A monetáris tanácsban is vannak politikai kinevezettek, de olyanok is, akik tisztességes szakemberek, és nem feltétlen lennének ellenségesek egy új kormánnyal szemben. A jegybank szakmai stábjá pedig még mindig nagyon magas színvonalú. Továbbá nem kerülheti el a figyelmünket az sem, hogy Matolcsy György az utóbbi időben élesen bírálja a pénzügyminisztert, s alig leplezetten az orbáni gazdaságpolitikát.

– Az ellenzéki pártok mindegyike úgy gondolja, hogy a NER mai urait elszámoltatja, szükség esetén bíróság

elé állítja. Mondjuk a lélegeztetőgépek háromszázmilliárdos tétele esetében különösen érdekes lehet egy ítélet, de van még példa bőven. El tudja azt képzelni, hogy ez sikerül?

– Nézze, büntetni csak azt lehet, amit elkövetéskor a törvény büntetnek minősít. Ebből következően csak az a büntetés szabható ki, amelyet a tett elkövetésekor a jogszabály előír. Ha a törvény szerint nincs bűn, akkor nincs büntetés sem. Épp ezért nem lesz egyszerű az Orbán-rezsim elszámoltatása, mert ravasz módon valóban mindent igyekeztek törvénnyel alátámasztani. Ennek ellenére persze lesznek ügyek, hisz még saját törvényeiket is áthágták. Futószalagon manipulálták a közbeszerzéseket, de mégsem várok látványos sikert. Persze rendszerváltó időkben rendre előkerülhetnek hangfelvételek, dokumentumok, videók vagy emberek, akik elszólják magukat. Vizsgálódhat az adóhivatal is, mert azért sok olyan trükk van, ami alkalmazható. Úgy érzem azonban, hogy hiba lenne azt az illúziót keltetni, hogy kormányváltás után itt villámgyors elszámoltatásra lehet számítani.

– Tehát nem lesz itt Románia, ahol még miniszterek, miniszterelnökök is bíróság elé kerültek korrupciógyanú miatt?

– A korrupcióellenes ügyészséget nálunk is fel lehet állítani, hiszen erre még feles törvénnyel is van mód. Vádemelési jogköre ugyan nem lehetne – mert azt Polt Péter gyakorolja –, de nyomozati jogkört kaphat. Ha feltárnak és bizonyítanak néhány vaskos bűncselekményt, akkor még a jelenlegi főügyész sem tagadhatja meg a vádemelést. De ez elég lassú művelet.

Nagyobb sikerrel kecsegtet az Európai Csaláselleni Hivatal által feltárt visszaélések sora – közte a Tiborcz-féle közvilágítási akció –, ezekben az ügyekben lehet eljárást kezdeményezni, mert „hála” Polt Péternek, ezeknek az OLAF által dokumentált visszaéléseknek nálunk semmiféle következményük nem volt. De ezek a visszaélések – az európai bíróság döntésének köszönhetően – nyilvánosak, megismerhetők, és lehetnek következményeik is. Szerintem az elszámoltatási projektet ezekkel az ügyekkel kellene kezdeni, mert így nem a nulláról indulna az új kormány. Ezt egyébként a Fidesz is sejti, nem véletlenül számolja fel az Eliost, amelynek még a nyomát is eltüntetik. Számos ilyen lenullázott cég lesz itt tavasszal...

Ami pedig Márki-Zay 2010 előtti vizsgálódását illeti, gondoljon bele bárki, ha a Fidesz tizenkét éves kormányzása alatt nem talált semmit Gyurcsány Ferenc vagy a szociálliberális kormány politikusai ellen, akkor ott aligha van bármi. Egyébként a Fidesz bejövetelekor engem szinte azonnal kirúgtak az Export-Import Bank éléről, fél évig vizsgálódott a kommandó, informatikusok, könyvvizsgálók és jogászok hada. A hat hónap alatt nem találtak az égvilágon semmit. Ha előre megkérdezik, ingyen is elárultam volna nekik, hogy nem loptam el a bankot. Még egy csomó pénzt is megspórolhattak volna. Belegondolni is rossz, hogy ilyen felesleges ügyeket kezdjenek újra megvizsgálni.

– Tudja bárki is, hogy mi lesz például Mészáros Lőrinc sok százmilli-

árdos vagyonával a rendszerváltás után?

– Erről idő előtti lenne bármit mondani. Sokféle szabályt lehet alkotni az állami közbeszerzésekre, illetve természetesen el lehet vágni a köldökszínort az állami költségvetés és az oligarchák között. Ezek a konglomerátumok enélkül működésképtelenek. Nem véletlen, hogy külföldön soha semmilyen versenyen nem indulnak a Mészáros-cégek. Ha az állami pénzeket leállítják, akkor az oligarchák mai birodalma összeroppan, mint annak idején a Vegyész, vagy köddé válik, mint a Simicska-birodalom.

– Ma már elkoptatott közhely, hogy ami korrupciónak látszik az Orbán-rendszerben, az a rezsim legfőbb politikája. Annak célja pedig a nemzeti vállalkozói réteg vagy burzsoázia kialakítása. Gondolja, hogy a friss nemzeti burzsoázia támogatja majd az ellenzékéből hatalomra kerülő nemzeti kormányt is?

– Szó sincs róla, nem is kell! Amit látunk időnként köddé válni, annak semmi köze a nemzeti tőkésosztályhoz, azok oligarchák, a szó eredeti értelmében. Javarészt bűnöző tevékenységgel szerzett vagyont halmoztak fel. Az új kormánynak aligha kell az ő együttműködésük. Ha a kérdése arra irányul, hogy érdemes-e ezekkel az oligarchákkal alkut kötni, akkor a válaszom az, hogy legfeljebb a szabad elvonulás fejében. Ha a börtön kiváltásaként bizonyítják a ma még hatalomban lévő politikusok érintettségét, akkor – de csak akkor – lehet vádalkut kötni.

A kortárs manierizmusról

Orr Máté munkái

*A logika tudósai ezért azt mondják,
hogy a dolgok lényegét a fajta,
a formát pedig a különbség nyilvánítja ki.
Giovanni Paolo Lomazzo: Traktátus*

Orr Máté képei egy egyedi – Hieronymus Bosch lidérces látomásait és a kései reneszánszot, azaz a manierizmust idéző – világot tárnak elénk, ahol az egyes utalások és vizuális megoldások hideg, színpadszerű tablókká állnak össze. A művek akár allegóriáknak is tekinthetők, hiszen megértésükhöz a kulcs az egyes külső műveltségi elemek felismerése és helyes alkalmazása, ami – akárcsak a manierizmus képein – gyakran egyáltalán nem magától értetődő.

Vannak egyszerűbb helyzetek, mint amikor a csendélet és a halál szoros összefüggésére világít rá *Az erdőben csend van* című kép, ahol a szarvas- és emberi koponya egymás mellettsége a memento morik hangulatát idézi fel. Ilyenek még az *Akrobatikus csendéleten* a padlizsánok, amelyek mint akrobaták tartják magukat lehetetlen helyzetben, nyilvánvalóvá téve saját csendélet mivoltukat. Ezt a gondolatot építi tovább az a sorozat, amelyben állatok szimbolikus harca látható: *Ok és okozat elkerülhetlensége (Az agresszív kacsá)*, *Váratlan támadás*, *Az eltaposástól való félelem*, *Tigris és kormoránok* stb. Az üres háttér előtt a hangsúlyozottan plasztikus vagy éppen a síkban tartott, már az absztrakció szélén járó ellenfelek harca értelmezhető akár a képmélység illúziója és a felület síkja közötti fel nem oldható ellentmondásnak.

Az értelmezést Orr tudatosan nehezíti meg azzal, hogy magánmitológiai eseményeit az általános műveltségi elemekkel egyenrangú módon jeleníti meg. Erre példa a *Medicina* című kép, ahol az egyes elemek az orvoslás különböző módszereire utalnak, amelyekkel a művész fülbetegségét gyógyították. Ugyanakkor az általános műveltséghez tartozó idézetek is gyakran kifordítva, ironikusan jelennek meg. A *Tükröm, tükröm* című képen egy nyúl tart tükröt a fekvő meztelen nőnek (távolról idézve Velázquezet), míg a *Most mindent megutálsz* többszörös szerepátértelmezés. Cupidóból felnőtt férfi lett, aki nyilaival immár nem szerelmet, hanem vizsályt ültet el azokban, akiket eltalál. A jobb oldalon látható madarak már mind áldozatául estek, csak a baloldalt békésen álldogáló fácán menekült meg (még).

A bajkeverés Vénusza jóval komplexebb mű. Az antik, hátraforduló, saját szépségében gyönyörködő női aktból férfi lett, míg feje homogén színnel kitöltött, absztrakt patkánnyá változott. Ki és mi a bajkeverő, és mi is az a baj, amit okozott? A néző zavarodottsága, amikor szembesül a képpel, és nem találja az elvárásai szerint működő kompozíciót?

Gárdonyi László

Orr Máté: Akrobatikus csendélet

Orr Máté: Ok és okozat elkerülhetetlensége (Az agresszív kacska)

Orr Máté: Tigris kakas

Orr Máté: Kedd délután

Orr Máté: Harc, ami nem igazán egy harc

Orr Máté: Csndes küzdelem

Gergely Ágnes

Hallucináció

1

Hét nap, hét év

*„Hét évig vártam, hét hosszú, hosszú évig.
Kocsma, kávéház, könyvesbolt bezárt.
Színültig teltek festékekkel az álmok.
Hogy sosem állok bosszút, azt ne várd.”*

Ha eljössz, itt leszek. Ilyen adósság
ingatag, mint a szélben a faág.
A sötétség hajt énfelém, de engem
megőriz az elorzott ifjúság.

Két éjjel jöttél. Indulatod csúcsán
rángott a barna, barna gyűlölet.
Harmadnapjára végül észrevettél.
Sebek szegeztek át a testemet.

Jól éreztem? Még három nap, s örökre
bedőlt, beszakadt alattunk a múlt.
Tested elorzott éveid jegyében
hozzám nyomult, végleg hozzám nyomult.

És az utolsó éjszakára eltűnt
idő, életkor, sebhely, évtized.
S megértettem, hogy hét hosszú év után már
nem állsz bosszút. Elszállok nélküled.

2

Éjfél körül

Úgy múltál el, oly észrevétlenül,
mint a háború, ez a második.
Fölparázslik még az emlékezet,
de a közönyre az ész rászokik.

Tudom, hogy itt jársz. Hogy éjfél körül
ajtótól, faltól vissza nem riadsz.
Reggel hiányzik a polcra egy könyv,
gyertya, amulett, levél, kézirat.

Barátom voltál. Vagy szerelmesem.
Helyedbe nem jött megmerülni más.
Szerelmet elveszteni légszomj.
Barátot fulladás.

Vörös István

HARC AZ EGYETEMÉRT

tragikus vígeposz

„Ma az egyetemisták egész nemzedékének szinte semmi esélye sincs megfelelő munkához jutni, ez pedig masszív tiltakozáshoz vezet. E probléma megoldásának legrosszabb módja közvetlenül a piaci igényeknek alárendelni az oktatást – ha másért nem, hát azért, mert maga a piaci dinamika teszi „elavulttá” az egyetemek nyújtotta képzést.”

Slavoj Žižek: Zúr a paradicsomban

32

1. ÉNEK

A hanyatló világ színre lép

1
Én, Virágh Ferenc, a tanár,
ki tanárkodásból éltem eddig,
igaz leszek, mint a halál,
ahová gyakran elrepítik
azokat is, kik nem érdemlik,
a legkülönfélébb bajok,
megértettem a létből ennyit,
s az értelemnek hódolok.

2

Olyan világban éltem itt,
hol percről percre mind rosszabb lett.
Mi boldogsággal részegít,
eltiporta őket sok gaztett –
hogyan ez nem igazság? Hát az lett.
Megalkuvásra kényszerült
mindenki, hezitált, mint Hamlet,
és úgy élt, mint egy menekült.

3

De menekülni nem lehet
ide, és innen nem ajánlott,
a magabiztosság lebeg,
fölülről nézi ezt a várost.
A hőségtől lett olyan álmos,
éjjel is izzik még a kő,
a honszeretet most halálos –
nyári kivándorlásidő.

4

Én csak azért se megyek el,
pedig nem a jólét marasztal,
a végpusztulás érdekel,
meg is előzőm egy arasszal,
a történelemnek nem nagyhal,
de nekem fontos minden itt.
Ide már nem jut védőangyal,
a bukását nem fékezik,

5

egy lehetséges jobb világ
eltűnését a cápaszájban.
A pusztulás nem furcsaság,
főleg nem itt és mostanában.
Átjár mindent a váltóáram:
ami volt, régóta nincsen itt,
bár pár dolog még önmagában
a létevel megrészegít.

6

Hogy mért taszít, mit kedvelek,
hogy mért vonz az, amit utálok?
Szülehetnek elméletek,
támadhat erről sok vitátok,
ez az egész egy furcsa átok,
végig a tízes éveket
uralja, mindent meghatároz,
lelki szmog, ami itt rekedt.

7

De nem egyszerű pusztulás,
mi lassan mindent megváltoztat,
kivész pár régi jó szokás,
mikről hiába mondtunk rosszat,
a hívei voltunk mégis soknak,
nem is tudtuk, hogy részeink.
Épp a kivétel foglalkoztat.
Hogyan lehetne így megint?

8

Hogyan lehetne úgy megint,
hogy ne az legyen a kivétel,
aki a semmin túl tekint,
és töpreng róla tiszta ésszel?
A meg nem értett világtétel
ne merülhessen feledésbe,
fontos minden észrevétel,
ha számot tartunk az egészre.

9

De most inkább a részletek,
az átformáló tízes évek
napjaiból szemezgetek,
sok összefüggésre kitérek.
Az egész világ, mint kísértet,
az égre olyanképp meredt,
valaki főntről visszánézett,
és átokkal vert éveket.

10

Ki azt hiszi, sopánkodás
mindez, és állandó rinya,
s a lét folytonos lázadás –
lehet valami igaza.
De ebben azért az fura,
hogy mindenkinél van igazság,
s néha az ostoba szava
lesz lényeges, hiába faszság.

11

Vagy manapság ilyen szavak
megint nem juthatnak a versbe,
inkább unalmas ájulat,
de az is csupán énekelve?
Nem tudom, másnak mi az elve,
a versbe nekem elvtelenség,
a logikátlanság szerelme
kell, hogy mások is elhiessék,

12

vagy kételkedjenek mindenben,
dühösen az asztalra csapva.
Szemük elé vörös fény lebben,
és azt szeretnék, hagyjam abba!
Épp akkor találok magamra,
ha más haragja eltalál,
kitárul a gondolat-kamra,
és vad vitakedv ráncigál.

13

De nem a magam igazát
hirdetem, nekem olyan nincs is,
a vélemény csak furcsaság
mivel a kételyt rendre intik:
„Fogd be a pofád, és ne hisztizz,
ne magyarázd, hogy szerinted
az ellentétek fölrepítik
a gondolkodást. Te elhitted?”

14

Én elhiszem, amit kimondok,
a tévedés a fegyverem.
Remeg a kéz, ráncos a homlok,
a kételkedés egy velem,
Az ellentmondást kedvelem,
saját magamnak is jut bőven,
amerre járok, megterem,
idegen vagyok az időben.

15

Nem magamról kéne beszélni,
de mindig fontos, ki beszél.
Amit kimond, tényleg megérti,
vagy rángatja a szenvedély?
Ugráltatja az elmeét?
Vagy sokkal inkább butasága?
Nem az a legnagyobb veszély,
hogy nem ismer senki magára?

16

Itt majd talán elmondok egy-két
disznóságot az évtizedből,
azt, hogy a világ hogyan megy szét,
és méltatom a feltörekvőt.
Hogy minden szar, az régen eldőlt,
de új irányba fordul gyakran.
Az idő leüti a delnőt,
de én fiatalos maradtam.

17

Az el nem hervadó Virágh?
A lányom egyetemista,
kijártunk annyi iskolát,
és nem nézünk sohase vissza.
A nyugalomnak ez a titka.
Bár néha visszabámulok
húsz év előtti önmagunkra.
Nagyon furcsa ez a dolog.

18

Vagy nem dolog és nem is furcsa?
Már ott voltam pár változásnál.
Ha tehetne, mind szerteszórta
mindazt, ami egyszer jó volt már.
Új ötletben senki se dúskál –
a történelem önisméltés.
A beszéde egy búskomor száj,
a hite eltagadott kétség.

19

Ha kételkedik, az se biztos,
a bizalma se bizonyosság.
Maga elől titkol pár titkot,
de túri, hogy néha kimondják.
Hogy van titok, nem az az újság,
csak az, hogy hozzáférhető,
megváltoztatja bárki sorsát,
s nem úgy múlik, mint az idő.

20

A titok feltekeredik,
mint a bokor alatt egy sikló,
és csak kevesen élvezik –
vagy rejtőzik, vagy undorító.
Ahogy sziszeg, az visszatetsző;
és meghatározza a léted,
hagy eltévedni, mint az erdő.
Ellenséged, mint az enyészet.

Használati utasítás öngyilkosoknak

(A Szabadság Hét Köre csoport hagyatékából)

*A bimbó eltűnik virágfakadáskor,
vagyis a bimbót úgyszólván megcáfolja a virág.
(Hegel)*

Előzetes megjegyzések

Nemrég nagy port vert fel az a feltehetően baleset miatt keletkezett tüzészet, amelynek következtében az egyik nyugati megyénkben porig égett egy szinte teljesen elszigetelten álló apró, de igen szép karban tartott kastély, melynek tulajdonviszonyait azóta sem sikerült teljes mértékben tisztázni. A berendezés és egyebek alapján annyi bizonyosnak tűnik, hogy az érdekelt illető (vagy illetők) komoly anyagi háttérrel rendelkeztek. A falusiak semmit nem tudtak a lakókról, de abban mindenki egyetért, hogy heten voltak, négy férfi és három nő, (vagy négy nő és három férfi); nagyon fiatalok és idősek vegyest. Mindenesetre a tűz után semmiféle emberi maradvány nem került elő; úgy tűnik, lakatlan volt már a kis kastély.

Am a romok eltakarításakor a konyhában felbukkant egy majdnem sér-tetlen, páncélozott láda, amely rengeteg iratot, kéziratokat, leveleket és egyéb írásos dokumentumokat tartalmazott. Alapos megfontolás után e sorok szerzője ebből a hagyatékból fog most (és remélhetőleg a továbbiakban is) közreadni néhány, a nagyközönség számára is érdekesnek ítélt dokumentumot.

Hogy az iratokban megjelenő tények, események, figurák vagy emberek mennyiben valóságosak, vagy esetleg pusztán fiktívek és valamiféle nem azonosítható képzelet szüleményei, azt a közreadó nem tudja eldönteni. Mí-ként azt sem, hogy egyetlen szerzővel vagy esetleg egy egész, talán valóban héttagú csapattal kell-e számolnunk, amely a Szabadság Hét Köre nevet adta magának. Ezek és minden egyéb megválaszolását e sorok szerzője rá-bízza az olvasók képzeletére.

BZA, a közreadó

Mivel e sorok íróinak legjobb tudomása szerint az Európában és az Egyesült Államokban is tapasztalható különféle válságok, szellemi és gazdasági összeomlások, szilaj járványok és egyéb kóros és káros jelenségek, kohóként izzó erdőtüzek, habzó szájú szélorkánok (és így tovább) miatt igencsak megemelkedett az öngyilkosságot erősen fontolgató emberek, férfiak, lányok, asszonyok, mi több, gyermekek száma, főként indokoltnak tűnik különféle

egyszerű, de annál hatékonyabb tanácsokkal, háztartási körülmények közt is magánerősen kivitelezhető ötletekkel ellátni a világot elhagyni készülöket.

Mert aligha valószínű, hogy valaki olyan suta és műkedvelő módon akarná magát a világból kiszenvetetni, mint a *Makkabeusok II. könyve* lapjain egy bizonyos „Razisz, aki Jeruzsálem vénei közé tartozott, és akit följelentettek Nikanornál. Szerette honfitársait, és nagy tekintélynek örvendett. Jóságáért a zsidók atyjának nevezték. Mert már azelőtt is, a lázadás idején is azon volt, hogy tisztán megőrizze a zsidóságot, testét és életét elszántan kockára tette a zsidóságért. Nikanor most nyíltan ki akarta mutatni a zsidók iránti szerfölött ellenséges érzületét, ezért aztán elküldött több mint ötszáz katonát, hogy fogják el. Mert azt hitte, hogy Razisz semlegesítésével súlyos csapást mér a zsidókra. A csapatok már épp meg akarták szállni az erődítményszerű házat. Erőszakkal betörték a kaput és tüzet hozattak, hogy felgyújtsák az ajtókat.

Mivel minden oldalról körülzárták, nevezett Razisz a kardjába dőlt. Inkább meghalt becsületben, semhogy a gonoszok kezére kerüljön, és nemes érzelmeihez méltatlan bánásmódban részesüljön.

Ám a nagy izgalomban nem sikerült neki egészen jól a dőfés. Közben a csapat behatolt az ajtókon. Erre gyorsan fölment a falakra és hősiesen a sokaságba vetette magát. Csakhogy ez gyorsan visszahúzódott, így keletkezett valamiféle üres tér, és ebbe zuhant alá Razisz.

Mivel még mindig élt, haragra gerjedve felállt, jóllehet égő sebeiből patakzott a vér. Aztán a tömegen áthatolva feljutott egy meredek sziklára. Már teljesen elöntötte a vér. De azért kitepte beleit, megragadta őket mindkét kezével és rádobta a tömegre.. Így halt meg.”

Hát így ne haljunk meg. Ne így. Gusztustalan és nemcsak magunk, de embertársaink ízlését is mélyen sértő dolog a saját beleinket lóbálva rohangálni az utcán vagy egyéb köztereken. Ez „undort keltő viselkedés”, teszi hozzá a sorok megfogalmazóinak egyik (női) tagja; és sebtében fel is veti a lehetőséget, hogy mi lenne, ha a „szabadság kis körei” jelszavának jegyében, a nem túl távoli jövőben létrehoznánk és takarosán berendeznénk a „szabadon választott halálra készülőknek” valamiféle szállást és vele némi ellátást kínáló menhelyet, amolyan asylumot, ahol – szerény díjazás ellenében – megfelelő lehetőségeket biztosítanánk tervezett tettük minél alaposabb és a jó ízlésnek megfelelő, mondhatni *comme il faut* megvalósítására. Kivitelezésére. Miközben tanítanánk őket, és magunk is tanulnánk tőlük, ekként készítve fel magunkat a derűs, meghívott halálra, amely régóta elhatározott . célunk.

(Hogy ezen jámbor szándékú és e sorok szerzőinek zöme által támogatott, ám korántsem egyszerűen megvalósítható javaslatnak mi lett a sorsa, azt most nem taglalhatjuk; mindamelllett megígérjük, hogy legkésőbb a következő közleményünkben sort kerítünk ismertetésére. Egyelőre annyit, hogy a terv részben megvalósult; e jóval később keletkezett sorok is ezt bizonyítják. De pillanatnyilag, vagyis jelen elbeszélés idejében még nem a saját menedékházunkban, hanem csak egy kellemes kerthelyiségben ülünk a budai hegyekből egyelőre nem kiszökött őszben, és fecsegünk, fecsegünk a poharaink fölött.)

Jókai arcképcsarnoka

– És ha sikerülne megvalósítani az ötletemet, akkor a velem szemben ülő, feltűnően jóvágású barátunk, aki most megint rendel egy calvadost, de rólam megint elfeledkezik – folytatja amolyan évődő hangon a roppantul fiatal és ugyanolyan mértékben kívánatos lány –, végre megtarthatná régen tervezett előadását, amelynek már a címe is ígéretes: *Öngyilkos lett-e Petőfi?*

– Igen. Nagy téma, nagy kérdés. És ha jól tudom, Jókai dobta be először – feleli a calvadoszó fiatalember, aki inkognitóként az Andreas nevet választotta. – Volt Jókainak ugyanis egy arcképcsarnoka a dolgozószobájában, és azok közt szerepelt egykori barátja is. Olvasom: „Az a szoba, ahol én dolgozom, köröskörül van díszítve csupa merő öngyilkosok arcképeivel, mindenféle rámakba foglalva. Azok pedig nem úgy kerültek a négy falamra, mintha én valami különös szenvedéllyel gyűjteném azoknak az arcképeit, akik valamely nevezetes öngyilkosság által tették magokat hírhedetté. Nem! Ezek akkor, amidőn arcképeiket a szobám falára akasztottam, mind ország-világ bámulta nagy emberek voltak, körülragyogva a dicsőség fényétől; némelyik kedves jó barátom, rokonom, pártfogóm, kiket a nemzeti kegyelet tüntetett ki azzal, hogy arcképeiket megörökíté; s csak azután következett el rájuk az a végzet, hogy saját kezükkel törjék be azt az ismeretlen kaput, mely egy, testünkkel elérhetetlen világba vezet. Mind büszkén tekintenek alá rám!”

– Aztán Petőfi is sorra kerül – szövi tovább Andreas. – És ekkor Jókai felteszi a stílusára oly mértékben jellemző szónoki kérdései egyikét: „Hát nem öngyilkosság volt-e az, amivel ő végezte? Fegyver nélkül, paripa nélkül odamenni a csatatérre, hol irgalom nem ismerő ellenség folytatja az irtó harcot; s ott várni be, elmerengve, védtelenül, míg a diadalmas hordák paripáinak robogásától megrendül a lába alatt a föld? Így csak az tesz, aki szántszándékkal meg akarja áldozni magát!”

– És a végkifejlet: „tehát heten vannak” – jelenti ki a fiatalember, miközben int a pincérnek, és kettőt mutat az ujjával, a vele szemben ülő szép lány legnagyobb örömére.

– Na, ez érdekes. Vagyis heten voltak Jókainál. Mint mi – kortyol bele calvadosába a fiatal lány, aki körünkben az Ottilia nevet használja.

– De ez a vén kéjenc Jókai is kiélte magát a maga módján és éppen a mi területünkön – csap az asztalra most a kamaszkort még alig maga mögött hagyó lányka. – A múltkor anyámék lakásában totál véletlenül a kezembe akadt az *Öreg ember nem vén ember* című regénye. És a *Gyász-orgiák* elnevezésű fejezetben feldob egy ötletet, mégpedig ezt – keresi ki a laptopján a szöveget, és már olvassa is: „Állandó rovatot képez a hírlapjainkban, hogy a dunai hidak valamelyikéről egy fiatal hölgy a hullámok közé vetette magát. Némelyiket kihalászták, életre hozták, másik odaveszett, csak halva találták meg. Amelyiket életre hoztak, elmondta az okát szörnyű elhatározásának. Szép volt, talán erényes, talán szerencsétlen, talán elbukott, talán üldözték, talán a nyomor vitte rá? Kettőn összebeszéltek, jó barátnék, hogy egymás kedvéért elhagyják ezt a rossz világot, egymáshoz kötözik magukat, úgy ugranak a mély vízbe. Némelyiknek izgató olvasmányok homályosíták el az elméjét. Mást a művészi sikertelenség úzott a kétségbeesésbe.

No hát ezek a *naiade noyées*. A vízbe fúlt najádok. Az én dunaszigeti palotám ápoltojai.

Az öngyilkosságnak ezt a nemét többnyire fiatal leányok választják. Férfiaknál kedveltebb a pisztoly, a borotva, a kötél, a magasból leugrás, olvasott embereknél a méreg; élemedett nők a marólúghoz folyamodnak; a fiatal leányoké a Duna.

Az én megbízottaim, akik éjjel-nappal ott őrködnek a lánchidak oszlopainál csónakjaikban, többnyire fiatal leányokat halásznak ki a vízből, oly gyorsasággal, hogy azok még többnyire életre hozhatók. A vízbe ugrott férfinál ez ritkán sikerül: aminek az az oka, hogy a szegekkel kivert csizmasark lefelé húzza a testet. Aki nyugodtan fekvé tud maradni a vízben, a karjait oldalához szorítva, annak az arca kiemelkedik a vízből, s nem fulladhat meg, ezt sokszor megpróbálják, akik úszni tudnak. De az úszni nem tudó elveszti az eszméletét, a karjait felemeli a vízből, s azzal a fejét nyomja a víz alá. A női ruha azonban segít a vízbeesetten, az fekmentesen tartja a testet, s a sűrű haj segít a víz fölött tartani. Ezért az én megbízottaim tíz eset közül kilencben élve fogják ki a fuldokló nőt.”

Eddig a felolvasás, és a lányka, aki a Mignon név mellett döntött a társaságunkban, undortól fulladozva löki bele az alkonyatba értékelését: – És ez a disznó, ez a nagy mesemondó aztán gyász-orgiákat rendez a Dunából kihalászott nőekkel, a vízbefúlt najádokkal! Köpedelem!

– Ugyanakkor – próbálja meg az eredeti mederbe visszaterelni a beszélgetést e sorok papírra vetőinek egyik férfi tagja, miközben lángot vető pillantásokkal méregeti az öngyilkosok menhelyére vonatkozó javaslatot megfogalmazó Ottiliát – az egyik legtekintélyesebb ősünk, azaz Seneca egészen másként értékeli azt az amúgy szerinte is gusztustalan tettet, amelyről oly sokat beszéltek akkoriban Rómában. Idézem! „A minap egy állatviadal közben egy germán kivonult nagy dolgára, az egyetlen félreeső helyre, ahová ő nem kísérte. Ott az egyik farudat, amelyet a rondaság eltakarítására szivaccsal láttak el, legyömöszölte a torkán, így aztán megfulladt. Igen, nem valami takaros, illendő forma ekként meghalni, de mi volna ostobább, mint finnyáskodva halni meg?”

– És aztán Seneca még hozzáteszi, hogy „a legocsmányabb halál is jobb, mint a legtakarosabb szolgaság. Ha lehet, halj meg úgy, ahogy neked tetszik, ha nem lehet, úgy, ahogy tudsz, és ragadd meg, ami a kezed ügyébe akad. Rablásból élni jogtalan, halált rabolni ellenben szép!” – Akkor hát? Tényleg szép? – kérdi hetykén a férfi, aki a Thomas nevet viseli valódi személye elfedésére.

– Akkor hát? – gördíti le újabb calvadosát Andreas. – Akkor hát elmondhatjuk, hogy néha még Seneca is tévedett? Semmiféle ocsmány halált nem fogadunk el a téren! Más csak azért sem, mert nálunk, ha jól értelmezem, derűs az önként vállalt halál. „Derűs-e a művészet?” vetette fel a kérdést valami német esztéta az egyik asztaltársasági fazonunk fordításában.

– Igen. Én voltam az – szólal meg ekkor egy középkorú férfi, aki a Sigismund álnév mellett döntött. – Nem tudom, hogy tényleg derűs-e a művészet. Vagy volt-e egyáltalán valaha is. De annyit biztosan állíthatok, hogy a mi művészi leg kivitelezett halálunk derűs lesz. Annak kell lennie. Mert ha nem, akkor

mi értelme volt az életemnek?! Az életünknek??! Ugyan mi? Hiszen e sorok szerzői mindegyikének jól átgondolt véleménye, mi több, szilárd meggyőződése alapján egyértelmű, hogy bár a szuicídium feltétlenül szabad, de nem feltétlenül és nem minden esetben feltétlenül üdvözlendő cselekedet, és még mindig jobb a szakszerűen végrehajtott önkivégzés, mint az amatőr módon elkapkodott, félresikerült, és – akarva-akaratlanul – ekként mások életét vagy egyszerűen csak környezetét is veszélyeztető felelőtlen akció. Vagy ahogy Mignon mondta a múlt heti megbeszélésünkön: – Ha kiugrasz az ablakon, nem árt, ha előtte megkuksizod, ki vagy mi van alattad.

E megítélésünk szerint mélyen humanista gondolat szellemében készült, pontosabban fog elkészülni a későbbiekben majd melléklendő tájékoztató. Amolyan sorvezető.

Kisokos.

Annak, akit illet.

Általános megfontolások

Mindenekelőtt tisztázandó, hogy a *Használati Utasítás* megfogalmazásakor semmiféle erkölcsi vagy vallási (a kettő olykor azonos) alapú megfontolást nem veszünk figyelembe, amely az öngyilkosság tiltására vagy legalábbis valamilyen kárhozatására vonatkozik. Botrány, hogy Werther a sírhoz „pap nem kísérté”. E sorok megfontolt szerzői szerint az öngyilkosság, más megfogalmazásban a szabad halál (*Freitod*) az emberi lény egyik szuverén lehetősége, és nincs semmi az emberi világban, vagy ha úgy tetszik, nem egzisztál semmi a jelenvaló létben (*Dasein*), ami tiltaná vagy meggátolhatná ezt az úgynevezett előrefutást a halálhoz.

42

Isten sem elégséges ellenérv. Hiszen ha egyáltalán létezik, akkor létezik a szabad akarat is, mert Isten mint Teremtő saját maga ruházta fel kreatúráit, így az embert is, mindazokkal a tulajdonságokkal és képességekkel, amelyek megtapasztalhatók velük kapcsolatban. Márpedig az öngyilkosság meglehetősen gyakran megtapasztalható tény, és nem is ma kezdte pályafutását. Amennyiben a legkivált keresztény Isten olyannak alkotta az embert, hogy szabadon döntsön, akkor dönthet is szabadon. Akár az életéről (vagy haláláról!) is. Az ember csak így lehet valóban a Teremtés Koronája, hiszen példának okáért a növényeknek, valamint az állatoknak nem adatott olyan akarat, és ekként lehetőség sem, hogy önként eldobják az életüket, vagy egyáltalán elgondolkodjanak erről.

És a megreformált Isten sem tilthatja az öngyilkosságot. Amennyiben létezik eleve elrendelés (műveltebb fazonoknak: *praedestinatio*), azaz Isten örök elhatározása, hogy mi legyen minden egyes ember sorsa, minek folyamánként egyeseknek örök életet, másoknak örök kárhozatot rendel el születésétől fogva, akkor egész nyugodtan öngyilkos lehet bárki hívő.

– Hiszen ez a „szörnyű végzés” a híres-neves *horribile decretum* – kapcsolódik be hevesen gesztikulálva öngyilkos önképzőkörünk egyik roppantul csinos hölgy tagja – egyébként is Isten akarata. Vagyis jól és Istennek tetsző módon tesz az, aki nem áll ellen a szuicídium szörnyű kísértésének, hiszen ezzel is csak az *abszolút szuverén* Isten akaratát követi.

Bár eszerint azzal is, ha nem követi. És egyáltalán. – Itt nincs visszafőzés – kiáltotta minapi értekezletünkön Mignon. – Ha az Úr előbb becsukta az ő szent száját, akkor az ember is zárja le a továbbiakban a kutatást. És kérje a köpenyét, vagy legalábbis a számláját! – így szól az ifjú hölgy felette nyers summája.

Különféle, legkivált terjedelmi okokból, nem térhetünk ki *hic et nunc* másféle vallások isteneire, de annyi mindenképpen megjegyzendő, hogy az európai kultúra alapjai közé számítható antikvitásban uralkodó politeizmus nem volt öngyilkosság-ellenes – már pusztán azért sem lehetett, mert ehhez, ha szabad így fogalmaznunk (és így is fogalmazott pár hete a Sigismund nevet választó tagtársunk) „túl sok istenük volt”. Ráadásul olyanok, akik ha akarták sem lehettek volna öngyilkosok. Hiszen övék volt a halhatatlanság étele-itala. – Ha öngyilkos szándékuk támadt, kivált, amikor ember alakban léptek színre, bekaptak egy marék ambróziát, és annyi – veti oda Mignon.

Ugyanakkor a mitológiában számos szuicídium történik, bármiféle vallási megfontolás vagy feddés nélkül. Nem beszélve arról, hogy az öngyilkosság valamilyen ravasz módon bekerült az ókori ítélkezésbe is; gondoljunk csak a Szókratésznek hatóságilag tálcán felszolgált bürökpohárra, vagy a római császárok egyértelmű üzeneteire – itt beérjük a már korábban említett Seneca példájával, aki nem habozott felválni ereit – noha kétségtelenül luxuskörülmények között tehette ezt meg. És éppily fényűző nagyvonalúsággal kommentálta önnön vére kiömlesztését: „Legyünk hálásak az istennek, hogy senkit sem lehet örökre életben tartani”. (Vagy a bestiálisan olvasottaknak: „*Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest*”).

– Ha már Seneca – ragadja magához a szót a körünk egyik idősebb, életében művészettörténettel foglalkozó, nálunk most a Stella névre hallgató tagja –, akkor ez az öngyilkosság felfogható amolyan korai, a bécsi akcionistákat és a magyar származású Biki Tibort megelőlegező performance-nek is, akik ugyan-csak életveszélyes akciókat hajtottak végre, noha a legkevésbé sem öngyilkos szándékkal. És hát páran majdnem tényleg odavesztek, így például...

– Rudolf Schwarzkogler! – rikoltja a nincs visszafóházást megfogalmazó fiatal lányka, azaz Mignon. – Aki levágta a saját farkát, és úgy halt meg! Gusz-tustalan!

– Igen, de ez az életét és halálát övező sokféle mítosz egyike. Rudolf valójában kiugrott bécsi lakása ablakán. De az is lehet, hogy csak simán kiesett, és az egész baleset volt csupán, picinyem... – zárja rövidre Stella.

– Hogy Seneca önkéntes halála némileg amolyan színházi előadás, azt érezte már a mi Kosztolányink is, és ennek megfelelően eléggé kulisszahasogatóan írta meg a filozófus távozását – dobja be a kör irodalmár hevületű inkognitója, azaz Thomas. – Vagy vegyük észbe Brutus öngyilkosságát, amelynek elkövetéséhez Plutarkhosz hozzáfűzi, hogy egyesek szerint barátja, Sztratón tartotta oda a kardot, amelybe végül önként, bár a legkevésbé sem dalolva beledőlt. Mindezt az istenek közül senki nem kifogásolta; a legkevésbé ellenfele, Antonius, aki a legnagyobb tisztelettel elhamvasztatta Brutus testét, és aztán az ekként keletkezett hamut elküldette a fiú anyjának, mintegy hódolata jeléül. Egy későbbi skót filozófus, aki élete végén azt mondta, hogy ha meghallja va-

lakiról, hogy vallásos, rögtön tudja, hogy gazemberrel áll szemben; nos, ez a bizonyos David Hume valahogy így fogalmazott az öngyilkosságról szóló védőbeszédében: ha beledőlök a saját kardomba, akkor halálom ugyanúgy az istenség kezétől származik, mint ha egy oroszlán, egy szakadék vagy valami vészes kór okozta volna. És hát az ember élete a mindenség szempontjából nagyjából akkora jelentőséggel rendelkezik, mint egy osztrigáé.

Ennyit erről.

Legalábbis egyelőre.

Társiatlan társiasság

Az eddig taglaltakból könnyen leszűrhető, hogy minden öngyilkosságnak létezik valamilyen befolyása a többi emberre, a milióra, amelyben éltek – az esetleges családra, a közvetlen környezetre (pl. lakás, a természet, etc.). És fordítva is: az öngyilkosságot elkövető emberre roppant erős befolyással vannak az őt körülfolýó vagy körülfogó társadalom szinte behálózó jelenségei, eseményei, értékei, és egyáltalán minden apró mozzanata.

– Ekkor eszünkbe juthat Immanuel Kant „társiatlan társiasság” (*ungesellige Geselligkeit*) fogalma – dobja fel Sigismund, és rendel egy fröccsöt. – Egy antagonizmusbók indul ki, és így elemez: „Az embernek erős hajlama van a társadalmiasodásra, mert ennek állapotában inkább érzékeli ember voltát, azaz természeti adottságainak fejlődését. Ám arra is nagy a hajlandósága, hogy elkülönüljön, mivel ama társiatlan tulajdonság is megvan benne, hogy mindent a maga feje szerint akarjon intézni, s ily módon minden oldalról ellenállást vár, mint ahogy önmagáról is tudja, hogy hajlamos a másokkal való szembenállásra. Ez az ellenállás ébreszti föl az ember minden erejét, ez bírja rá arra, hogy legyőzze restségét, s becsvágytól, uralomvágytól vagy bírvágytól hajtva rangot szerezzen társai között, akiket nem tud elviselni, de elhagyni sem.

44

A társiatlanság ezen önmagában nem éppen szeretetre méltó tulajdonsága nélkül a tökéletes egyetértés, elégedettség és kölcsönös szeretet árkádiai pásztoréletében örökre csírájában rejtve maradna az összes tehetség. Az emberek, jámboran, mint legelő juhaik, aligha emelhetnék létük értékét barmukénál magasabb fokra, nem töltenék ki azt a teret, amelyet a teremtés eszes természetüknek megfelelő céljuk számára nyitva hagyott. Hála hát a természetnek az összeférhetetlenségért, a rosszakarón versengő hiúságért, a ki nem elégülő uralom- és bírvágyért! Ezek nélkül örökre kifejletlenül szunnyadnának az ember rendkívüli természeti adottságai. Az ember egyetértésre törekszik, de a természet jobban tudja, mi tesz jót az emberi nemnek, és viszályt akar.”

– Ez baromi jó! Mert tökéletesen belevág a mi fő témánkba! – kapcsolódik be e sorok egyik szerzője, aki az Andreas fedőnevet választotta – Émile Durkheim az úttörőnek számító, szinte jelképesen 1897-ben, vagyis a huszadik század előtti utolsó pillanatokban kiadott művében az öngyilkosság jelenségét két fő csoportba osztja, az egyiket *egoistának*, a másikat *altruista* színezetűnek nevezi. Legyen most annyi elég – kortyol bele az ásványvizébe most Andreas –, hogy a szociologikus vizsgálati módjának megfelelően Durkheim az egoista szuicidánsról szólva nem habozik leszögezni, hogy a társadalommal szemben „túlhajtott individualizmus kedvez nemcsak az öngyilkosságot előidéző okok

hatásának, hanem maga is ilyen hatóok. Nem pusztán lerombolja az ember önpusztító hajlamát gátló akadályt, hanem maga is létrehozza ezen hajlamot”. Ezzel az egoista jellegű viselkedéssel állítja szembe Durkheim az altruista öngyilkost, akinek esetében „az egyén nem önmagáé, hanem összeolvad valami rajta kívüli elemmel, amikor viselkedése, magatartása kulcspontja rajta kívül van, nevezetesen az őt magába foglaló csoportban”. Hát nem az imént emlegetett Petőfi klasszikus esete ez?! A rajta kívüli dolog a haza vagy a szabadság és így tovább. Ezért fölládozni magát semmi sem volt neki elég drága. Nem törődött Zoltánkával, az alig nyolchónapos fiával, nem a feleségével, semmivel sem. Fittyet hányt Bem parancsára is. És megdicsőítette magát a halálával.

Mindezek és sok más alapján e sorok megfogalmazói úgy vélték, hogy feltétlenül szükséges és hasznos, hogy az önmaguk kivégzésére vállalkozóknak legyenek bizonyos sorvezetők, amolyan kisokosok a kezükben, hogy gyakorlatlanul – úgyszólván első öngyilkosként – nyúlva a feladathoz, nehogy többet ártsanak maguknak (és embertársaiknak), mint kellene, vagy mint amennyi eredeti szándékukban állt. És persze azoknak sem árt az ilyesmi, akik már szereztek némi jártasságot a téren. Sőt, ha belegondolunk, éppen nekik van a legnagyobb szükségük eligazításra a dolog *lege artis* kivitelezésekor. Hiszen ők már próbálkoztak egyszer-kétszer, de minden alkalommal kudarcot vallottak, és bekerültek a „sikertelen” öngyilkosok meglehetősen kétes hírű halmazába. Mert mi sem lehet lehangolóbbr és az önbecsülést súlyosan aláaknázó vállalkozás, mint egy ügyetlenül végrehajtott és a várt-vágyott halál helyett csak rossz szájíz, vagy rosszabb esetben maradandó, de sajnos mégsem végzetes fizikai károsodást hátrahagyó öngyilkolás. Nem más ez, jelenti ki az Eduard fedőnévvel rendelkező zenerajongó tagtársunk, mint a mindent betetőző tonikai zárlat helyett az akaratlan, a skála hatodik fokát érintő álzárlat.

Ugyanakkor e sorok írói szerint felvethető a kanti szellemű kérdés: öngyilkosságok léteznek, hogyan lehetségesek? Mi a létmódjuk? Fel is vetette egyik barátunk, mégpedig Sigismund, és nem kérdés, azaz *kommt nicht in Frage*, hogy idevágó taglatára, valamint ismertetésére hamarosan sor kerül.

Vízparton és vonatvégében

Előzetesen annyi, hogy itt mindenekelőtt valamiféle felosztás, amolyan osztályozás vagy klasszifikáció (*Klassifizierung*)igényeltetik.

Nézzük először is a helyszínek alapján a lehetséges osztályozást! Kézenfekvőnek ígérkezik elsőként a nyílt helyszín elkülönítése a zárt térben lezajló öngyilkosságoktól. A nyílt terek is többfélék lehetnek, a természet kínálta színtere, valamint az épített környezet placcjai. Első blikkre, társasági szempontból a szabad természetben elkövetett szuicídium tűnik a legkevésbé veszélyesnek. De nem árt azért itt is ügyelni. Ha feltesszük, hogy például valaki úgynevezett égő áldozatként kíván elfüstölni ez árnyékvilágból, vagyis előbb benzinnel leönti és aztán egy árva szál gyufával élő fáklyalángra lobbantja magát egy bozótban, akkor erősebb szél esetén az a veszély fenyeget, hogy önmagával együtt felperzsel akár pár hektárnyi erdőt is, ami minden tekintetben helytelen.

Közkedveltek, mondhatni népszerűek a valamilyen víz, folyó, tó mellett, avagy a tenger partján elkövetett öngyilkosságok. Itt feltétlenül megemlíten-

dő a német hölgy és költőnő, *Günderode* (más helyesírás szerint: *Günderode*), teljes nevén Karoline Friederike Louise Maximiliane von Günderode (Karlsruhe, 1780. február 11. – Winkel, 1806. július 6.), aki a Winkel nevű porfészekben, a Rajna partján követte el nagyszerű tettét. Miként a mi Máraink, aki szerfölött alapos emberként még idejében kikérte egy ismerős orvos tanácsát, hogyan kell szájba lőnie magát az embernek, hogy semmiképpen se élje túl, Günderode úgyszintén akkurátusan utánajárt egy kirurgusnál a tőr helyes használatának. És nem is hibázott: a halottszemle megállapítása szerint a penge mintegy 3 centi mélyen hatolt be a negyedik és ötödik borda közt a bal szívkamrájába. Azt persze nem tudhatjuk, hogy a dőlés után meddig élt, pontosabban haldoklott még, hiszen hulláját csak egy nappal később találták meg a víz partján. És azt sem tudjuk eldönteni, hogy vajon romantikus természetimádatból, azaz némi esztétikai hedonizmusból választotta-e az aranyló Rajna partját, vagy ama szándékkal, hogy a tetemét víz majd a nyakába veszi és elsodorja, azaz ekként mintegy kisodorja a világból a soha meg nem lelésre. De mindamelllett szépen, ha nem is tökéletesen kivitelezett tett, ez aligha tagadható.

– Itt feltétlenül meg kell említeni – veszi át a szót Thomas – a magyar történész és politikus, Grünwald Béla esetét, aki egyértelműen ama céllal puffantotta magát kétszer is fejbe Párizsban, 1891. május 4-én, a Szajna partján hogy a víz elsodorja, és hulláját ekként soha ne leljék meg, vagy ha mégis, már olyan későn, hogy voltaképpen azonosíthatatlan legyen.

46

– És ha már főbe lövésről elmélkedünk, mindenképpen ejtsünk szót Péterfy Jenőről – mondja a zenerajongó Eduard –, aki nemcsak kora legmélyebb irodalomkritikusa, de egyik legragyogóbb zenekritikusa is volt. Meghökkenítő, hogy ez a végtelenül finom ízlésű ember egy Fiuméből Magyarországra tartó vonat végében lőtte agyon magát 1899. november 5-én, Károlyváros közelében.

– És a horvátok a neve alapján Petőfi rokonának hitték, ezért szerfölött derekasan bántak a hullájával – egészíti ki Thomas a mondottakat.

– Egy újabb gusztustalan magyar! – visítja Mignon. – És már megint a klotyóban vagyunk, mint az a germán gladiátor! Nem! Csináljuk meg tényleg a menedékházunkat!

Bizony nem ártana – csatlakozik Eduard. – Ott aztán november 5-én rendezhetnénk az első Péterfy Jenő-émlékvacsorát és a végén egy kijelölt tagtársunk megtarthatná az első Péterfy Jenő-émlékbeszédet.

– Jó – mondja Sigismund – legyen ma estére ez a végszó. A Szabadság Hét Köre ezennel megalakult. Hamarosan folytatjuk. Remélem. És remélem ti is.

(folytatása következik)

Szinte rosszulesett

Nem olyan régen ebédeztem meg. Nokedli vót, meg lecsóféle, csak aztán annyira megfájdult a gyomrom, le köllött feküdnöm. Elnehezedtem. Nem szokott pedig megártani. Jó sok leve vót, meg jól meg vót öntözve, aztán hogy az nem eshetett jól, én már nem tudom. Reggel zsömlére rákentem májast, attó semmi bajom nem vót. Olyan jó formán vótam, jó idő vót, kinn üdögéltem, virágokkal bajmolódtam. Bujtogattam a földbe a muskátlibú, elkaparásztam, csinyálgattam, ebéd után aztán rosszul lettem. Maradt még ebbú a lecsófélébú, nem tudom, ha jól összelegegítem, jó lenne-e. Nem tudom, nem-e köllene egy kis pálinkát innom. Talán az megjavítana.

Megkölykezett a macska a padláson. Hallottam, hogy kismacskák nyihogtak fönn. Már nem. Bak macskák biztos megfojtották őket. Nem bánom, nem akarok vesződni velük. Egy maradt csak, azt lehozta az anyja. Menek be, ott nyújtózik. Meg is ijedtem. Eleven vót. De bizony az anyja nemigen törődött vele, pedig szép vót ám. Én meg fogtam, kitettem az udvarra, dögöljön meg. Nekem nem köll. Aztán sajnáltam ám. Kinn vót egész éjszaka, aztán a menyem összeszedte, etetgette kiskanállal, tejjel. Mondtam neki, dobnád ki inkább, mit vesződöl vele. Azután elvitte. Ezelőttinél is így vót, akkor kettőt hozott ide nekem az anyja, azokat úgy földhő vágtam, mindjár meg is döglöttek.

Kezdek fájni. Meghúsültem vóna kinn? Reggel idesütött a nap, most homályosabb. Ilyen görcsök gyűnnek a gyomromba. Ahogy az uramnak is vót. Pedig délelőtt még jól vótam, aztán olyan jóízűen ettem, aztán mégis ez lett a vége. Nem érdemes ám megöregedni, semmi se jó. Sokszor olyan rossz gondolataim vannak, az agyam se jó talán, itt fekszek, hát, mondom, hogyha el köll menni, engemet olyan messzire vigyenek el, hogy még a híremet se hallja senki. Ilyen rossz gondolataim vannak. Sokszor egy nap. Nem szeretem, hogy ennyi baj van énvelem, vesződség, meg minden. Mikor valaki ilyen tehetetlen. Aztán csak káromkodnak velem, hogy hiába beszélnek nekem. De hát ha egyszer nem bírok enni? Hiába minden.

Most imádkoztam. Két napig nem tudtam, most meg elimádkoztam a keresztutat, aztán vissza köllött gyűnnöm lefeküdni. Kicsit lefekszek, aztán majd felkelek, egy kicsit bolygok. Ha mindig fekszek, annál rosszabb. A szívem jobb, máma nem szúrt annyira. De azér igen nem jó, csak most nem szurkál. Mintha megjavult vóna. De amióta elestem, a térgyem is még jobban fáj. Be-bekenem, de nem használ annyira.

A menyem tennap majdnem leforrázta a lábamat. Hogy tegyem forróba. De mondom, elégetsz engemet. Aztán mégis jó vót ám. Soha nem gondoltam, hogy hogyan lehet ilyen szerencsétlenné lenni. Pedig nem mindenki ér el ennyi évet, az biztos. A fiamra mindig mérges vótam, szokta mondani, túléd anyádat. Hát így is van, túléltem. Az csak 91 éves vót. De hát hiába minden. Már sok nem lesz nekem vissza.

Régen vótak ám szép kaktuszaim. Az uram nem szerette, pedig olyan gyönyörűek vótak, gyönyörűek. Vót ilyen karácsonyi kaktuszmom is. Nem szerettem az uram, mer nem is egyszer megbökte a kezem, ugye, mer igen tüskés. Meg anélkül való is vót, tüske nélküli, csak aztán az uram kidobálta azokat is. Mer igen beteg lettem az egyiktül. Vérmérgezést kapott a kezem, aztán akkor kidobálta mindet.

Szépét virágoztak. Annyira sajnáltam, de azér, mer megbetegedtem, kidobálta. El köllött mennem orvosho is, annyira mérges vót a tüskéje. Így vót a rózsafákkal is, nem tudtam jól rendezni, ahogy köllene, mer az is, ha megbökött, fájt. Azokat nem dobálta ki. A kaktuszok Pestró vótak, mer én sokszor elmentem a testvéremhő, Misihő, annál vótak, valami négy-ötféle is vót neki. Egyféle vót, ami bökött, az az igen tüskés, abbú lett a baj, de az uram a többit is elszórta túlem. Bolond vót ilyenkor, ha azt látta, hogy baj van. A karácsonyi kaktusz pont karácsony idejébe nyílt, virágozott, bokros vót, jaj, de szép. Kidobta azt is. Hülye vót. Aztán hogy meghalt, most kettő is van edénybe, ilyen magasak. Nem olyan nagyon igényesek. Most már nem dobja ki, hogy is dobná, huszonhárom éve, hogy meghalt. Jó ember vót.

Ahogy hozták ma az ebédet, lerakták kinn, mondom, mi lesz, hogy lesz, ha behozom, talán kidöncölöm. Ilyen lecsóféle vót. Én csak kínlódom máma. Kínlódom, míg élek. Míg a lélek bennem van. Már nem lesz sok idő. Mikor most imádkoztam, közbe a rádióba azt a nótát danolták, hogy de ki tudnám panaszkodni magamat. A második versében az van, hogy felszállott a vadgalamb, fészket rakott a zöld erdőbe a nefelejcsbokorba, hát, mondom, hogyan jutott eszükbe, hogy ezt énekeljék... Szinte rosszulesett, hogy mi vótam én akkor, meg mi vagyok most.

Amikor a színdarabot játszottuk, és ugye jó hangom vót énnekem abba az időbe, az a Ferkó énekelte az egyik versét, én a másikat. A Ferkó is a kérőm akart vóna lenni, de már akkor nem lehetett. Vót ott egy ruszki pilóta a röptéren, nagy fejes vót, az hallotta ezt a színdarabot. Ronda, pocakos dögember vót. Aszondja, ki ez a gyönyörűszép kislány, ezzel nekem meg köll ismerkednem. Utána vót ilyen bálféle, hát mindig énevem akart táncolni. Mondták neki, ez nem kislány, ennek ott a férje. Őtet nem érdekli, aszondja. Még az vót a szerencse, hogy az uram nem szót semmit. Pedig ez igaz vót ám, igaz vót. Nem vótam a világ szépe, de a világ csúnyája sem. Mikor játszottunk, még olyan szép hosszú hajam vót, be vót fonyva, az alja meg szép göndör vót. Most meg milyen. Olyan ronda a fejem. Muszáj lesz majd a hajamat megcsinyálni, mer igen ronda. Régen mindig dauer vót benn, de hát most már érdemes? Összerogytam, összementem, minden baj van velem.

Jaj, minden eszembe jut. Gyűnnek-mennek a gondolataim.

Még az uram életébe vót, mikor azt a nagy kutyát hozták. Egy ilyen farkaskutyafélét. Az uram szerette, simogatta, mondta neki, gyere, kiskutyám. Aztán mikor az uram meghalt, a kutya mindig rám szokott morrantani. Kezdtém túle félni, odakötöttem a góré lábáho. Egyszer aztán, mikor mentem feléje, megmarta a kezemet. Csak úgy csurgott a vér, a szomszéd kötözte át. A fiam gyütt, elvitt orvosho, vót injekció, minden, mer igen megharapott. Nem is tudom, hányszor köllött a fiamnak orvosho vinni. Egyszer a gyógy-

szerész Somogyi vitt el. Az egy rendes ember vót, nyugtatott mindig, hogy ő vigyáz majd rám. Akarta, hogy menjek be hozzá. Mondom neki, dehogya menek. Akart vóna valamit, mikor már az uram meghalt. De mondtam, én be nem menek. A fiam aztán szólt egy vadászpuskás embernek, az meg lelőtte a nagy kutyát, aztán elvitték valamerre, eltemették. A fiam se sajnálta, dögöljön meg, azt mondta. Szép nagy kutya vót. Előtte meg vót egy kicsi, egy kiskutya, azt szerettem, de azt elaltatták, mikor idehozták a farkaskutyát. Mer az uram azt mondta, kettőt ne tartsunk.

A fiamék el akarnak vinni magukho. Nem lenne ilyen gondjuk, aszondja, hogy mindig ide köll gondolkodniuk, hogy hogyan, miképpen. De míg fenn tudom magam tartani, nem akarok ebből a kis házbul elmenni. Olyan hülye gondolataim is vannak, hogy ha nekem innen el köll menni, akkor vigyenek el olyan messzire, hogy rólam ne is tudjanak. Én ne is létezzek. Mikor az ember egyedül van, mindenen gondolkodik.

Nekem az uram mellett azér egy nyugodt életem vót. Nem mondom, hogy idább-odább nem mondogalódtunk. Nekem vót nagyobb szám. Elmondhatom bárki előtt, hogy az uram azér az csak egy igen jó ember vót. Nem tudott ám nagyon haragudni. Hiányom nekem nem vót semmibül. Sokat köllött dógoznom, az igaz, de míg az anyja élt, az is besegített. Nem vót olyan idős, mikor meghalt, 75 éves. De előtte fél évig köllött vele vesződni. Cukros vót, és nem tudta betartani. Elküldtük a boltba, megvette a sok csokit, benne vót a zsebjeiben, én meg hányszor kimostam belőle. Hiába beszéltünk neki, hogy nem szabad. Én szoktam elmenni az orvosho vele, ott meg annyira könyörgött, kérdezzem meg a doktort, naponta csak egy kis pohár bort megihat-e. Szeretett iddogálni. Aszondta az orvos, hát hogyha ennyire kívánja, akkor adjanak neki egy-egy pohárral. Meg is kapta persze. Mindig a cukrot kívánta. Hiába nem lett vóna szabad, csak ette. Aztán ez is lett a vége. Sokat mostam utána, mer a vizeletét nem tudta megtartani, nem vótak abba az időbe ilyen pelenkák, hogy becsomagolják. Mindig ment a pisája.

De míg tudott, segített. Mer nekem járnom köllött a téeszbe, ő meg elvégzett mindent az állatokkal. A gyerekekre is vigyázott. A lányom igen szerette. Talán jobban, mint engemet. A fiam anyás vót, az énhozzám bujkált, mikor hazagyütt az iskolából. Már jó nagy gyerek vót, de mégse tudott elmenni túlem, az ölembe köllött üddögelnie egy darabig. Az uram mondta neki, anyádnak fáj a lába, hagyjad már, de nem, még egy picikét még akart. Most meg... Nem azt mondom, hogy rossz, de nem olyan, mint akkor. Mindig kiabál. Mer nem sokat tudok enni.

A lányom fia meg beteg vót most. Igen sokat szenvedett, annyira fáj a feje. Szeret az is iddogálni, de nem azér. Aszondta énnekem a telefonba, aszitte, megzavarodik. Talán most már kiheveri azér. Aszondta, ettű a csúnya vírustól betegedett meg ennyire. De hogy a hajáhu meg a fejéhu nem lehetett hozzáérni, mer őrülésig vót. Most azér már fönt jár.

A menyasszonya meg vót itt nemrég. Annak meg akkora valaga van, másho biztos, nem tudna férjhő menni. De ezt nem mondtam neki. Mindig kövérebb, elhízza magát. Olyan a munkája, sokat köll üddögelnie. Itten gyütt-ment, forgolódott, megnőtt a feneke ám. Ha mondanám neki, kutya

világ lenne. Pedig erősödött, hízott, nagyobb a segge, de nem szabad neki mondani, mer hühű, mit mondana aztán nekem.

Igen nagy szája van az unokámnak is, mondtam neki, nem vótál te ilyen, annyira elkanászkodtad magadat, tebenned már nincs semmi szeretet irántam. Idegyüsz, mondogalódsz mindent, kiabálsz velem, hát asziszed, ezzel jót csinyálsz? Mitú lett egy ilyen? Rájön a bolondja, aztán mondja ám. Hogy nem eszek eleget, meg hogy igyak.

A fiam meg nem akarja beoltani magát, aszondja, ahogy eddig jó vót, most is jó lesz. Nem lesz oltás, kész. Aszondja, nem köll. Itt van közel, nem messze vannak, ha baj van, gyün. Vagy ő, vagy a menyem. Vagy a lányom, csak az messze van. Legtöbbit a fiam gyün. Hirtelen, meg veszekszik, de jó ember. Megmondja, mit köll, mit nem. A menyem levágott ma négy csirkét. Annak is van elege, lepucolni, tollazni, minden, van elege. Most a kismacskával is vesződik. De én mondtam neki, miért nem dobja ki? Nem hallgat rám.

A szomszéd itt vót nemrég, az még át tud kepezteni, nem beteg annyira. Hozott sárgaborsót, de azt a viláért se szeretem. Már legény lett az unokája. Aztán lett most egy dédunoka is. Mutatta képen, ilyen barna bőrű, mint a hétrosseb, de azér hát szép kislány.

Még mindig itt vagyok. A jóisten valakinek sokat ad, valakinek nem sokat. Csak sehogy nem akarok már megjavulni. Elhervadok itten az ágy sarkában. Eddig még a tévét se néztem egész héten, pedig mennek a jó sorozatok. Ahho se vót semmi kedvem. Mára délelőtt azér már bekapcsoltam, egyet mégis megnéztem.

50

Emlékszek, mikor az uram beteg vót, az nem szenvedett ennyit. Mer itt vótam mellette. Mindene megvót, ami köllött neki. Jó evő vót, megevett mindent, amit adtam neki. De nem gyöngült el annyira. Eljárkált, utcára is ki szokott, azér egy kicsit járkált mindig. Aztán már nem. De még akkor is tudott segíteni, nyáron cukorborsót pucolt, hagymát is, amit adtam neki, az ülőmunkába szokott segíteni. Én most nem tudnák csinyálni már semmit, nincs erőm, semennyi se.

Vót jobb is, rosszabb is, minden vót. Most is, semmibül hiányom nincsen, minden megvan körülöttem, csak ez a legnagyobb baj, hogy erőm nincsen. Az fogy el.

Ez nem Amerika

(regényrészlet)

Becsei Marci gimnazista volt, és zenekar-alapításon törte a fejét. Egy rockbanda pedig nehezen tud meglenni dalszövegek nélkül. Marci ugyanakkor az ilyesmit már akkor se szívesen engedte volna át másnak, holott azt kénytelen volt legalább saját maga előtt elismerni, hogy ebben végképp semmi gyakorlata nincs. Az akkordokat viszonylag gyorsan meg tudta tanulni a Muszty–Dobay-féle gitártankönyvből, arra vonatkozóan azonban nemigen talált támpontokat, hogy miként kell dalszöveget írni. A gimnáziumi irodalomkönyvek gagyogtak valamit jambusokról, strófékról és verslábakról, kérdés, hogy ezeket mennyire tudja egy rockzenekar a repertoárja összeállítása során hasznosítani. Úgyhogy Marci kínjában egy esős délutánon, amelyet eleve dalszerzésre szánt, a szülei távollétében áttúrta a nagyszobai könyvespolcot, mondván, hátha talál olyasmit, amit szakirodalomnak neveznek.

A vállalkozás kevés sikerrel kecsegtetett. Se Becsei Árpád, se a felesége, Klári nem mutatott különösebb érdeklődést a pop és a rock iránt. Mintha ez a kötelező körökön felül kimaradt volna az életükből. Pedig hát – merengett rajta nemegyszer Marci – életkorukat tekintve éppenséggel ahhoz a generációhoz tartoznak, amely előszeretettel aposztrofálja nagyként magát, és példának okáért illusztris tagjai mind a mai napig meghatározzák a popzene világát és infrastruktúráját. Volt a nagyszobai könyvespolc alsó szegletében egy szélesebb rekesz, amelyet hanglemezek tárolására alakítottak ki, ott a különféle klasszikus zenei, valamint a versmondó albumok mellett valóban meghúzódott néhány poplemez is, elsősorban válogatásalbumok a műfaj nevesebbjeitől, ám ezeket a korongokat Marci soha nem látta viszont a lemezjátészó tányérján. Olybá tűnt, mintha csak kötelességből lennének ott, mert hát a pop és a rock végtére is abba a felnőtt életkorba lépett, amikor egy értelmiséginek nagyjából tisztában kell lennie bizonyos jellemzőivel, és kell némi alapismeretekkel rendelkeznie róla. Ezzel együtt a Becsei házaspár a kötelező sznobérián felül nem igazán érdeklődött iránta. A lemezjátészó amúgy is többnyire használaton kívül porosodott, míg Marci ki nem sajátította és be nem vitte a szobájába. Amiből támadt némi veszekedés, mondván, legalább megkérdezhetné volna, biztos nem lett volna belőle semmi gond, nyugodtan vihette volna, elvégre ők valóban nem használják, na de így mégis... A tényeken ez nem változtatott, a csehszlovák gyártmányú Tesla lemezjátészó átkerült Marci szobájába, de ez már egy másik sztori, később majd elbeszéljük pontosabban.

Egyszóval ott volt a hatalmas, jószerivel áttekinthetetlen nagyszobai polc, amelyen a könyvvállomány hosszú évek, sőt évtizedek óta folyamatosan gyarapodott. Becsei Árpád kezdetben igyekezett valamiféle szisztémát működ-

tenni, például törekedett arra, hogy akár egy könyvtárban, a kötetek részint tematika szerint elkülönülve, részint pedig szerző szerinti ábécérendben sorakozzanak egymás mellett, aztán idővel, a mennyiség megállíthatatlan gyarapodásával kénytelen volt elengedni ezt a dolgot. Mint ahogy azt is, hogy a könyvek katonás rendben álljanak egymás mellett. Ezt is képtelenség volt fenntartani, mivel egy idő után egyes kötetek már csak a függőlegesen állók tetejére vízszintesen elhelyezve fértek el. Egyre újabbak és újabbak érkeztek, többségük vásárlás útján, mások tisztelet- és recenzíós példányként kerültek Becseiék birtokába, így hát a rend iránti elkötelezettség vágyából mindössze annyi maradt, hogy amennyire lehetett, Becsei Árpád a könyvespolc egyazon tartományaiba sorolta az egyazon típusú könyveket, egyébként meg egymás hegyén-hátán sorakoztak. Ám ez is némi büszkeségre adott okot, lám-lám, már nem bírjuk hova tenni őket.

52 Marci tehát tudta, merre kell kutakodnia. Nem rockzenei könyvet keresett, noha azokból is akadt néhány – tényleg mindössze néhány – a polcnak a zenei tematikájú szegletében, ugyancsak az alpműveltség kötelező elsajátítása és a megfelelő tájékozottság iránti igény jegyében (ugyanezért volt meg például a *Természettudományi kisenciklopédia* vagy *A távcső világa* című kötet is). Hanem költészetit, elvégre a dalszövegek nem állnak túlságosan távol a verstől, sőt derengett neki, hogy a gimnáziumi irodalomórán elhangzott, hogy valójában előbb léteztek dalok, mint a versek, hiszen a rímelő sorokat a régi emberek eleinte énekléshez szánták, ezért van az, hogy ma is a versek dallamát és ritmusát emlegetik. Szerencsére ilyesmiből volt többpolcnyi is. Például a *Szép versek* című, évenként megjelenő antológia teljes sorozata, aztán klasszikus magyar költők összes verseket tartalmazó kötetei, valamint jó néhány mai – többségében helyi, azaz megyén vagy városon belüli – költő munkája, köztük dedikált darabok. Marci egyre fanyalgóbb arccal böngészgette a gerincen a címekeket, mert végtére is a versek olvasásából is nyilván lehet tanulni és példát meríteni, ám ő nem ilyesmire gondolt.

Már kezdte föladni a reményt, amikor a kezébe akadt Somlyó Györgynek a *Philoktétész sebe* című, a versek születésével és hátterével foglalkozó könyve. Mint nem olyan sokkal később kiderült, ez se pontosan az volt, amit Marci keresett – meglehet, a versírást nem is lehet könyvekből megtanulni, hiszen miközben manapság se szeri, se száma az íróiskoláknak, költőket érdekes módon az efféle tanfolyamokon nemigen képeznek –, ám csalódottságát addigra valamelyest tompította az a fölfedezés, amely eme kötet nyomán született.

Az utolsó oldalak közé valaki újságkivágásokat tett. Ezek mind kipotyogtak, amikor Marci átforgatta a könyvet, és nyilvánvalóvá vált számára, hogy föltehetően Becsei Árpád rejtegette ott a megyei napilapban megjelent verseit. Az a megsárgult és kissé már foszlásnak indult papírból is látszott, hogy évtizedes darabok, egyébként meg nem is kellett különösebben nyomozni, szerzőjük annak idején akkurátusan odaírta a megjelenés helyét és idejét az egyes versek mellé.

Mindegyik arra az időre esett, amikor Becsei Árpád az egyetem elvégzését követően hazaköltözött a szülővárosába, és elhelyezkedett a megyei lapnál.

A hazaköltözés nem jelentett túlságosan nagy váltást. Addig is majdnem minden hétvégén hazajárt. Egyrészt nem volt hosszú út, másfél óra csupán, a vonatok is viszonylag sűrűn jártak, technikai akadály a tehát nem volt a rendszeres utazgatásnak, amit egyébként másokkal ellentétben Becsei Árpád nem is tartott unalmasnak, fárasztónak, netán egyhangúnak. Másrészt péntekre épp eléggé belefáradt az egyetemi létbe ahhoz, hogy jólesett kipihennie magát a hazai környezetben. Harmadrészt az se volt elhanyagolható szempont, hogy a hétvégi otthon tartózkodással egy csomó pénzt megspórolt.

– De hát mi a fenét tudsz otthon csinálni? – kérdezgette Kata, aki soha nem értette, hogy Árpád miért mond mindig nemet a hétvégi közös programokra akkor is, ha legalábbis saját elmondása szerint odahaza nem várja semmi érdemi, ami eltérne a megszokottól, és ami miatt nem lehetne kihagyni legalább egy hétvégét.

Becsei Árpád tisztában volt vele, hogy ez így tényleg nagyon furcsán fest, ugyanakkor nem is igazán bírta megmagyarázni. Egyszerűen jólesett a tudat, hogy otthon, a megszokott környezetben, a gyerekkora óta jól ismert tárgyak és szagok között van. Olyankor biztonságban érezte magát. Pedig sokszor eszébe jutott, még akkor is, amikor leszállt a hajdani szétbombázott helyére épült új és modern pályaudvaron a vonatról, majd elindult a lakásuk felé, hogy megint egy semmittevéssel töltött hétvége vár reá. Miközben lehetne a kollégiumban is, ahol az évfolyamtársaival pár üveg sör mellett beszélgethetne irodalomról, kultúráról és beatzenéről, majd belefúrhatná a fejét Kata mellei közé, arra a pontra, ahol a legkevésbé lehet érezni a lány hónaljszagát. Ehelyett ennek a két napnak a nagy részén a heverőjén fog feküdni és hallgatja az anyja szöszmötölését, meg ahogy motyog hozzá magának, hol a konyhában, hol a nagyszobában, hol a lakás más pontjain. De hát éppen ez volt a lényeg. Ha abban az időben ismerték és használták volna azt a szót, hogy rekreáció, Becsei Árpád elmondhatta volna a szíve hölgyének, hogy neki ezek az ismerős hangok, képek és szagok jelentik a kikapcsolódást, az énidőt, amikor végre senkinek és semminek nem kell megfelelnie, nem kell a világ rezdüléseire kíváncsi egyetemista, eljövendő értelmiségi szerepét alakítania, nem kell érvelni, magyarázni és magyarázkodni, figyelni, odatennie magát, és közben arra is ügyelni, hogy kinek mit mond, mert közben jófejnek és kellően kritikusnak kell a többiek szemében mutatkoznia, a kollégiumban, meg úgy egyébiránt mindenütt a falnak is füle van, és pillanatok alatt az egyetem vezetésében és rajta keresztül a helyi KISZ- és pártszervezetnél is tudják, hogy ki hogyan vélekedik bizonyos dolgokról.

– Hát miért kell neked minden hétvégén az anyád valagába belebújnod?

Becsei Árpád értette, hogy Kata nem érti. Pláne úgy, hogy azt is megemlítette neki, hogy az anyjával igazából alig vált pár mondatot. Mindketten megvannak a maguk világában, és egyre kevesebbet tudnak a másikéről. Igazából nem is nagyon érdekli őket, hogy a másikat a napi teendők elvégzésén túl milyen gondolatok foglalkoztatják. Becsei Árpádot hidegen hagyták az óvodai események, amelyeket az anyja maga számára is leginkább megélhetési tényezőként kezelte, és amikor a munkaidő lejártá után kitette a lábát a Marx Károly utcai intézményből, egészen másnap reggelig eszébe se ju-

tott, hogy mi van odabent. Odahaza igyekezett szinten tartani a háztartást, legalább annyira, hogy ne legyen a lakásban mocsok, és legyen mindig étel a kamrában – ezt a szót használták a polgári hangzású spájz helyett –, a hűtőben és a tűzhelyen. Egyébként meg olvasott, sokat, a régi könyveit éppúgy, mint a frissen beszerzetteket. A polcon ott sorakozott a legújabb magyar irodalom, Örkény Istvántól Németh Lászlón át Kolozsvári Grandpierre Emilig, nem beszélve *A világirodalom remekei* című, igénytelen küllemű, ám annál tartalmasabb sorozatról, amelynek havonkénti megjelenéseiről Emma a világeért sem akart lemaradni.

Ő viszont egészen addig nem tudott a fia költészeti szárnypróbálgatásairól, amíg nem találkozott a versekkel a megyei lap hasábjain.

Az első még az utolsó egyetemi szemeszter idejére esett. Becsei Árpád abban is különbözött a többiektől, hogy míg ők ezekben a hetekben még több időt töltöttek a kollégiumban, és lázasan írták a szakdolgozataikat, ő az egyetemi könyvtárban gondosan elkészített jegyzeteit a hóna alá, helyesebben az utazóbőröndjébe csapta, és odahaza munkálkodott velük, azon a keletnémet gyártmányú, modern írógépen, amelyet a hétvégi otthonlét nyomán megspórolt ösztöndíjából vásárolt. Különben se volt sok indoka az egyetem környékén tartózkodni. A jegyzeteket elkészítette, előadásokra ekkor már egyáltalán nem kellett bejárnia, szemináriumok a végzősök számára elvétve voltak, a konzulensének az ütemtervnek megfelelően beszámolt a szakdolgozat állásáról. Katával pedig végérvényesen elváltak útjaik, miután a lány úgy döntött, hogy attól, hogy Árpád nem hajlandó kihasználni a hétvégén nagyobb eséllyel üres kollégiumi szobákat, és inkább marad a hétközbenei kapkodó aktusoknál, amikor folyton figyelni kell arra, mikor kopognak vagy nyitnak be a szobatársak, neki még nem kell veszni hagynia a lehetőségeket. Nem is hagyta, előbb Árpád tudta nélkül, aztán pedig kényszerű tudtával, mivel lebukás és szakítás lett a vége.

Egyszóval egy kora tavaszi napon Becsei Árpád fogta a készülő szakdolgozattal egy időben ugyancsak gondosan legépelte verseit, és bekopogott a megyei napilap szerkesztőségébe, amely a régi főtér sarkában, egy jellegetlen épületben működött. Aminek éppenséggel Becsei Árpád szempontjából az volt a különlegessége, hogy annak idején ugyanitt volt az irodája annak a budapesti cégnek, amelynek a helyi kirendeltségén dr. Becsei Mihály elfogadott egy állást, megkezdve önként vállalt, élethosszig tartó penitenciáját és vidéki száműzetését. Ám ezt akkor még nem tudta Becsei Árpád, mivel csak jóval később közölte vele Emma, mintegy mellékes tényként, nem felejtve el azt sem, hogy évekkal a budapesti cég után az államvédelmi hatóság megyei szervezete kapott az épületben helyet, és azt suttogták, hogy pincéiben és raktáraiban titkos börtönök és kínzókamrák működnek. Hogy ebből mi volt igaz, soha nem derült ki. A rendszerváltást követően cikkezett is erről a helyi sajtó, ám a buzgó helytörténészeknek sem sikerült a titok megfejtésére bukkanniuk. Iratok és konkrét bizonyítékok híján a suttogás tárgya nem nyert igazolást, aki pedig esetleg tudott is valamit, az továbbra is bölcsőbbnek látta hallgatni. Mindenesetre a legendát erősítette az a tény, hogy az épületet azon a bizonyos őszön, a forradalom leverését követő hetekben a köznyelvben

pufajkásokként emlegetett karhatalmisták őrizték, később pedig egy darabig a munkásország fegyveresei álldogáltak előtte. Igaz, ez leginkább azért történt így, mert a munkásország megyei parancsnoksága is néhány évig ebben a piszkossárga, a két világháború között emelt kockaházban állomásozott, onnét költözött át az új főtéren emelt vadonatúj pártházba.

Becsei Árpád tehát a szakdolgozatírás szünetében ide vette az irányt, hóna alatt egy frissen vásárolt mappával, abban pedig az általa legjobbnak tartott verseivel. Az ötlet hirtelen jött, ám Becsei Árpád akkor már egy jó ideje úgy találta, hogy a hirtelen ötletek szoktak a legjobbak és a legcélravezetőbbek lenni. Egyébként meg úgy gondolta, eléggé hozzáédződött már a visszautasításhoz. Az egyetem székhelyén működő folyóirat kétszer is visszaadta a verseit – de hát ebben, legalábbis többek vélekedése szerint, leginkább az játszhatott szerepet, hogy a szerkesztő, Gedei nem kedvelte Becsei Árpádot, azután sem, hogy az egyik tantárgy felvétele után a tanára lett –, mint ahogy nem járt sikerrel más irodalmi lapoknál sem. Egy ideje nem is költött már újabb verset, ezek egyike se volt az, inkább kicsit pofozgatta a régieket, egy-egy sort és szót kihúzott, újra-, illetve átírt.

– Verseket hoztam – jelentette ki elszántan, miután belépett a szerkesztőségi irodákba vezető üvegajtón, és ott egy szemlátomást fiatal, szóke és csinos hölgy megkérdezte tőle, hogy kit keres.

A szóke hölgy, azaz inkább lány bólogatott, mintha mi sem lenne természetesebb ennél. Egyébként tényleg nem volt ebben semmi furcsállnivaló. A megyei napilap szombatoként, az újság közepén, két oldalon keresztül szokott irodalmat közölni, általában helyi írók és költők tollából.

– Meg volt beszélve?

– Nem. Csak úgy hoztam.

A lány megint bólintott, majd türelmet kért, és ringó csípővel eltűnt a folyosón keresztül valamelyik irodában. Becsei Árpádnak nem kellett sokáig egyedül hallgatnia az írógépek kakofón zajjára összeálló kattogását, a lány hamarosan visszatért, és olyan bájosan mosolygott Becsei Árpádra, hogy annak muszáj volt most már alaposabban megnéznie. Szép lány volt, sudár termetű, hosszú, szóke haja a háta közepéig ért, a miniszoknya pedig olyan tökéletes lábakat hagyott fedetlenül, amelyhez hasonlókat Becsei Árpád mindaddig nem látott.

– Szóltam Sugár elvtársnak. Azt kéri, fáradjon be hozzá. Odakísérem.

Sugár elvtárs nevét ismerte Becsei Árpád: miután többször is áttanulmányozta impresszumostul az *Alföldi Krónika* otthon meglévő számaint, kiolvasta belőlük, hogy ő foglalkozik a megyei lap szerkesztőségén belül a kultúrával, és a jelek szerint az irodalmi oldal is az ő reszortja. Úgyhogy kissé elfogódottan biccentett, majd követte a ringó csípőjű lányt pár ajtóval odébb.

Mielőtt bekopogott volna, a lány még egyszer feléje fordult, és tündéri mosollyal az arcán, halkán azt kérdezte:

– És ugye, szép versek?

Becsei Árpád tetőtől talpig elvörösödött. Később mindenkinek azt mesélte, hogy ekkor szeretett bele a későbbi feleségébe, aki egy évvel idősebb volt nála, ugyancsak bölcsész szakot végzett, csak éppen egy másik egyetemen.

Az elmúlt egy évben pedig a megyei napilap szerkesztőségében dolgozott afféle mindenesként: ügyeket intézett, eligazított, szerkesztett, korrektúrázott és cikkeket írt. Mindezt úgy, hogy minden hajnalban egy sárga busszal bejött a városba a tanyavilágból, ahol a szüleivel lakott, majd este hazabeszozott.

Ezeket azonban csak hetekkel később fogja megtudni Becsei Árpád. Abban a pillanatban nem tudott semmit felelni a kérdésre, helyette vörös arccal egyik lábáról a másikra állt, a hirtelen feszültségnek pedig a lány vetett véget, azzal, hogy bekopogott, majd be is nyitott, jelezve a vendégnek, hogy menjen be.

Sugár elvtárs harmincas éveinek vége felé járt, erős testalkatú, magas, szakállas ember volt, a klasszikus Jókai- és Verne-regények hőseire emlékeztetett mind megjelenésében, mind szenvedélyesen borongós tekintetében. Az ilyen férfiak daliásabb időkben honvéd tábornokok, felfedező, bogaras filozófusok, esetleg emigráns hazafiak szoktak volt lenni, ám Sugár elvtársnak más szerepet szánt a történelmi kényszerűség determinálta sors. Roppant előzékenyen előjött az íróasztala mögül, kezét nyújtott, bemutatkozott, majd ugyanazzal a lendülettel átvette a mappát. Kinyitotta, és azon nyomban, fenekével az asztalnak támaszkodva olvasni kezdte.

Lassan teltek a percek. Becsei Árpád érezte, hogy a homloka gyöngyözni kezd, mintha csak valami egyetemi vizsgán lenne. Kintről fölhallatszott a régi, de akkor még szinte teljes egészében eredeti funkcióját őrző főtér lár-mája: gyalogosok lépteinek kopogása, kerékpárok csengői, időnként egy-egy autó vagy farmotoros Ikarus busz hangja. Nem lehetett tudni, Sugár elvtárs mennyi ideig olvasta a verseket, végül becsukta a mappát és visszanyújtotta tulajdonosának, aki összeszorított ajkakkal készült tudomásul venni az újabb visszautasítást.

Ám kiderült, hogy ezúttal tévedett. Akár Rodolfo, a híres bűvész valamelyik trükkjében, Sugár elvtárs egy észrevétlen pillanatban kivarázsolt egyetlen gépelt papírt a mappából, és azt meglengette, immáron az asztal túoldalára lépve, az ott sorakozó kéziratkupac fölött.

– Ezt hagyja itt. Mit mondott, mi a neve?

– Becsei Árpád – válaszolta Becsei Árpád, egyetlen pillanatra sem fennakadva azon, hogy a bemutatkozáskor már elmondta, és különben is, ott van a mappa fedelére írva. Elvégre az ember nem figyelhet oda mindenre.

Sugár elvtárs leült, pedánsan kihelyezett ceruzát húzott elő az asztal sarkában álló műanyag ceruzatartóból, ám mielőtt bármit is ráírt volna a gépelt papírra, megállt a keze a levegőben:

– Becsei?

– Becsei.

Újabb néhány másodpercnyi szünet következett, aztán a név fölkerült a lap tetejére, a vers fölé.

A megjelenésre egy kicsit még várni kellett. Becsei Árpád megírta a szakdolgozatát, majd summa cum laude megvédte a diplomáját. Magyar-történelem szakos tanár lett belőle, készülhetett arra, hogy ősztől katedrára álljon. Amihez nem igazán fűlött a foga. Esze ágában se volt hosszú hajú,

pattanásos, feleselő, hangos és nagyképű kamaszokkal foglalkozni, akik legzívesebben magnót bömböltetnének tanóra közben is. Egészen más terveik voltak. Híres és befolyásos ember akart lenni. Éppen megfordítva képzelte el azt az utat, amelyet az apja bejárt: föl akart kerülni Budapestre és ott karriert építeni. Ha már dr. Becsei Mihály volt olyan oktandi, hogy a poros vidéket választotta, hát ő majd kiszakad innét és meg se áll az országos ügyekig. Persze azt is tudta, hogy ezt lépésről lépésre lehet a legbiztosabban megvalósítani. Előbb idehaza, a saját hazájában legyen próféta, utána érkezhessen a következő lépcső.

Minden szombaton kora reggel leszaladt a postaládához az újságért, és még ott, a lépcsőházban belelapozott, egyből a középső oldalára. Az *Alföldi Krónikát* még dr. Becsei Mihály kezdte járattatni, leginkább kötelességérzetből, és Emma se mondta le, pedig különösebb figyelmet nem fordított rá, átlapozta, de nem olvasta el tüzetesen. Igazából Becsei Árpád se talált benne tüzetes olvasást megérő olvasnivalót. Ráadásul heteken át csalódnia kellett. Hiába kelt föl korán, hiába nem tudott az izgalomtól szombat reggelente sokáig aludni, a vers egyelőre nem volt sehol.

Már ott tartott, hogy le kell mondania, nem csupán erről, hanem az álmairól is, és mégiscsak be kellene kopogtatnia a város két gimnáziuma közül valamelyikbe, mondván, jelentkezne tanítani, mikor is pontosan annak a hétnek a szombatján, amikor friss diplomásként tért haza, az *Alföldi Krónika* irodalmi összeállításában az ő verse képviselte a költészetet.

Nem először jelent meg nyomtatásban a neve, hiszen az egyetemi lapban már közölt, az azonban egészen más volt. Azt a lapot például nem lehetett újságárusnál megvenni, és nem is dobálta be reggelente a postaládába a kihordó, az ember egyszerűen csak fölmarkolta az egyetemi aulában vagy a menzán. Ez viszont már egy igazi újság volt, olyan, amit sokkal szélesebb körben terjesztenek, sokfelé kapható és sokan olvassák. Hát utóbbiak most, ezen a napfényes kora nyári szombat délelőttön mind megtalálhatják és elolvashatják a lapban Becsei Árpád *Óda egy korai alkonyhoz* című költeményét.

Helyesebben – fedezte föl kikerekedett szemekkel Becsei Árpád a kelkáposzta- és földgázszagú lépcsőház félhomályában – a *Korai alkony* című költeményét.

A szerkesztői kéz (nyilvánvalóan Sugár elvtársé, ki másé, ezt már az első pillanattól sejteni lehetett) nem csupán a címet változtatta meg, hanem belenyúlt a versszakok hosszába és ezzel együtt a vers képébe is, itt-ott pár sort föl-, néhány szót pedig kicserélt.

Sebaj. Becsei Árpád nem akadt fenn ilyen apróságokon. A lényeg a megjelenés.

Emma a konyhában matatott a kotyogós kávéfőző körül, amikor Árpád, még mindig pizsamában, kitette elé a konyhaszekrény pultjára a közepén kihajtogatott megyei lapot:

– Nézze, mama, megjelent egy versem.

Ezt olyan hangsúllyal mondta, mintha leginkább azt akarná érzékeltetni, hogy első ízben a történelem során. Amit ebben a pillanatban így is érzett. Az egyetemi lap nem számít. Még szerencse, hogy azokat nem

mutatta meg az anyjának. Nem is beszélt róluk neki. Most nem érezné a pillanat súlyát.

Emma fogta az újságot, a konyhaasztalhoz csoszogott vele, föltette az olvasószemüvegét, és elolvasta a verset. Aztán megnézte, mi van az irodalmi melléklet másik oldalán – egy eddig soha nem hallott nevű szerző novellája –, majd megtekintette a fia verse mellé biggyesztett grafikát is, amely egy paraszti párt ábrázolt, egymásnak dőlve, valahol a földeken, ahogy élvezik a nyári nap melengető sugarait. Utána ismét elolvasta a verset, letette a szemüvegét és az újságot a konyhaasztalra, és azt mondta:

– Jegyezd meg jól, fiam, ez nem Amerika, ahol ingyen teljesülnek az álmok.

Több szó nem esett közöttük Becsei Árpád költői pályafutásáról. Se akkor, se később.

Vele viszont madarat lehetett volna fogatni.

Alig bírta kivárni a hétfőt, amikor ismét bemehetett a szerkesztőségbe. Már ismerősként loholt föl a lépcsőn, és külön öröm volt számára, hogy a szőke lány mosolya azt jelentette, hogy ő is megismerte. Becsei Árpád intett neki, hogy köszöni, de egyedül is odatalál Sugár elvtárs szobájához.

Aki ezúttal nem állt föl a vendég érkezésére, épp csak egy pillantást vetett rá, amikor az óvatos kopogás után belépett az ajtón, majd visszahajolt az íróasztalon fekvő kéziratokhoz. Közben ceruzája végét rágva megjegyezte:

– A megjelenéshez honorárium is jár. Szíveskedjen a pénztárhoz menni, innét a harmadik ajtó.

– Köszönöm szépen, majd intézem, viszont nekem állás is kellene.

Sugár elvtárs erre csak letette a kezében lévő ceruzát.

De az is lehet, hogy az kiesett az ujjai közül.

– Állás? Miféle állás?

– Most végeztem az egyetemen. Újságíró szeretnék lenni. Itt, a lapnál.

Becsei Árpád csak jóval később tudta meg Kláritól, a szőke lánytól, akit nem túl sokáig tartó udvarlást követően feleségül vett, hogy Sugár elvtárs öccsét fölakasztották a forradalom, mármint akkori szóhasználattal az ellenforradalom után, azért, mert amaz őszi napok valamelyikén a régi főtéren, a városháza előtt föl szólalt az összeverődött tömegnek, javasolva, hogy jobb lenne, ha egyes vérmesebb hangok ellenében nem támadnák meg jószereivel pusztá kézzel, legföljebb néhány benzines palackkal fölszerelve a városon hamarosan átvonuló, főleg teherautókból álló szovjet katonai oszlopot, mert igaz, hogy a hírek szerint tankok nincsenek közöttük, de mégiscsak a forradalmárok járnának rosszabbul, és különben sem kell fölöslegesen vérnek folynia. Egyébként se kéne hadonászni annyit a rendőrségről nem egészen jogszerűen elhozott fegyverekkel, mert bár a munkahelyeken mindenki részesült több-kevesebb honvédelmi kiképzésben, a valóság más, mint papírlapra célba löni.

A „forradalmárok” szó miatt Sugár elvtárs öccse kötél általi halálra ítéltetett, amit dr. Becsei Mihály bíró írt alá.

De Becsei Árpád mindezekről már csak azt követően értesült, hogy az annak idején az öccse megtagadására kényszerített Sugár elvtárs távozott a

laptól. Elvált és elköltözött a városból, sőt a megyéből is, a hírek szerint az ország másik felébe ment tanítani. Azt, hogy milyen láthatatlan kapocs köti össze Becsei Árpáddal, soha egyetlen szóval nem említette meg, gesztussal vagy célzással se utalt rá. Egy-két ritka alkalmat leszámítva érezhetően távolságtartó volt vele, amit Becsei Árpád mindig is úgy értelmezett, hogy ez Sugár elvtárs tartózkodó és zárkózott személyiségének, illetve viselkedésének a szerves része. Ami verset a későbbiekben odaadott neki, azt bele is tette az irodalmi mellékletbe. Igaz, soha nem beszéltek ezekről a költeményekről, mint ahogy Sugár elvtárs azt se árulta el soha, hogy miért nyúl bele rendszeresen a sorokba és a szavak közé. Amit egyébként Becsei Árpád továbbra se bánt, érezte, hogy a versek ettől csak jobbak lettek.

– Ezt mások is tudják? – kérdezte elképedve Becsei Árpád a feleségétől, aki közben ugyancsak eljött a laptól, és a város egyik gimnáziumában helyezkedett el.

– Szerintem mindenki.

– De hogyhogy nem került szóba?

– Mert senki nem akart feszültséget köztetek. Meg úgy általában a szerkesztőségben sem.

– És nekem miért nem mondtad el?

– Ugyanezért. Egyébként meg azt hittem, ti már réges-rég megbeszéltétek. Különben miért közölte volna mindjárt az első alkalomtól fogva a verseidet? Tudta, ki az apád, ám megbocsátott neked. Helyesebben úgy volt vele, hogy ennek nem kell a kettőtök viszonyát befolyásolnia. Bölcs és jó ember volt.

Becsei Árpád csak hápogni tudott.

A versekkel egyébként Becsei Marci nem tudott semmit kezdeni. Kivette Somlyó György kötetéből őket, kihajtogatta a dohányzóasztalra, elolvasta mindet, ám túl azon, hogy némiképp, de korántsem túlságosan meglepődve tudomásul vette, hogy a fater valaha verseket írt, nem érezte alkalmasnak magát arra, hogy megítélje azok milyenségét. Inkább fogta a gitárját, és megpróbált dallamot találni hozzájuk. Nem járt sikerrel. Hol a verssorok ritmusával, hol a versek akusztikájával voltak bajok. Valahogy nem olyan költemények voltak, amelyekre énekelni lehetett volna. Becsei Marci tehát kénytelen volt megtanulni dalszövegeket írni.

KÉZRE

MOL

EGYMÁSÉRT

MOST A TÖRŐDÉS HAJT

MÁR ELÉRHETŐ A MOL HYGI KÉZFERTŐTLENÍTŐ,
HOGY EGYÜTT GONDOSKODHASSUNK A BIZTONSÁGRÓL

2020. április 20-tól a termékkészlet erejéig.

#torodeshajt #egymasert

Ferenc pápa és a *bonum commune*

I. Az Antikrisztus Szent Péter trónján?

A *La Stampa* 2019. augusztus 9-i számában megjelent interjújának egy helyén Ferenc pápa így fogalmaz: „a szuverenizmus elborzaszt, mert mindig háborúhoz vezet.” Jóllehet Európa történelmi, kulturális és földrajzi egységét meg kellene őrizni, a pápa a szuverenizmust az elszigetelődés magatartásának tartja, s ennek értelmében fejezi ki aggodalmát, mondván: „olyan szónoklatokat hallunk, amelyek Hitler 1934-es beszédeire emlékeztetnek.”¹ Hasonlóképp fogalmaz az *Álmodjunk együtt* című interjúkötetében: „Hallgatván manapság egyik-másik populista vezetőnk, az 1930-as évek jutnak eszembe, amikor némelyik demokrácia látszólag egyik napról a másikra diktatúrába torkollott... populista vezetők nagyhangú szónoklataikkal felizgatják a tömegeket, sérelmeket, gyűlölködést szítva képzeltek ellenségekkel szemben, hogy eltereljék hallgatóságuk figyelmét a valós problémákról... A diktatúrák mindig így kezdődnek: elvetik a félelem magvát a nép szívében, aztán felajánlják, hogy megvédik őket félelmük tárgyától... olyan emberekre tesznek nagy hatást ezzel, akik már nem is vallásosak, de nemze-

tük örökségét egyfajta identitásnak tekintik.”²

A pápának az érintett téma iránti konzekvenciáját és elkötelezettségét illusztrálандó, még két helyre utalnék. 2018 szeptemberében a *Xenofóbia, rasszizmus és a populista nacionalizmus a globális migráció tükrében* című konferencián elmondott beszédében az alábbiakat mondta: „Olyan időket élünk, amikor mintha új életre kelnének és terjednének azok a nézetek, amelyekről sokan azt hitték, hogy már túlhaladtak. A gyanú, a félelem, a megvetés, sőt a gyűlölet azokkal az egyénnel és csoportokkal szemben, akiket etnikai, nemzeti vagy vallási hovatartozásuk alapján másnak ítélnék meg, és mint ilyeneket, nem tartják őket méltóknak, hogy teljes egészében részt vegyenek a társadalom életében. Továbbá ezek a nézetek igen gyakran az intolerancia, a diszkrimináció vagy a kirekesztés gyakorlatához járulnak hozzá, súlyosan sértve az érintettek emberi méltóságát és alapvető jogait, beleértve az élethez, a testi és erkölcsi integritáshoz való jogot. Sajnos még az is előfordul, hogy a politika világában engednek a kísértésnek, és kihasználva egyes csoportok félelmeit vagy nehézségeit, a rövid távú választási érdekek

¹ Ferenc pápa: „Il sovrano mi spaventa, porta alle guerre”, *La Stampa*, 2019. augusztus 9. <https://www.lastampa.it/vatican-insider/it/2019/08/09/news/papa-francesco-il-sovrano-mi-spaventa-porta-alle-guerre-1.37325868>

² *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé. Ferenc pápa és Austen Ivereigh beszélgetései alapján* (a továbbiakban ÁE), 21. Század Kiadó, Budapest, 2020. 188–189. Fordította Simonyi Ágnes.

mentén illuzórikus ígéreteket tesznek.”³

S egy 2019-es kongresszusi beszédeben a nácizmus újra felbukkanó jelképeire és megnyilvánulásaira hívta fel a figyelmet, jelezve, hogy a társadalmi rendért és békességért felelős kormánytisztviselők körében akadnak, akik „a zsidók, a cigányok, a homoszexuálisok üldözésével a gyűlöletkultúra par excellence modelljét valósítják meg”, hogy aztán velük szemben szögezze le: „Legyünk éberek, hogy mind a világi, mind az egyházi életben elkerüljünk mindenfajta egyezségkötést az ilyen eltévelyedésekkel.”⁴

S ha a fentiek mellett tudatosítjuk Ferenc pápa ökológiai elkötelezettségét – a *Laudato si'* (*Áldott légy*) kezdetű, 2015-ben megjelent enciklikáját az ökológiai-környezetvédelmi kérdéseknek szentelte, s a legutóbbi időkben rendszeresen tér vissza az ököcidium („ecocidia”), azaz a természet elleni bűncselekmény fogalmához, amit „Isten és az embertárs, a közösség és a környezet elleni cselekedetként vagy mulasztásként” határoz meg, s amit „a szolidaritás hiányából fakadóan” „a jövő generációival szemben” követ el az em-

beriség⁵ –, akkor aligha tekinthető véletlennek, hogy – említésre is méltatlannak tartva a teológiai és politikai szellemiségükben, valamint stiláris alpáriságukban mélyen szint alatti hazai megnyilvánulásokat – Ferenc pápát a politizáló szekuláris kritika gyakran baloldali elhajlóként, szélsőséges liberálisként, szélsőbaloldaliként vagy marxistaként hozza szóba, szakrális vitapartneri pedig eretnekséget emlegetnek, s személyében fedezik föl az Antikrisztust.

Ez utóbbira talán a legélesebb példa Gerhard Ludwig Müller bíboros, a Hittani Kongregáció korábbi prefektusa (XVI. Benedek pápától elnyert tisztségét Ferenc pápa 2017-ben nem hosszabbította meg), aki 2019-ben közzétett *Glaubensmanifest* c. nyilatkozatában bírálva Ferenc pápának az *Amoris laetitia* (*A családban megélt szeretetről*) kezdetű apostoli buzdítását, nyilatkozatának legelején János evangéliumának sorait idézi („Ne nyugtalankodjék a szívetek” – János 14,1),⁶ s öt pontra tagolódó szövegének első pontja alatt János első levelére hivatkozva a Jézus Krisztus istenségét tagadó

⁵ Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al XX congresso mondiale dell'Associazione Internazionale di Diritto Penale, ld. i. m.

⁶ Müller bíboros a János-evangéliumból vett idézetet német fordításban ekként idézi: „Euer Herz lasse sich nicht verwirren!” A német fordítás („Ne hagyjátok nyugtalanítani a szíveteket”) a görög szöveget („Mé tarasszeszthó hümón hé kardia”) értelmező, s a görög szöveggel nem ellentétes fordítás, amely a bíboros Ferenc pápával szembeni üzenetét még erősebbé és egyértelműbbé teszi. Lásd Kardinal Müller veröffentlicht „Glaubensmanifest” über katholische Lehre, CNA Deutsch, 2019. február 8. <https://de.catholicnewsagency.com/story/kardinal-muller-veroeffentlicht-glaubensmanifest-uber-katholische-lehre-4291>

³ „Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti alla conferenza mondiale sul tema „Xenofobia, razzismo e nazionalismo populista, nel contesto delle migrazioni mondiali”, 2018. szeptember 20. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/september/documents/papa-francesco_20180920_conferenza-razzismo.html

⁴ „Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al XX congresso mondiale dell'Associazione Internazionale di Diritto Penale”, 2019. november 15. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191115_diritto-penale.html

Antikrisztust hozza szóba, valamint „a régi eretnekségbe” történő visszazuhanást említi meg.⁷

A politikai támadások sorából kiemelkedik a szuverenizmus egyik meghatározó agytrösztjének, Steve Bannonnak, Donald Trump egykori stratégiai tanácsadójának eltökélt pápaellenessége, aki a Vatikánt egyenesen szélsőbaloldali (far-left) zöldpártnak nevezte, a pápát Trump kereszténységének megkérdőjelezése miatt „otrombának”, aki abszolút a zöldek nyelvén beszél, a latin-amerikai felszabadítási teológiát „kulturális marxizmusnak”, a pápát kulturális marxistának, valamint globalista politikusnak mondta, hangot adván annak, hogy személyében a frankfurti iskola Rómába költözött. Ezért Bannon egyházszakadást vizionált, s tervbe vette egy jobboldali akadémia megalapítását, egy „populista gladiátoriskolát” a Rómától délre fekvő Trisulti városának 800 éves kolostorában, a Dignitatis Humanae Institute eszmei támogatásával és Matteo Salvini politikai segédletével, hogy a nyugati világ „eredeti” és „valódi” keresztény tanításának központjává váljék, afféle ellen-Rómává, ám miután elvi megfontolásokat követően a vállalkozásból kivonult Raymond Burke amerikai bíboros, a nagyszabású terv csendben elhalni látszik.⁸ S hasonlóképpen aggat-

⁷ Uo. Ugyanitt említendő meg, hogy a pandémiát néhány fundamentalista keresztény közösség a „sátánista és szabadkőműves” Ferenc pápa (aki valójában nem pápa, hanem az Antikrisztus) bűneiért az egész emberiségre mért isteni csapásként értelmezte. Lásd Alberto Maggi: Papa o anticristo? Il biblista Maggi e gli attacchi a Bergoglio nei giorni del virus, ilLibraio.it, 2020. április 27. <https://www.illibraio.it/news/storie/bergoglio-coronavirus-1367991/>

⁸ Edvard Pentin: Steve Bannon: Crisis in

ta rá Ferenc pápára – „akinek van képe Ferencnek nevezni magát” – az „argentín marxista” címkéjét Antonio Martino, az egykori Berlusconi-kabinet hadügyminisztere, akit a pápának a vagyonkoncentrációból fakadó – már-már kezelhetetlenné vált és súlyos társadalmi feszültségeket generáló – egyenlőtlenségekről kifejtett gondolatai ragadtattak ellentmondást nem tűrő világnézeti és ideológiai ítékezésre.⁹

A kérdés mindössze annyi: a hol kulturális marxizmussal, hol globalista és zöldpolitikával, hol szélsőbaloldalisággal vádolt, nem mellesleg „antikrisztusi tanokat hirdető eretnek” pápa személyében vajon (az egykori *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei* eligazítását szem előtt tartva) tényleg a klasszikus marxista és a frankfurti neomarxista hagyományral kiegészülő jelenkori „far-left” mozgalmak és zöldpolitikák eszmei eklektikáját kívánta-e a háttérhatalom Szent Péter trónjára ültetni?

Azok a támadások, amelyek Ferenc pápát érték az elmúlt időszakban, érkezhettek akár egyházi kö-

the Church Will Worsen, Laity Needs to Act, 2019. június 6. <https://edwardpentin.co.uk/steve-bannon-predicts-crisis-in-the-church-will-worsen-laity-needs-to-act/>

Bill McCormick, S. J.: Steve Bannon's dubious crusade, America Magazin, The Jesuit Review, 2019. szeptember 4. <https://www.americamagazine.org/faith/2019/09/04/steve-bannons-dubious-crusade>

Steve Bannon loses battle to set up rightwing political academy in Italy, The Guardian, 2021. március 15. <https://www.theguardian.com/us-news/2021/mar/15/steve-bannon-italy-rightwing-political-academy-dignitatis-humanae-institute>

⁹ Francesco Curridori: „Il Papa? Un marxista argentino che si fa chiamare Francesco”, ilGiornale.it, 2020. december 8. <https://www.ilgiornale.it/news/politica/papa-marxista-argentino-che-si-fa-chiamare-francesco-1907996.html>

rökből, a pápát eretneknek vagy az Antikrisztus megtestesülésének kiáltva ki, de érkezhettek világi oldalról is, a pápa személyében a háttérhatalom baloldali vagy egyenesen kommunista ügynökét fedezve fel, még akkor is, ha a kritikák olykor teológiai megfontolásokat is tartalmaztak, kivétel nélkül politikai indíttatású bírálatoknak tekinthetők. Ferenc pápa a katolicizmus hordozta egyetemesség (katholikus) elvéhez ragaszkodva kísérel meg választ találni azokra a kihívásokra, amelyek a globalizáció révén univerzálisakká váltak, az egész emberiséget egyként érintő súlyos és mielőbbi megoldásra váró feszültségekké, amelyekre kizárólag közösen megalkotott, határokon átívelő válaszok adhatók. Ehhez az egész emberiségnek – Assisi Szent Ferenc nyomán mint nagy családnak – egyfajta érték- és érdekközösségé kell válnia. A pápa e „megkövetelt” egyetemesség vagy univerzalitás kiindulópontjának a közjó (bonum commune) hagyományos keresztény fogalmát tekinti, amely az emberiség közös gondolkodásának legalkalmasabb elvi kiindulópontjául szolgálhat. Eközben kétségtelen tény, hogy a hagyományos keresztény közjó fogalma teológiai és politikai értelemben egyaránt szembekerül a különféle populista, szuverenista vagy nacionalista gondolatkörökkel, amelyek a közjó realizálását – különféle megfontolások nyomán – a nemzeti keretek közé leszűkíthetőnek gondolják, vagy még pontosabban, csak e keretek között tartják megvalósíthatónak. Ám a pápa szerint minden olyan kísérlet, amely a szupranacionális megoldások helyett a nemzeti kereteket javasolja, valójában nem megoldás,

épp ellenkezőleg: a történelem hordozta tanulságokat szem előtt tartva újabb tragédiák és véres konfliktusok kiváltója lehet, semmi egyéb.

II. A keresztény uralkodó mint *bonum commune*

A sienai Palazzo Pubblico Sala della Pace, azaz a Béke termében, vagy más néven Sala dei Nove, azaz a Kilencek termében látható Ambrogio Lorenzetti 1338–1339 között festett *A Jó és a Rossz kormányzás allegóriája és ezek hatásai (Le Allegorie del Buono e Cattivo Governo e dei loro Effetti)* című freskóciklusa.¹⁰ A Jó kormányzás központi alakja a terem északi falán látható, amely naptól megvilágított, épp szemben a déli fal ablakával, a terem egyetlen természetes fényforrásával, amely átengedve a napfényt, természetes fényjátékot biztosít, „természetadta módon” célba véve a Jó kormányzás méreteinél fogva is kiemelkedő központi alakját. A kintről beérkező fényt a Szent Ferenc megénekelte *Frate Sole*, azaz a Napfivér biztosítja, „Aki a nappalt adja és aki reánk deríti a te világosságod. / És szép ő és sugárzó, nagy ragyogással ékes: / a te képed, Fölséges.”¹¹ A freskó főalakjára

¹⁰ A freskóegyüttes eredeti címe nagy valószínűséggel „Háború és béke” lehetett, a most használatos elnevezést csak a későbbiekben kapta meg az alkotás. Lásd Maria Luisa Meoni: *Utopie et réalité dans le bon gouvernement d’Ambrogio Lorenzetti. Typologies formelles dans la représentation des actions de l’homme. Une analyse anthropologique*, Éditions IFI, Firenze, 2007. 13.

¹¹ „Cantico de le Craeture, De lo Frate Sole”, in: *Beati Patris Francisci Assisiatis opera omnia secundum editionem Fr. Lucae Waddingi Hiberni...recognito adject Joh. Jos. von der Burg, Coloniae, Bonnae et Bruxellis, J. M. Heberle, 1849. 150. Magyarul: „Naphimnusz”, in: *Az egyszerűség útja. Assisi Szent Ferenc írásai*, Szent István Társulat,*

irányuló napfény a maga allegorikus ikonográfiájával felerősíti és részleteiben összeköti, eggyé forrasztja a freskó valamennyi szereplőjét, a kép emberalakot öltött isteni erényeit és a festményen jelen lévő különféle személyeket, az állatokat és a termőföldet, a város látképét és a vidéki tájat, s a mindezek egységében és összefüggésében érzékivé tett politikai üzenetet.¹²

A Jó kormányzás hangsúlyos helyének központi alakja fekete-fehér színű palástjában Siena városának és közösségének címerét, a balzana gótikus pajzsának kettős mezejét, vagyis a fehér és fekete színét idézi meg, hasonlóképpen a főalak lábai előtt az anyafarkas szoptatta ikrek, Remus két fia, Siena alapítói, az egykor Rómából fehér és fekete lovon menekülő Senius és Aschius, s ugyanezt teszi félreérthetetlené a főalak feje körüli négy betű, a C.S.C.V. (*Commune Saenorum Civitatis Virginis – A Szűz városának, a sienaiaknak a közössége*) is,

Budapest, 1981. 179. Fordította Sík Sándor.

¹² Lorenzetti freskójának értelmezéséhez az alábbi munkák voltak segítségemre: Patrick Boucheron: „Tournez les yeux pour admirer, vous qui exercez le pouvoir, celle qui est peinte ici”. La fresque du Bon Gouvernement d’Ambrogio Lorenzetti”, in: *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 60. évf. (2005), 6. sz. 1135–1199; Joseph Polzer: „Ambrogio Lorenzetti’s »War and Peace« Murals Revisited: Contributions to the Meaning of the Good Government Allegory”, in: *Artibus et Historiae*, 23/45 (2002), 63–105; Nicolai Rubinstein: „Political Ideas in Sienese Art: The Frescoes by Ambrogio Lorenzetti and Taddeo di Bartolo in the Palazzo Pubblico”, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 21/3–4 (1958), 179–207; Quentin Skinner: „Ambrogio Lorenzetti and the portrayal of virtuous government”, in: *Vision of Politics. Volume 2: Renaissance Virtues*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004. 39–92; Uő: „Ambrogio Lorenzetti on the power and glory of republics”, in: i. m. 93–117.

egyértelműen jelezvén, hogy a freskó kiemelt alakja nem az „idős és bölcs királyt”, nem a „jó uralkodót”, s nem is az „igazságos kormányzatot” személyesíti meg, hanem Siena közösségét.¹³

A kezében a hatalmi jelképeket, jogart és pajzsot tartó főalak trónja fölött a három isteni erény allegorikus alakja lebeg: a *Fides* (hit), a *Caritas* (szeretet) és a *Spes* (remény), amelyek közül Pál apostol sorait szem előtt tartva a legfontosabb a szeretet: „Addig megmarad a hit, remény és a szeretet, ez a három, de közülük a legnagyobb a szeretet” (*IKor 13,13*). A teológiai erények térben, a vertikális tagolásnak megfelelően, az égi szféra részeként magasabban vannak ugyan a trón mellett, kétoldalt helyet foglaló, a világi erényeket, köztük a négy sarkalatos erényt megjelenítő, s kezükben legfontosabb attribútumaikat tartó koronás nőalakoknál, ám a főalak jobbán ülő *Pax* (béke), *Fortitudo* (lelki erősség) és *Prudentia* (okosság), valamint a balján ülő *Magnanimitas* (nagy-lelkűség), *Temperantia* (mértékletesség) és *Justitia* (igazságosság) méreteikben sokkal nagyobbak és megjelenítésükben jelentősen hangsúlyosabbak a teológiai erényeknél. Az említett erények a központi alakot mint legfontosabb tanácsadók veszik körbe, akik nem mozdulhatnak mellőle, hiszen – amint ezt az északi fal felirata hangsúlyozza: „soha nem fordíthatja el tekintetét a körülötte lévő erények ragyogó arcától.”¹⁴

¹³ Lásd Nicolai Rubinstein: i. m. 181.

¹⁴ A freskó falfeliratait lásd Patrick Boucheron: *Conjurer la peur. Sienne, 1338. Essai sur la force politique des images*, Seuil, Paris, 2013. 256.

A freskó geometriai középpontjában Pax látható, fehéren világító ruhájában, tudatosítván, hogy a fény nem korlátozódik a kintről érkező „természetes” fényforrásra, hanem az Istentől származó fény kiegészül egy belső, szimbolikus értelmével, amelynek eredetéről és megvilágító szerepéről a béke allegorikus alakja gondoskodik.¹⁵ Pax, akár egy antik istennő, kezében olajágot tart, amely hagyományos attribútumaként a béke győzelmének kifejeződése.

A festmény bal oldalán, a teológiai-isteni erények magasságában Sapientia (bölcesség) látható, egyik kezében könyvvel, másik kezében egy mérleget tartva, amelynek két serpenyőjét a freskósorozat egyetlen, ugyanazon a freskón kétszer is megjelenő szereplője, Justitia emeli meg a kezeivel. Az isteni bölcsesség inspirálta Justitia, vagyis a földi igazságosság a természetjog (*ius naturale*) és a természeti törvénynek (*lex naturalis*) az isteni jog (*ius divinum*) és az isteni törvény (*lex divina*) általi megalapozottságát fejezi ki.

Justitia, akinek feje fölött a „*Diligite Iustitiam qui iudicatis terram*” (Szeressétek az igazságot, ti, akik a Földet kormányozzátok) felirat olvasható, két serpenyője az igazságosság fel fogásának arisztotelianus eredetére utal, ami Szent Tamás révén vált a keresztény jogfelfogás részévé. Arisztotelész a *Nikomakhoszi ethika* egy helyén az igazságosság két formájáról beszél.¹⁶ Egyfelől a közös javakat

bizonyos arányosság mentén szétosztó igazságosságról (*dianemétikon*), arról, hogy a közösség, avagy a közhatalom megtestesítője mivel tartozik az egyénnek, azaz az egyén milyen arányban és mértékben részesedhet a közjóból. Másfelől szól a kiigazító igazságosságról (*diorthótikon*), ami arról rendelkezik, hogy miként viszonyuljanak egymáshoz a közösség tagjai, vagy másként fogalmazva, azt az igazságosságot, amellyel az egyes emberek tartoznak egymásnak.

Az igazságosságnak ezt az arisztotelészi gondolatát tekinti irányadónak Szent Tamás, aki a *Nikomakhoszi ethika*t idézve beszél az igazság két fajtájáról: „A rész kétféle vonatkozásban létezik: a rész a részhez, a személy a személyhez relációban, és ezt a viszonyt szabályozza a kiigazító igazságosság (*iustitia commutativa*). Más vonatkozásban létezik az egész a részhez viszony, s ugyanígy fennáll a viszony a közösség és az egyes között, melyet a szétosztó igazságosság (*iustitia distributiva*) szabályoz, hogy arányosan ossza szét a közös javakat. Következésképp az igazságosságnak két fajtája van: a kiigazító és a szétosztó.”¹⁷

1131b. Magyar Helikon, Budapest, 1971. 125. Fordította Szabó Miklós. Görögül: Aristoteles: „*Ethica nicomachea*”, in: *Aristoteles opera omnia, graece et latine*, Ed. Firmin-Didot, Parisii, 11883. 56. A kiigazító igazságosság „az egyesek közt felmerülő jogügyletekben érvényesül, a saját akaratunkból fakadóakban éppúgy, mint az akaratunk ellenére történőkben. Az igazságosságnak ez a formája másfajta, mint az előbbi. A közös javakat szétosztó igazságosság ugyanis mindig a fentebb kifejtett arányosság értelmében működik; mert akkor is, amikor közös vagyomból történik a szétosztás, ez ugyanazon arány szerint megy végbe, amilyen arányban azok az összegek állnak egymással, amelyeket az egyes tagok a vállalkozásba befektettek...”

¹⁷ Aquinói Szent Tamás: *Summa theologiae*, II–II, q. 61 a. 1 c.

¹⁵ Meoni hívja fel a figyelmet arra, hogy az északi falrész freskójának felső frizében, épp Pax fölött a későbbi átalakítások során egy szerencsétlenül eltüntetett nap kikandikáló részlete látható. Lásd Meoni: i. m. 16.

¹⁶ Arisztotelész: *Nikomakhoszi ethika*, V, 7.

Lorenzetti freskóján Justitia, az igazságosság jobb kezében tartott mérlegének serpenyőjéből egy angyal mint szétosztó igazságosság egyik kezével megkoronáz, másik kezével lefejez, azaz jutalmaz és büntet, a bal kezében tartott mérleg serpenyőjéből egy másik angyal mint kiigazító igazságosság, rész a résznek, kereskedőknek és nemeseknek egyik kezével pénzt oszt, másik kezével fegyvert ad át. A mérleg mindkét serpenyője azonos magasságban látható, vagyis a tökéletes egyensúly állapotáról tanúskodik.

Justitia alatt, fehér ruhában Concordia (egyetértés) látható, aki a mérleg serpenyőjéből érkező fonalakat fogja össze, s adja tovább a közösséget vezető Huszonnégyek Tanácsának, megteremtve ezzel a bölcsesség és az igazságosság alá rendelt és az egyetértés egyesítő képességét immár magáénak tudó polgárok kötelékét. A Huszonnégyek Tanácsa, megannyi személyiségi jeggyel, egyénitetten ábrázolt és megjelenítésükben egymástól minden tekintetben határozottan különböző individuum, akik azonban a jog uralma biztosította egyetértés kötelékében azonossá válnak, a sokféleségnek az egyetértés által összehangolt közösségévé, mintegy illusztrálva a zsoldár szavait: „Nézétek, milyen kedves és jó, ha egyetértésben élnek a testvérek!” (*Zsolt 133,1*) Ez az egyetértés az, ami felhatalmazza őket arra, hogy vigyék tovább az egyetértés fonalát, s adják azt át a békéről és rendről gondoskodó uralkodónak, a kép méreteiben is kiemelkedő központi alakjának.

De vajon minek az allegóriája Lorenzetti freskójának, a *Jó kormányzásnak* Siena színeiben pom-

pázó, centrális alakként megjelenített figurája, akinek a kezében tehát nem csupán a hatalmi szimbólumok jelei láthatók, hanem immár a sokféle és különböző polgárok érdekeit egyesítő egyetértés köteléke is? Ha bárkinek is kétségei támadnának az allegóriát illetően, a művész készségesen igazítja el a szemlélődőt az északi falra helyezett didaktikus felirattal: „E szent erény, bárhol is uralkodjék, a lelkek egységét hozza el, és mindazok, kik e cél érdekében egyesülnek, a közjót (*ben comun*) teszik meg urukká, aki államának kormányzása során sosem fordítja el tekintetét az őt körülvevő erények tündöklő ábrázatáról. Így ő az, aki elé diadalmenetben hordják a vagyont, az adót, a földbirtokot, a háborúktól való tartózkodás pedig mennyi haszonnal, szükséges és kellemes következménnyel jár a város számára.”¹⁸

Az uralkodói pozícióba emelt *közjó* alatt mindenki számára érzékelhetővé válik annak valamennyi pozitív hatása: a városi és a vidéki élet prosperál, a városi munkamegosztás értelmes és racionális egységet képez, az épületekbe bepillantást biztosító ablakok, kapuk és boltívek az „odakint” és az „idebent” harmóniájáról árulkodnak, egyszóval a városban békesség, megértés és már-már varázslatos összhang ho-

¹⁸ Az északi fal felirata: Questa santa virtù là dove regge, induce ad unità li animi molti, e questi, a cciòricolti, un ben comun per lor signor si fanno, lo qual, per governar suo stato, elege di non tener giamma' gli ochi rivolti da lo splendor de' volti de le virtù che 'ntorno a lui si stanno. Per questo con triunfo a lui si danno censi, tributi e signorie di terre, per questo senza guerre seguita poi ogni civile effetto, utile, necessario e di diletto.” Lásd Patrick Boucheron: i. m. 256.

nol. S hasonlóképp, a városhoz közvetlenül kapcsolódó vidék rendezett, a földeket megművelik, a távoli városok felé tartó és amonnan érkező kereskedők biztonságban folytatják nélkülözhetetlen tevékenységüket, hiszen – amint az a keleti falon, a *Jó kormányzás* városi és vidéki hatását bemutató freskórészleten, a kitért szárnyaival a táj fölött lebegő, s a maga őszinte és tiszta mezítelenségében ábrázolt Securitas (biztonság) allegorikus alakjának kezében tartott pergamen feliraton olvasható: „Félelem nélkül járhat a maga útján minden ember, veszteségek nélkül, és mindenki addig lesz képes művelni a földjét és vetni, amíg a közösség ennek a hölgynek van alávetve, aki minden hatalomtól megfosztotta a bűnösöket.”¹⁹

A közjó uralta világ politikai elmentéje a zsarnokság hatalmának, a Rossz kormányzás világának a terem keleti falán megjelenített képe, ahol Justitia a legfőbb zsarnok, a Tyrannides lábai előtt gúzsba kötve hever, s ahol a három égi „erény” az Avaritia (fösvénység), a Superbia (gőg) és a Vanagloria (elbizakodottság), ahol a zsarnokot körülvevő hat visszájára fordított erény a Crudelitas (kegyetlenség), a Prodatio (árulás), a Fraus (csalás), a Furor (lopás), a Divisio (megosztás) és Guerra (háború), s ahol a föld fölött lebegő, szárnyait fenyegetően széttáró, riasztó küllemű angyal maga Timor (félelem). A rossz kormányzás következménye a freskón látható megannyi viszály, az erőszak, a háború, a kegyetlenség és a gyilkosság, a keleti fal útmutatása szerint: „Az igazságosság megkö-

tözve, nincs, ki szem előtt tartaná a közjót..., a zsarnokság mindent ural... szennyes természetének gazságaival levadássza azokat, akik készek a jóra, és magához vonzza azokat, akik hajlamosak a rosszra, védi azokat, akik bántanak és lopnak, vagy akik gyűlölik a békét, így a föld műveletlen marad”,²⁰ mert „ahol zsarnokság van, ott nagy a bizalmatlanság, háborúk, lopások, árulások és csalások... ezeket mind alá kell vetni az igazságosságnak, elkerülendő a szörnyű károkat és legyőzzük a zsarnokot... és mind a követőit, megerősítve benneteket a békességben.”²¹ A Timor kezében lévő pergamentekercsen pedig az alábbi olvasható „mivel mindenki kizárólag a saját javára törekszik, az igazságosság a zsarnokság alávetettje, ezért ezen az úton senki sem jár, hogy ne rettegné a halált...”²²

III. A középkori keresztény *bonum commune* (közjó) fogalmáról

A közjó fogalma, amelyet a középkori keresztény bölcsélet öröklött és örökített tovább, az antik görög politikaelméleti gondolkodásban jelent meg. Arisztotelész a városállam jellegzetességét abban látta, ahogy a közösség (*koinónia*) a mindenki számára adott közjó (*agathon*) megvalósítását tekinti céljának. Cicero ugyanakkor egyfajta antropológiai tulajdonságnak és etikai alapvetésnek tekintette a közjót, s miután – a sztoikusokat is megidézve – azt hangsúlyozta, hogy „az ember pedig az emberért jön a világra, hogy

²⁰ I. m. 259.

²¹ I. m. 260.

²² I. m. 261.

¹⁹ I. m. 258.

egyik a másíknak kölcsönösen használára legyen”,²³ ha a polgárok egyik csoportja nem a közjót és közérdeket tartja szem előtt, a közösségnek csak egyik csoportját véve figyelembe, ám „a másikat elhanyagolják, igen nagy veszedelmet, fölkelést és vizsályt szabadítanak az államra.”²⁴ Vagyis bármilyen részleges, partikuláris érdekeknek a közösségi érdek fölé történő helyezése szükségszerűen vezet el a közösségen belüli konfliktusokhoz, vizsályhoz és fölkeléshez. Ebből következően Cicero a legfőbb törvényalkotói elvet abban látja, hogy „a nép java legyen a legfőbb törvény.”²⁵

Seneca – Ciceróhoz hasonlóan – valamiféle antropológiai rendeltetésből kiindulva vallja, hogy „az ember a köz javára született közösségi lénynek tekintendő”,²⁶ s ezt a „közjót” a racionális belátás és a személyes bölcsesség attribútumává és legfőbb jellemzőjévé teszi: „Közös jó a bölcs java is: egyrészt azoké, akikkel él, másrészt személyesen a sajátja.”²⁷

A keresztény világ számára a közjó transzcendens módon, vagyis „theokratikus” elvárások mentén megalapozott politikai elvé válik,

amelyet a mindenkori keresztény politikai hatalomnak, keresztényi mivoltából fakadóan, kötelessége képviselni, arra készítve a keresztény szuverént, hogy készen álljon transzponálni és tükröztetni „Isten államát” (*civitas Dei*) a „földi állam” (*civitas terrena*) politikai és jogalkotói gyakorlatában: „...a császár, illetve a világ egyeduralkodója közvetlen viszonyban áll a világmindenség fejedelmével, azaz Istennel”, s az uralkodó „tekintélye, minden közvetítő nélkül, egyenesen az egyetemes tekintély forrásából származik.”²⁸ Ugyanakkor mindennek az állami feltétele az egyes személyek és társadalmi csoportok békés együttműködésének biztosítása, azaz az ugyancsak „theokratikusan” megalapozott társadalmi-közösségi béke, a *treuga Dei*.

Szent Ágoston ezért beszél arról, hogy az államon belüli jogszerűtlen, az igazságosságot elvető társulások, a „rablóbandák” (*latrocinia*), mai kifejezéssel: a maffiák, maffiahálózatok és az „államizálódott” „közmaffiak” az egész közösséget rablóállammá teszik.²⁹

Midőn Szent Ágoston a béke (*pax*) különféle fajtáit sorolja fel (test békéje, lélek békéje, Isten és ember békéje, család békéje), a városi közösség békéjét, „a parancsolást és engedelmességet” kizárólag „a polgárok rendezett egyetértésé”-ben (*concordia*) tekinti helyesnek és járhatónak, továbbá a béke és egyetértés társadal-

²³ Marcus Tullius Cicero: i. m. 265.

²⁴ I. m. I, 25. 285.

²⁵ Marcus Tullius Cicero: *De Legibus*, III, 3, 8. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0030%3Abook%3D3%3Asection%3D8>

²⁶ Seneca: „A nagylelkűségről, I, III, 2”, in: *Seneca prózai művei*, II. Szenzár Kiadó, Budapest, 2004. 162. Fordította Szőke Ágnes. Latinul: „hominem sociale animal communi bono genitum videri volumus”, in: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0015%3Abook%3D1%3Achapter%3D3%3Asection%3D2>

²⁷ Seneca: „Erkölcsi levelek”, LXXXV, 36, in: Seneca: *Seneca prózai művei*, I. Szenzár Kiadó, Budapest, 2002. 385. „Commune bonum est sapientis...” Lásd: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Sen.+Ep.+85.36&fromdoc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0080>

²⁸ Dante: „Az egyeduralom”, III, XVI, in: *Dante Alighieri összes művei*, Magyar Helikon, Budapest, 1965. 473; 475. Fordította Sallay Géza

²⁹ Szent Ágoston: „*Isten városáról*” (továbbiakban DCD, IV, IV. in: *Isten városáról*, I. Kairosz Kiadó, Budapest, 2005. 265. Fordította Dr. Földváry Antal. Latinul: Aurelius Augustinus: *De civitate Dei*, Migne PL, 115.

mi pozícióját csakis e keretek között tartja fenntarthatónak.³⁰

De miként lehetséges ezeknek a kereteknek a politikai és jogi tartalmak meghatározásával valóságos jelentést adni? Aquinói Szent Tamás a közjó arisztotelészi fogalmának tomista újragondolásával³¹ végső soron a közjót – a Lorenzetti freskóján megjelenítettekhez hasonlóan – uralkodói pozícióba kívánja helyezni, éppen azért, hogy a jó kormányzás áldásai mindenki számára élvezhetőkké váljanak. Szent Tamás esetében szó sincs arról, amit Carl Schmitt a teológia politikai struktúráját illetően az alábbiak szerint fogalmazott meg: „a modern államelmélet minden jellemző fogalma szekularizált teológiai fogalom.”³² Szent Tamás politikai teológiájában sokkal inkább a közjó szekuláris fogalmának teológiai szemléletéről van szó, vagyis arról, hogy a fogalom itt nem a politika szervező struktúrájaként van jelen, hanem a politikai irányultság, a politikai télosz okán: a fogalom Tamásnál átpolitizálódik, de semmiképpen sem szekularizálódik.³³

³⁰ „a polisz-közösség békéje a polgárok rendezett egyetértése a parancsolást és engedelmisséget illetően”, in: Szent Ágoston: DCD, XIX, XIII. in: Szent Ágoston: Az Isten városáról, IV. Kairosz Kiadó, Budapest, 2009. 235. Fordította Dér Katalin.

³¹ Lásd ehhez Nicolai Rubinstein: *Political Ideas in Sieneese Art...*, i. m. 184–185; Quentin Skinner: „Ambrogio Lorenzetti and the portrayal of virtuous government”, i. m. 40–41; Bénédicte Sère: „Aristote et le bien commun au Moyen Âge”, in: *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques*, 2010/32. 277–291.

³² Carl Schmitt: *Politikai teológia*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Tempus „Összehasonlító Jogi Kultúrák” projektumának kiadványa, Budapest, 1992. 19. Fordította Paczolay Péter.

³³ Antoine Barlier: „Thomas d'Aquin et

A közjó tehát nem politikai, nem jogi, s nem is gazdasági, hanem Istenre vonatkoztatott fogalom. A közjó nem egyszerűen a földi város politikai célját és berendezésének irányultságát leíró eszme, ez inkább a *tranquillitas ordinis* lenne, a rend nyugalmi állapota,³⁴ hanem az Isten államának való megfelelés legfőbb szándéka és mozgatórugója.

Miután Szent Tamás egyértelműsíti, hogy a „partikuláris jó a közjónak van alárendelve, ugyanis a rész léte az egészhez tartozik”, ebből következően „a legfőbb jó, ami Isten, a közjó, mivel mindenek java tőle függ”.³⁵ Vagyis „a közjó jobb, mint az egyes személy részleges java”,³⁶ ennélfogva a törvényalkotás nem épülhet másra, kizárólag a fenti alapvetésre. Márpedig, ha ez így van, akkor „a törvény értelmének a közjóra kell irányulnia”,³⁷ a törvénynek nem lehet semmilyen más célja és rendeltetése, mint „a közjó szolgálata”.³⁸ S ha valóban ez a legfőbb feladata, akkor, miután „minden törvény a közjó érdekében készül”,³⁹ hasznot hozva nemcsak „a közösségnek, de az egyes személyeknek is”,⁴⁰ „a közjóra irányuló hatalom az igazságosság.”⁴¹ Aquinói Szent Tamás tehát a hatalom isteni rendeltetéséből és

l'analogie théologico-politique du bien commun”, in: *Transversalités*, 2016/3, N. 138. 13.

³⁴ Szent Ágoston: DCD, XIX, XIII. „Pax omnium rerum tranquillitas ordinis” („a béke minden dologban a rend nyugalmi állapota”), i. m. 235.

³⁵ Aquinói Szent Tamás: *Summa contra gentiles*, lib. 3. cap 17. n6.

³⁶ Uo. lib. 3. cap. 146. n4.

³⁷ Aquinói Szent Tamás: *Summa theologica*, (továbbiakban ST), I–II, q. 94 a. 3 arg. 1.

³⁸ Uo. I–II, q. 90 a 2 ca.

³⁹ Uo. I–II, q. 100 a 2 arg. 3.

⁴⁰ Uo. I–II, q. 94 a 3 arg. 1.

⁴¹ Uo. II–II, q. 47 a. 11 ad 1.

transzcendens télozából határozza meg a földi szuverén és az e világi törvényalkotás feladatát, amelyből következően, s a fentiek fennállása esetén, „a politikai rendet közjónak nevezzük.”⁴²

Vagyis Szent Tamás integrálja Istent a politika fogalmába, ahol a legfőbb jóból, azaz Istenből való részesedés mértéke és módja jeleníti meg a világi politikai hatalom milyenségét, s az adott társadalom egyetértését, békéjét és legfőképp az igazságosság mértékét, tehát a közösség részesedését a közjóból: mint azt láttuk, a természetjogot (*ius naturale*) az isteni jog (*ius divinum*), a természeti törvényt (*lex naturalis*) az isteni törvény (*lex divina*) határozza meg.

És most egy pillanatra újra eleve-nítsük föl képzeletünkben Ambrogio Lorenzetti freskójának egy részletét. A vertikálisan a legmagasabbra helyezett isteni bölcsesség (Sapientia) tartotta mérleg két serpenyője az igazságosság (Iustitia) kezében látható, ahonnan egy kötél indul el, amelyet az egyetértés (Concordia) ad tovább a huszonnégyeknek. Az egymástól teljesen különböző huszonnégy személyt ez a kötél teszi azonossá: nem küllemükben, nem ruházatukban, nem viselkedésükben, hanem az egyetértés teremtette familiaritásban, az egy családhoz való tartozás érzetében. Végül ők, a közösséggé nemesedett gyülekezet, a nagy család az, amely továbbadja az igazságosságtól eredő egyetértés mindenkit összefonó kötelékét az uralkodónak, a perszonifikálódott közjónak, a *bonum communé*nek.

A megszemélyesített közjó uralkodói alakjához képest a freskóegyüttes

nyugati falán látható fenyegető tekintetű, rémisztő zsarnok, megannyi elborzasztó, félelmet és rettegést keltő hatásával mintha újra Aquinói Szent Tamás tanítását elevenítené fel: „Tehát minél inkább eltávolodik a kormányzás a közjótól, annál igazságtalanabb. De az oligarchiában, amely kevesek javára törekszik, jobban eltávolodik a közjótól, mint a demokráciában, amely sokak javát keresi; és még jobban eltávolodik a közjótól a tirannizmusban, amely csak egy személy javára törekszik: minden egyetemességhez közelebb áll ugyanis a sok, mint a kevés, és a kevés, mint az egyedüli egy. Tehát a tirannus kormányzása a legigazságtalanabb.”⁴³

IV. Napfivér és Holdnővér, Szél öcsénk és Víz húgunk, Tűz bátyánk és Földanya nénénk, Farkas testvérünk és Galamb húgocskáink

Ferenc pápa legutóbbi, 2020 októberében megjelent enciklikájának címe: *Fratelli tutti*, vagyis „*Mindnyáján testvérek*”, amely valójában a pápa „névadójától”, Assisi Szent Ferencről kölcsönzött idézet. Szent Ferenc az *Admonitiones (Intelmek)* című művének egy helyén nevezi „mindannyian testvéreim”-nek⁴⁴ (latinul: omnes fratres, olaszul: fratelli tutti) azokat, akiket – amint azt Ferenc pápa írja – Szent Ferenc „a földrajzi határokat és a távolságokat

⁴² Uo. II, q. 47 a. 11 ad 1.

⁴³ Aquinói Szent Tamás: *A fejedelmek kormányzásáról*, I, 4. Attraktor, Máriabesenyő, 2016. 17. Fordította Tudós-Takács János.

⁴⁴ Assisi Szent Ferenc: „Admonitiones”, 6,1, in: *Escritos de San Francisco de Asís en latin – Opuscula omnia Sancti Francisci Assisiensis*, <http://www.franciscanos.org/esfa/omfra.html#adm>, olaszul: *Le Ammonizioni*, http://www.icamminidifrancesco.it/le_ammonizioni

meghaladó szeretetre hív”,⁴⁵ hogy újra idézve Szent Ferenc sorait, boldognak mondja mindazokat, „akik távollétében éppúgy szeretik testvéreiket, mint jelenlétükben...”⁴⁶

Vagyis Ferenc pápa következetes keresztényi meggyőződése szerint nem a fizikai-geográfiai közelség oka a testvériség érzületének, hiszen a szeretet és a testvéri érzelem, amely meghaladja a származást, a nemzeti hovatarozást, a bőrszint vagy a vallási különbségeket, a nyelvi és etnikai másságot, a nemek eltérő jellegét, vagy akár a szexuális szokásokat, s minthogy Isten saját képére és hasonlatosságára embert teremtett, s nem illet vagy olyat, következésképp a szeretet és a testvéri érzület nem köthető földrajzi határokhoz.

Mintha a fentiek egyértelmű jelének és praktikus-gyakorlati hozadékat is remélő manifesztációjának szánta volna a pápa azt a 2019. február 4-én létrejött találkozót, ahol a Vatikánvárosi Állam államfőjeként, Jézus Krisztus helytartójaként (vicarius Christi), az egyetemes Egyház főpapjaként (Pontifex Maximus), valamint az Apostolfejedelem utódjaként találkozott Abu-Dzabiban Ahmed et-Tajjebbel, az al-Azhar nagyimámjával, s amely találkozó a felmerült konkrét kérdések mentén, mint például a terrorizmus, a menekültkérdés, a hadifoglyok helyzete, a társadalmi igazságtalanságok, a kínzások, a manipulált gyűlöletkeltések, a nők, valamint az idősek, elesettek, gyermekek, fogyatékkal élők és elnyomottak jogai, a *mass*

media etc., a fent leírt meggyőződésnek igyekezett hangot adni: vagyis Isten teremtményeinek, az egész emberiségnek a testvériségéről (a találkozó dokumentumának címe *Az emberi testvériségről*), amely „magában foglal minden embert, egyesíti és egyenlővé teszi őket”.⁴⁷ Mindenesetre aligha véletlen, hogy Ferenc pápa az enciklika elején utal Szent Ferencnek az 1219. februári találkozására Al-Kámil egyiptomi szultánnal, amely a keresztes háborúk súlyos pillanatában vált a vallási, nyelvi, kulturális különbségeken felülemelkedni képes gesztussá, idézve magának Szent Ferencnek a reflexióját a nevezetes találkozóról: „ha valamelyik testvér a szaracénok, vagy más hitetlenek közé akar menni... ne pörösködjenek és versengjenek, hanem Istenért legyenek engedelmesek minden emberi teremtménynek (*omni humanae creaturae propter Deum*), ezzel tevén bizonyosságot keresztény mivoltukról.”⁴⁸ Vagyis – vallja Szent Ferenc, s nyomában Ferenc pápa – az embernek mint Isten teremtményének felelőssége van, hogy a másik emberben is Isten teremtményét lássa, az egész emberiségben az ember teremtményi létéből következő testvért, s következésképp azokat a feladatokat, amelyek a másik emberrel mint saját testvérével szembeni kötelességek jelennek meg.

⁴⁷ *Dokumentum Az emberi testvériségről a világ békéje és a békés emberi együttélés érdekében*, Szent István Társulat, Budapest, 2019. 8. Fordította Dr. Diós István.

⁴⁸ Assisi Szent Ferenc: „A meg nem erősített regula, mely elsőnek mondatik”, 16, in: *Az egyszerűség útja. Assisi Szent Ferenc írásai*, Szent István Társulat, Budapest, 1981. 103. Fordította Szédő Dénes. Ugyanezt idézi: FT, 3. i. m. 6.

⁴⁵ Ferenc pápa: *Fratelli tutti kezdetű enciklikája a testvériségről és a társadalmi barátságról* (továbbiakban FT), 1. Szent István Társulat, Budapest, 2021. 5. Fordította Dr. Diós István.

⁴⁶ FT, 1. i. m. uo.; *Admonitiones* 25. i. m.

A keresztény antropológiai szemléletből magától értetődő következetességgel bomlik ki Ferenc pápa társadalmi tanítása, világképe, politikai irányultsága és nyilvánvalóvá tett szándéka.

Rendkívül árulkodó, hogy a pápa legutóbbi, 2020-ban publikált könyvének apropójául a pandémia okozta egészségügyi, gazdasági és szociális világválság szolgált. A Covid-válság – így a pápa – „azért tekinthető különlegesnek, mert kihat szinte az egész emberiségre”,⁴⁹ s Pál apostol nevezetes sorait a jelen igazolja vissza: „Az egész teremtett világ együtt sóhajtozik és együtt vajúdik mind ez ideig.” (*Róm 8,22*)⁵⁰ A pápa a könyv első lapjain megemlíti a kormányok, a politikai hatalmak legsúlyosabb dilemmáját: „mi nyom többet a latban: az emberekkel való törődés vagy az, hogy mozgásban tartsuk a pénzügyi rendszert? Gondoskodjunk embertársainkról, vagy áldozzuk fel őket a részvényt piac kedvéért? Szüneteltessük a jólét gépezetét, tudva ugyan, hogy az emberek szenvedni fognak, de ezzel életeket mentünk meg?”⁵¹ Vagyis – sarkosan fogalmazva – mi élvez prioritást, amikor egy kormánynak döntenie kell: az emberélet, avagy a gazdaság? Szüllessék bármilyen döntés is, annak nyomán óhatatlanul megmérettetnek a döntéshozók, és láthatóvá válik az értékrendjük. S miután a világ „rejtett pandémiákkal”⁵² van teli (éhezés, erőszak, klímaváltozás, világjárványok stb.), kérdés, hogy ezeket miként fogja kezelni az em-

beriség, hogyan fog védekezni ellenük, s képes lesz-e valamennyivel szemben felvenni a harcot? A zsidó-keresztény biblikus hagyományra támaszkodva Ferenc pápa számára megkérdőjelezhetetlen az élet feltétel nélküli elsőbbsége, ezért is tekintti a koronavírus-járványt „a mi Noé-pillanatunknak, feltéve, hogy megtaláljuk az utat a minket egyesítő kötelékek: a szeretet és a közös hovatartozás bárkájához”,⁵³ ezzel az egész emberiséggel szembeni felelősségérzetet hangsúlyozva, s kiemelve a „testvériséget”, valamint a közjóért végzett munka fontosságát. Egy új „mi” fogalom megalkotásának szükségességét, egy olyan „mi” fogalomét, amelynek közös az otthona.⁵⁴

A pápa a közjót – a keresztény hagyománynak megfelelően – azzal a jóval azonosítja, amelyen valamennyien mint az emberiség összessége osztozunk. A Covid és vele a világ összes „rejtett pandémiája” ugyancsak univerzális, egyetemes kihívást jelent, s ahogy a katolicizmus (*katholikosz*) a szó jelentéséből fakadóan is az egészhez tartozást, a teljességet, vagyis az egyetemességet fejezi ki, azaz nem korlátozódik egyetlen népre sem, ugyanígy a világra leselkedő veszélyek egyike sem orvosolható határok és nemzeti keretek között. A „rejtett pandémiák” nem határok szabta módon, mond-

53 i. m. 27.

54 Az eredeti olasz szöveg ekképp hangzik: „Ma abbiamo bisogno di costituirci in un »noi« che abita la Casa comune.” FT, 17. in: https://www.vatican.va/content/francesco/it/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html. A magyar fordítás nem pontos, s az eredeti szöveg lényegét nem adja vissza: „De önmagunkat közösségben, mégpedig közös otthonban élő közösségben kell építenünk.” (FT, i. m. 13.)

⁴⁹ ÁE, i. m. 13. Fordította Simonyi Ágnes.

⁵⁰ Idézi Ferenc pápa, lásd ÁE, i. m. 12.

⁵¹ i. m. 10.

⁵² i. m. 15.

juk Záhony és Hegyeshalom között kezelendők: a járványok, a klímakatasztrófa, csakúgy, mint a terrorizmus, a szegénység vagy akár a menekültkérdés globális, azaz szupranacionális választ igényel.

„A közjó előrébb való az egyén javánál”⁵⁵ – figyelmeztetett egykoron Aquinói Szent Tamás, azt kívánva egyértelműsíteni, hogy az egyetemes elsőbbséget élvez a priváttal szemben, s miután a *bonum commune* nem az egyes javak összege, hanem az egész jóléte, a közjó elve nem lehet más, csak a globális, az univerzális és az egyetemes. „Az egész több mint a rész, és több a részek egyszerű összegénél”⁵⁶ – ismétli Szent Tamás sorait Ferenc pápa az *Evangelii gaudium* (Az evangélium öröme) kezdetű apostoli buzdításában, hogy mindezt a társadalmi tanításának centrumába helyezze: „a közjó az a jó, amelyen valamennyien, mint az emberek összessége osztozunk.”⁵⁷

A pápa ezért utasítja el a fundamentalizmust, a populizmust, a szuverenizmust és a nacionalizmust, amelyek mindegyikét a törzsi megosztottság, a tribalizmus különféle változataival azonosít.

A fundamentalizmus „egysíkú, zárt világlátást kínál az igazságra nyitott gondolkodásmód helyett”, a fundamentalista „úgy véli, már »birtokában van« az igazságnak, amit pajzsként használ, és amit ha bárki megkérdőjelez, a fundamen-

talista a gesztust a személye elleni támadásként értelmezi”.⁵⁸ A fundamentalista a manicheus dualizmus jegyében „jóra és rosszra osztja fel a világot, saját magát mindig a jó oldalra helyezve”,⁵⁹ s egy „leegyszerűsítő redukcionizmus” következtében „csak jót vagy rosszat, másképpen: csak igazakat és bűnösöket lát”.⁶⁰ A törzsi megosztottság okozta polarizálódás, s a bináris gondolkodásnak jellegzetes formát adó nyelvi elemek vezetnek el ahhoz a „növekvő verbális erőszak”-hoz, amely a politika, a társadalom és a média „zajos mérkőzésében” igyekszik „lemonni egymást a pályáról”,⁶¹ s az így keletkező narratívák „elhitetik velünk, hogy igazunk van, és okot adnak mások elhallgattatására”.⁶² S miközben a külső ellenségtől készülünk megszabadulni „kísértést érzünk a belső ellenség táplálására”.⁶³

A populizmus legnagyobb bűné a nép fogalmának kisajátításában látja, holott „a nép mindig szintézis, találkozás és egymástól eltérő elemek összeolvadásának gyümölcse, ami létrehozza a részei összességénél nagyobb egészet”.⁶⁴ A Szent Tamás-i „rész és egész” fogalmára történő utalásával teszi egyértelművé a pápa, hogy valamely rész politikai indíttatású azonosításának szándéka az egésszel, s az egészből a bele

⁵⁸ uo. 89.

⁵⁹ uo. 119.

⁶⁰ uo. 124.

⁶¹ i. m. 123.

⁶² uo.

⁶³ *Visit to the Joint Session of the United States Congress Address of the Holy Father*, 2015. szeptember 24. https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150924_usa-us-congress.html Ugyanezt idézi az ÁE, 124.

⁶⁴ ÁE, 160.

⁵⁵ Aquinói Szent Tamás: ST, II–II, q. 152. 4 ad 3

⁵⁶ Ferenc pápa: *Evangelii gaudium. Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása... az evangélium hirdetéséről a mai világban* (továbbiakban EG), 235. Szent István Társulat, Budapest, 2014. 134. Fordította Dr. Diós István.

⁵⁷ Ferenc pápa: ÁE, i. m. 86.

nem tartozónak tekintett részek ugyancsak politikai indíttatású kiutasítása valójában a kezdődő diktatúrák időszakát elevenítik fel – ezért is az utalás az 1930-as évekre, „amikor némelyik demokrácia látszólag egyik napról a másikra diktatúrába torkollott” –, miután egy adott csoport önkényes módon kinevezte magát „a közösségi eszme valódi tolmácsolójának”.⁶⁵

A *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájában a fentieket részletesebben fejti ki, miután itt is leszögezi, hogy „a nép ugyanis nyitott kategória: egy nép akkor élő, dinamikus, és akkor van jövője, ha szüntelenül nyitott az új szintézisekre, és befogadja a tőle különböző értékeket.” A közjó fogalmával visszaélve a politikus engedményeket tesz, „a szavazatok megszerzése vagy a támogatás biztosítása érdekében eleget tesz ugyan a nép igényeinek”, „ez a szolgálat azonban számító populizmussá fajul, ha valaki az adott nép kultúráját bármely ideológia jegyében, kizárólag saját céljai és hatalom megtartása érdekében politikai célokra használja. Vagy ha a népesség bizonyos rétegeinek legalacsonyabb rendű és legönzőbb hajlamait kiszolgálva keresi a népszerűséget. A helyzet még súlyosabb, ha akár durvább, akár kifinomult módszerekkel az intézményeket és a jogrendet is elbitorolja.”⁶⁶

Miután a kereszténység – saját önfelfogásából következően – olyan népfogalmat jelöl, amely önmagát „Isten népeként” határozza meg, vagyis olyan népként, amely „nemzetekben és kultúrákban kifejeződő, a fajok és nyelvek határait még-

is túllépő” nép („Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindannyian eggyé lettetek Krisztus Jézusban” – *Gal* 3,28), a közjó „rész és egész” felfogásából következően magától értetődő, hogy „az emberiség közös java felülírja egy adott nép javát. Az egész mindig több, mint a részeinek összessége”, márpedig és ebből következően „egy keresztény hazafias érzelmekkel szereti és szolgálja az országot, de nem lehet pusztán nacionalista”.⁶⁷

Az egyetemes katolicizmuson belüli nemzeti elkülönülést Ferenc pápa és környezete „törzsi” megosztottságnak nevezi, s mindezt a szokatlanul erős, ám annál kifejezőbb „*cattolicesimo tribale*” (törzsi katolicizmus) kifejezéssel írja le, más helyeken a „katolikus populizmus” vagy a „katolikus etnicizmus” fogalmakat használva, amit Antonio Spadaro, a Ferenc pápa közvetlen környezetéhez tartozó jezsuita pap, s a Vatikánhoz igen közel álló *La Civiltà Cattolica* című folyóirat főszerkesztője röviden ekképp értelmez: „a hívők közösségét a hit (*faith*) határozza meg, ami nem azonos a harcosok közösségével, ami viszont a küzdelemre (*fight*) épít.”⁶⁸

V. A poliéder

2019 májusában, a Társadalomtudományok Pápai Akadémiája plenáris ülésén elmondott beszédében a pápa aggodalommal szólt az erősödő nacionalizmusról és szuverenizmusról, amelyek „falakat emelnek”, s újból

⁶⁷ ÁE, 167–168.

⁶⁸ Antonio Spadaro: „Sfida all’apocalisse”, in: *La Civiltà Cattolica*, 2020. január 4. <https://www.laciviltacattolica.it/articolo/sfida-allapocalisse/>

⁶⁵ uo, 188–189.

⁶⁶ FT, 159–161. i. m. 79.

feltámasztják a rasszizmust és az antiszemizizmust. A „növekvő nacionalizmus – így a pápa – figyelmen kívül hagyja a közjót”. Az egyházfő szólt arról, hogy miként „egy nemzet befogadja a menekülteket, (akként) felfedi elképzeléseit az emberi méltóságról és az emberséghez való viszonyáról. Minden ember az emberiség tagja, és egyforma méltósággal rendelkezik.” Miután a pápa, a 20. század történelmére tett utalásával emlékeztetett arra, hova vezet, ha egy állam felkelti a nacionalista érzelmet egy másik állammal szemben, felhívta a figyelmet, hogy „a nemzetállam nem tekinthető abszolútnak”, miután „a globalizáció jelenlegi helyzetében nemcsak a gazdaság, hanem a technológiai és kulturális cserék terén is a nemzetállam már nem képes önmagában a lakosságát a közjavakhoz eljuttatni. A közjó globálissá vált, s a nemzeteknek saját érdeükben össze kell fogniuk.” A közjó szupranacionálissá lett, amelynek közös eléréséhez szükséges, de nem elégséges feltétel a szubszidiaritás elve: az egyes nemzeteknek jogot kell biztosítani, s „az együttműködés az egyes funkciókat és szolgáltatásokat a közös érdekek kormányközi intézményeiben” közvetítenék. „Az emberiség így kerülhetné el a fenyegetéseket, a nemzetállamok közötti fegyveres konfliktusokat, valamint a szuperhatalmak gazdasági és ideológiai gyarmatosításának valamennyi veszélyét.”⁶⁹

⁶⁹ *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti alla plenaria della Pontificia Accademia delle Scienze Sociali*, 2019. május 2. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190502_plenaria-scienze-sociali.html

A populisták egyfajta etnokulturális képződménynek tekintik az országot, amely egyszerre szorul védelemre a külső és belső ellenséggel szemben. A törzsi lojalitás felülír minden racionális megfontolást, holt valamennyi globális kihívás, a gazdaságtól a környezetvédelemig, a pénzügyektől a világjárványokig, a kereskedelemtől a biztonságpolitikáig szupranacionális választ igényel.

Ferenc pápa új teopolitikai elképzeléséből eredően – amely a katolicizmus egyetemességének megújítását tartja szem előtt – szükségszerűen adódik a kérdés: vajon fenntartható-e a vesztfáliai rendszer, a vesztfáliai szuverenitás, azaz a hagyományos nemzetállami keretben való gondolkodás érvényessége, amely évszázadokon át dezorganizációs erőként hatott a nemzetközi kapcsolatokra, avagy az integratív tendenciák felerősödése egy új világrend létrejöttét vonja maga után? Mindenesetre a kereszténység, az *Imperium Romanum* örököseként, s a *renovatio imperii* letéteményeseként a *populus christianus* egyetemességében a *societas perfecta*, azaz a tökéletes társadalom univerzális és „kozmpolita” modelljét kínálja napjaink globalizálódott világa számára. S miután „a kereszténység... nem korlátozódott soha egyetlen társadalomra, hanem folyamatosan gazdagodott azon népek kultúrájával, amelyek között gyökeret vert”,⁷⁰ az egyház egyetemessége garanciája lehet az egyetemessé vált közjónak a szakralitás és a szekularitás, azaz a világi szempontok isteni távlatokban történő s egymásba fonódó fogalmainak a megjelenítésére.

⁷⁰ ÁE, 132.

A pápa rendre visszatérően hangsúlyozza, hogy az állam nem képes megteremteni a közjót, hiszen a közjó univerzális fogalommá vált, amelynek pusztá feltételei is túlléptek a nemzeti kereteken, körülményeken, lehetőségeken és geográfiai határokon. A *Laudato si'* (Áldott légy) kezdetű enciklikában az alábbiak szerint definiálja a társadalometikában „központi és egységesítő” szerepet játszó közjót: „A közjó feltételezi az emberi személy mint olyan tiszteletben tartását, a maga elidegeníthetetlen alapjogaival, amelyek teljes kibontakozásához szükségességek. Igényli továbbá a szociális jólétet, a biztonságot és a különböző közbülső csoportok fejlődését a szubsidiaritás elvének alkalmazásával. Ezek közül különösen kiemelkedik a család mint a társadalom alapsejtje. Végül a közjó megkívánja a társadalmi békét, vagyis egy bizonyos rend állandóságát és biztonságát, amelyet nem lehet megteremteni az osztó igazságosságra (*iustitiae distributivae*) való különös odafigyelés nélkül, amelynek megsértése mindig erőszakot szül. Az egész társadalom – és benne különösen az állam – köteles védelmezni és előmozdítani a közjót.” A fentieket még kiegészíti azzal, hogy „a közjó fogalma magában foglalja a jövő nemzedékeit is”, annál is inkább, hiszen „a természeti környezet közjó, az egész emberiség öröksége, és mindenki felelősséggel tartozik érte”, következésképp „a humánökológia elválaszthatatlan a közjó fogalmától...”⁷¹

⁷¹ Ferenc pápa: *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról, 95; 156; 157; 159. Szent István Társulat, Budapest, 2015. 59; 94–95. Fordította Tózsér Endre SP.

A populizmussal, a szuverenizmussal, a nacionalizmussal és a fundamentalizmussal részben teológiai, részben praktikus, politikai megfontolásokból konfrontálódó egyházfő továbbra is a közjó egyetemes elvéből és „az egész több mint a rész, és több a részek egyszerű összességénél”⁷² arisztotelianus-tomista megfontolásból kiindulva, valamint szem előtt tartva a valóság kiváltotta univerzális (egészre vonatkozó) kihívásokat, egy új társadalmi szerződés körvonalait írja le, legképletelesebb és legérzékenyebb formában az immár elhíresült „poliéder” hasonlatra támaszkodva. A kérdés ugyanis az, hogy a számtalan identitás mentén úgyszólván szükségszerűen konfliktusokba torokló identitáspolitikát megelőzendő miként lehet úgy megőrizni a megannyi identitást, hogy közben a sok rész a maga szerkezetében megmaradva, vagyis azon mit sem változtatva, minden külső behatástól mentesen egészé szerveződjék.

Az *Evangelii Gaudium* kezdetű enciklikában az alábbiak olvashatók: „A modell nem a gömb (*sfera*), amely nem több a részeknél, amelyben minden pont egyenlő távolságban van a középponttól és nincs különbség az egyes pontok között. A modell a poliéder (*poliedro*), amely visszatükrözi minden részlegességének az összetalálkozását, amelyek megőrzik benne eredetiségüket. Mind a lekipásztori, mind a politikusi tevékenység próbálja ebben a poliéderben mindenből a legjobbat összegyűjteni. Belehelyeződnek ebbe a szegények a maguk kultúrájával, terveivel, erőikkel. Még azoknak a személyeknek is, akik bírálhatók tévedéseik miatt, van va-

⁷² EG, 235. 134.

lamijük, amivel hozzájárulhatnak mindehhez, s ezt nem szabad veszni hagyni. A népek egysége ez, amelyek az egyetemes rendben megőrzik sajátosságait; a személyek összessége egy társadalomban, amely a valóban mindenkit magában foglaló közjót keresi.”⁷³ A *La Stampán*ak adott interjújában, az enciklika nyelvezetétől eltérő politikusabb sajtó nyelven ezt így fogalmazza meg: „Az egységet nem gömbként, hanem poliéderként kell felfogni: minden nép megtartja identitását másokkal való egységében.”⁷⁴ S kifejezetten a politika és a társadalom összefüggéseiről szóló könyvében ugyanerről ezt mondja: a poliéder, „ahol mindegyik pont összetartozik, csakhogy, legyen szó népről vagy személyről, ezek a pontok megőrzik a saját identitásukat. A politizálás az egység és a sajátos identitások közötti feszültség kutatását jelenti... A poliédert kell megcélozni, a mindenféle különbözőséget és identitást megőrző egységet.”⁷⁵

Akár a fentiek praktikus megvalósításának kísérleteként is felfogható mindaz, amit az egyházfő az amazóniai színóduson kezdeményezett, elsősorban az evangelizálás, a környezetvédelem és a szegények érdekében. A „Querida Amazonia”, „A szeretett Amazónia” teljes tündöklése és drámája – hangsúlyozza Ferenc pápa – feltárulkozik a világ előtt. Az alapkérdések egyike akár egy „kulturális álom”, hogy tudniillik miként lehet megőrizni a multikulturális sokszínűséget, az őslakos népek kultúráját, az

afro-leszármazottakat, a keresztény egyházakat és vallási felekezeteket, a civil társadalmat és a népi kezdeményezéseket, „a teremtés integritását, a békét és a közjót”⁷⁶ A pápa a kultúrák közötti találkozás szükségességét hangsúlyozza, azt, hogy a „különbözőség ne legyen határvonal”, s kiemeli az inkulturáció szükségességét. Ez utóbbi „egyszerre jelenti az evangéliumnak az őshonos kultúrákban való megtestesülését... és e kultúrák bevezetését az egyház életébe.”⁷⁷ S mindehhez a pápa még azt is elképzelhetőnek tartja, hogy praktikus és kényszer szülte okokból az egyházi hagyomány újragondolásával meg lehetne teremteni az „amazóniai rítust”, amely a szentségeket hozzáférhetővé teszi mindenki számára, azok részére is, akiknek erre – különböző okok miatt – nem nyílik lehetőségük: az ismert szociológiai és népesedési körülmények vetették fel egyebek mellett a házaspárok pappá szentelésének lehetőségét és így tovább.

Lényeget érintő kérdés, hogy a poliéderré szerveződő megannyi sokszög vajon milyen politikai és társadalmi legitimitációt igényel, s mindennek megvalósításához vajon milyen egyetemes, „univerzális” instancia válik szükségessé? Mindenesetre – magától értetődő módon – a pápa az egyházat, annak teológiai és morális struktúráját látja erre alkalmasnak, s ennek alátámasztására – megidézve II. János Pál *Redemptoris missio* kezdetű enciklikájának egy helyét – hangsúlyozza az alábbiakat:

⁷³ EG, 236. 134–135.

⁷⁴ Ferenc pápa: „Il sovranismo mi spaventa, porta alle guerre”, i. m.

⁷⁵ Ferenc pápa: *Politika és társadalom. Beszélések Dominique Woltonnal*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2020. 24–25. Fordította Bende József.

⁷⁶ Ferenc pápa: *The Amazon: New Paths for the Church and for an Integral Ecology*, 2019. október 26. 23. https://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20191026_sinodo-amazonia_en.html

⁷⁷ i. m. 51.

az egyház „a népeket kultúrájukkal együtt bekapcsolja saját közösségébe», mert »az értékek és a pozitív formák«, melyeket minden kultúra hordoz, »gazdagítják azt a módot, ahogyan hirdetik, megértik és megélik az evangéliumot.«⁷⁸

A fentiek nyomán bizvást kijelenthető, hogy a pápa nem szakít a katolicizmus örökségével. Mindazok, akik a politikai felforgatót, a baloldali összeesküvőt vagy a kommunista ideológiával megfertőzött teológust látják benne, valójában nem Ferenc pápával, hanem magával a keresztény hagyománnyal és annak következetes olvasatával folytatják a vitájukat.

A pápa legutóbbi könyvének egy helyén az alábbiakat írja: „olyan politikai elgondolásra van szükségünk,

amely nemcsak az államapparátust és az újraválasztási kampányt menedzseli, hanem képes az erény gyakorlására, és új kötelekeket hoz létre. A Politikát, nagy P-vel, ahogyan szeretem nevezni, a közjó szolgálatáért kell rehabilitálnunk.”⁷⁹

Valahogy úgy, ahogy az uralkodó közjót a neves mester a 14. század elején a sienai Palazzo Pubblico Sala della Pace termének északi falfelületén megjelenítette: a rávetülő napfényben, az égi és földi erényektől körülvéve, a sok-sok elkülönülő és egymástól különböző személyt (azaz a megannyi „rész”) az egyetértés fonódó kötelékében tartja össze, s az igazságosságot sosem tévesztve szem előtt, a részekből békés, biztonságos és boldog egészet teremt.

⁷⁸ EG, 116. 70–71.

⁷⁹ ÁE, 178.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Hónapló

Dalos György

Előválasztás, régi vita, sztrájk

Berlin, 2021. október 12.

Soha könnyebben és soha nehezebben nem esett választás. Pihekönnyen ment, mert a technika megkímélt attól, hogy Budapestre utazzam, és személyesen járuljak a szavazóponthoz a Nyugatinál. Egyszerűen beírtam a gépbe, hogy www.elovalasztas.hu, és már jött is vissza a biztató kampánydalszöveg, miszerint „Élni hívlak”, és ettől kezdve a portál szinte kézen fogva vezetett a szavazóbiztoshoz. Mindössze orcámat kellett videón bemutatnom, egy csinos fiatal lány ellenőrizte a személyi igazolvány és a lakcímkártya alapján benyújtott adataimat. Közben a konyhában főtt az ebéd, s letudván pár száz előttem várakozó szavazópolgárt – ilyen se volt még: ülve sorban állni! –, tisztult lélekkel adtam át magam a fűszeres ízeknek. Az ebédet pedig szieszta követte, jót aludtam a döntésemre.

80

Mégis, mióta demokratikus jogaimat gyakorlom, vagyis 1989 novembere, a nevezetes négy-igenes népszavazás óta, ez volt a legnehezebb voksolásom. Súlyossá az tette, hogy a két jelölt – Dobrev Klára vagy Márki-Zay Péter – közötti döntés nyomán baráti köröm és tágabb környezetem élesen kettévált, majdnem olyan következetességgel, mint a kormánypárt és az ellenzék. A vita köztük indulatos, türelmetlen és a mai közbeszédhez illően személyeskedő volt. Hogy helyzetemet világossá tegyem, hadd indítsak „coming out”-tal: én a DK jelöltjére szavaztam, nem pedig a független hódmezővásárhelyi politikusra. Ugyanakkor bevallom, hogy a velem ellenkezően választók valamennyi érvét értem és méltányolom. Hogy nem követtem őket, abban nem annyira racionális, vitára alkalmas megfontolások befolyásoltak, mint inkább reflexszerű, érzelmi hozzáállásom. Ez döntött volna alapesetben is, tehát ha kizárólag rokonszenv szerint részesítem előnyben az egyik jelöltet, azt, akinek fellépéséből, habitusából kisüt, hogy az enyémhez közel álló értékeket képvisel, még hozzá olyan stílusban, amely hitelesíti a fellépését. Hogy azután kormányfő lesz-e belőle, nem az én gondom – akkor is támogatnám, ha veszítene.

Van azután a másik megközelítés. Márki-Zayt eszerint azért kellene támogatnom, mert vélhetően ő hozza majd jövő tavasszal azokat a plusz jobboldali szavazatokat, amelyek elősegítik az Orbán-rendszer leváltását. Dobrev Klára, érvelnek e felfogás hívei, Gyurcsány Ferenchez fűződő házastársi kapcsolata miatt elrettenti a jobboldali szavazótábort, s ezen még egy gyors válóper sem segítene. Márpedig fontosabb célt, mint a mihamarabbi őrsváltást, elképzelni sem lehet. Nem mondom, érzelmileg ez az argumentum is hat rám. Évek óta ábrándozom arról, hogy ha péntek reggel bekap-

csolom a rádiót, nem Orbán Viktor öntelt szövegeit hallom, s ha belenézek a *Magyar Nemzet*be, nem a lap nemes hagyományait megtagadó primitív propagandát olvasom. Egyéb előnyöket földrajzi távollétem és korom miatt ettől a változástól nem várhatok, de úgy gondolom, a társadalomnak jót tenne, ha az oligarchás, EU-ellenes, hideg-polgárháborús Fidesz-világ a múltba tűnne. Lehetséges, hogy Dobrev jelöltsége kudarccal jár majd, de Márki-Zay befutására sem vennék mérget. S ha így van, akkor megmaradhatok az eredeti döntési indítékom mellett. Az azonban mégis zavar, hogy az adott kérdésben elfoglalt álláspontom kapcsán olyan emberekkel kerülhetek szembe, akikkel több évtizedes közös gondolkodás köt össze, és hogy voltaképpen bármely új vitatéma vízvázalasztónak mutatkozhat. A játék nem éri meg a gyertyát.

*

1965 nyarán akkori kötődésemnek megfelelő szélsőbaloldali társaságban az aktuális algériai puccsról folyt a vita: Ben Bella elnök hatalmát régi harcostársa, Bumedienn hadügyminiszter döntötte meg. Épp arra a nyárra Algírba tervezték a Világifjúsági Találkozót (VIT), s bár a puccsisták fenntartották a fesztiválra szóló meghívást, a rendező Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ) nyilván szovjet javaslatra lemondta az eseményt. Ben Bella hatalmas név volt – Nehruval, Nasszerrel és Titóval együtt a tömbön kívüli országok mozgalmának vezetője és az „arab szocializmus” apostola. Bukása néhány hétre megosztotta Algéria barátait: az arab világban fölöttébb érdekelt, Ben Bellát komoly hitelekkel segítő Moszkva hűvösen tartózkodó maradt, Peking lelkesen üdvözölte az új garnitúrát, Kairó nyugtalanul kivárt, Havanna a Castro–Ben Bella-férfibarátság jegyében hevesen tiltakozott, sőt még arra is hajlandó volt, hogy rögtönözve átvegye a Világifjúsági Találkozót. Barátaim azon különböztek össze egymással egy Bajza utcai panellakásban, hogy balról vagy jobbról döntötték meg az elnököt. Fogyott is bőven az asztalra kihelyezett, ropival kísért vodka, az érvekbe és ellenérvekbe egyre több szesz szólt bele, és a nekikeseredett disputa hajnali kettő tájt döntetlenül végződött.

Engem a dologban leginkább a VIT érdekelt, mert oda huszonegy évesen akár tévénezőként is szerettem volna eljutni, lelkemben a világ ifjúságával együtt zakatolni, a Moszkva-parti estéket dúdolni, nemzetköziséget megélni. Ezért azután fenntartás nélkül azt az álláspontot fogadtam el, mely szerint a puccs igenis baloldali, és az afrikai szocializmus Bumediennél jó kezekben van, nem is értettem, mit lehet itt kétségbe vonni. A VIT-et végül se Havanna, se Algír nem „kapta meg”, az előbbi 1978-ban, az utóbbi csak 2001-ben fogadhatta a „világ ifjúságát”. Legközelebbi helyszínnek 1968-ra Szófiát jelölték ki – ott nem kellett pucstól tartani. Ben Bella hosszú fogása, majd házi őrizete után 2012-ben elfeledett száműzöttként halt meg a svájci Evianban. Az 1965-ös puccs politikai irányát ma éppoly nehéz meghatározni, mint a maga idejében. Algéria, annyi más harmadik világbeli országhoz hasonlóan, mindmáig az államkapitalizmus vagy szabad piacgazdaság dilemmájában vergődik – csak hát szovjet hitelek nélkül, Szovjetunió nélkül, tömbön kívüli országok, tömbök, „arab szocializmus”, mi több, szo-

cializmus nélkül. Hol van a VIT, hol a DIVSZ, hol van az a nyár, hová lett a tavalyi hó? Algéria most éppen volt gyarmattartójával, Franciaországgal került diplomáciai konfliktusba.

*

„Tote Hose”, „halott nadrág”, a Wikipédia megközelítő fordítása szerint „nem történik semmi” (pedig arra ott van a „nix los”) – ez a bizarr szópár jellemzi a pangás, az uborkaszезon állapotát, s valóban, ami történik, az sem túl izgalmas. A német választáson győztes SPD a zöldekkel és a szabad demokratákkal tárgyal kormányalakításról, a vesztes CDU a sebeit nyalogatja, a csúnya bukáshoz keres bűnbakot, de ez sem borítja fel a kedélyeket, vagyis inkább a német közélet kedélytelenségét. A koalíció nyilvánvalóan meglesz, a Szövetségi Köztársaság kormányozható marad, és a közélet alig észleli a történelmi változást, a Merkel-éra végét. Berlinben a képlet valamelyest módosul: itt a szabad demokraták mellett a Baloldallal is számolni kell, mert gyatra országos eredményükhöz (4,9 százalék) képest néhány fővárosi kerületben jól szerepeltek. Bizonyos azonban, hogy a verseny, amely nálunk már-már örületbe kergeti a Facebook népét, itt langy unalomba fullad.

Hétköznap ez a javából. Délelőttönként járok le bevásárolni a legközelebbi EDEKA szupermarketbe, átkelve a Choriner Strasse másik oldalára, onnan a zebrán a Fehrbelliner Strasse túlpartjára. Százhusz méter után bekanyarodom a Teutoburger Platzra, vaktában haladok, mintha szervezetembe beépített GPS-készülék irányítana. A bolt előtt rutinosan felöltöm a szabvány szerinti maszkot, s a bolton belül is szinte önműködően haladok az egyes részlegek felé: zöldség-gyümölcs, pékáru, tejtermékek, felvágottak, édes-ség, ásványvíz, s irány a pénztár, távolságot tartva. A kassza előtt másfél méterrel döntéshelyzetbe csöppenek: kártyával vagy készpénzzel fizessek, egy pillanatig habozok, de lám, ez a dilemma is hamar megoldódik. Kint vagyok a boltból, egyik kezemmel tartom a bevásárlószatyrot, másikkal leszedelem a maszkot – hú de jó dolog lélegezni! Átmegek a zebrán, ráfordulok a Fehrbellinerre, 120 méter után a Chorinerre, és ezzel elértem a céloamat. Nyugis élet, mormolom magam elé, de azért történhetne valami.

Történt is: tegnap a Fehrbellineren rendőrautók sorjázta, némelyik szirénázva állt meg a sarkon. Szemből több száz, talán ezerfőnyi tömeg közeledett, transzparenssekkel, táblákkal, zászlókkal és persze maszkban. Gondoltam, mind felvették az oltást, hiszen a transzparens hírül adta, hogy kórházi dolgozók, ápolók, takarítók és műszakiak. Hetek óta sztrájkolnak, figyelmeztető jelleggel, a betegellátást elvben nem lehet megtagadni. Magasabb bérért és jobb munkakörülményekért tüntetnek. A cipő ugyanott szorít, mint Magyarországon: kevés a kórházi férőhely, a meglévő személyzet nem győzi ellátni a betegeket, és erős a fertőződéс kockázata. A jelszavak aforisztikusak: „Mi mentünk meg titeket – ki ment meg bennünket?”, „Az ápoló is ápolásra szorul!”, s csipetnyi antikapitalista hangsúllyal: „Egészséget profit helyett”. Egy résztvevőt hordágyon visznek, ő lenne a jelképes ápoló, aki alig jut levegőhöz. Megilletődve figyeltem, ahogy a méltóságteljes menet elvonult. Egy járdán álló idősebb férfi rám pillantva, sokat sejtető, megvető pillantással és fejszóválással annyit mondott: „Ez Németország...”

Jó lett volna megtudni, mire gondol, de vitába keveredni nem akartam – kevés reményem fűződik a szópárbajokhoz.

Sztrájkokat és tüntetéseket gyakran láttam Németországban, igaz, 1989 előtt csak a nyugati tartományokban. 1984 tavaszán és nyarán tévékészülékemhez szögezve néztem a 35 órás munkaidőért folytatott harcot. Előbb a nyomda-, majd az acélipar feszült neki a munkaadóknak, fém munkások teljes egy hónapig kitartottak, s bár a kitűzött célt a szaktársak nem érték el, a 38,5-es eredményt egyenes adásban, hamisítatlan munkásmozgalmi pátozzsal jelentették be. Ekkor az IG-Metall szakszervezet vezetői elénekelték az „Elvtársak, álljunk a sorba...” kezdetű orosz forradalmi dal német változatát, amely egyben az SPD himnuszának is számított. Bevallom, megilletődtem. Később, tartós berlini időszakomban kissé hűvösebb lett a viszonyom a munkabeszüntetés műfajához, különösen, ha a megmozdulás a városi vagy városközi közlekedést érintette. Most megint szerettem a sztrájkot, mert a munka és a tőke harca néhány percre kiragadott a berlini délelőtt egyhangúságából.

Hargitai Miklós

Veszélyben a karácsony

83

Az ütött szöveget a fejemben, hogy a nyugati után a magyar sajtó – a Hír TV-től a *Napi.hu*-ig – is készségesen megírta: „veszélyben a karácsony”. Merthogy a sofőrhiány/az üzemanyagválság/a korábbi korlátozásokból fakadó termelési nehézségek miatt üresek lesznek a boltok polcai. Ezek szerint tehát a karácsony – eredendően Jézus születésének ünnepe, de a más vallásúak kedvéért legyen mondjuk a szereteté – akkor lehet zavartalan, ha időben megérkeznek a mindenféle kütyükkel és gyorsan avuló divatcikkekkel megrakott konténerek Kínából. Ha pedig nem érkeznek meg, akkor oda az ünnep.

Mi a tavalyi karácsonyt otthon töltöttük, vidéken, a járványkorlátozások miatt a legszűkebb családi körben. Kölcsönös ajándékozás nem volt, ellenben a délutáni sötétségben körbecikliztük a dunántúli kisvárost, megcsodálva a különféle karácsonyi díszkivilágításokat, majd bőségesen megettük a galambokat és a kutyát (legyen nekik is ünnep), és utána olyan áldott békeességben telt az este egy csendes vacsora és egy apró karácsonyfa mellett, mint talán még soha. A szeretteink, akikkel más karácsonyokkor együtt szoktunk lenni, fájóan hiányoztak, de az ajándékok... hát, azok talán nem annyira.

Amúgy a mi családunk az alsó (illetve nem tudom pontosan, hogyan rétegződtek ezek, de biztosan nem a felső) középosztályhoz tartozott az előző rendszerben, ráadásul gyakorló katolikusként elég marginalizált helyzetben voltunk a munkásosztályon, illetve az alkotó értelmiségben belül. A mi

karácsonyaink tehát korábban sem az ajándékok köré szerveződtek. 1981-ben például a *Hotel Menthol* című Hungária-lemezt kaptam, aminek az árát vagy az értékét nehéz a mai viszonyokra konvertálni, de nagyjából úgy kell elképzelni (szigorúan anyagi szempontból), mint ma egy jó regényt. A megelőző évben a *Rock and Roll Party*, a következőben az *Aréna* volt a meglepetés (ugyanattól a zenekartól), ami így talán kissé monotonnak tűnik, de a zenei fejlődésekre a saját megítélesem szerint remek hatással volt, vagyis biztosan nem voltam elégedetlen, és ha nem olvasok éppen, ünnepek idején ma is leginkább zenehallgatással szeretem tölteni azt a néhány órát, amit a mi szakmánk mellett az ünnepi pihenésre lehet allokálni, vagyis a hatása is tartós volt.

Attól tehát nem tartok, hogy a konténerszállító óriáshajók esetleges kézése nyomán elmaradna az idei karácsony: nem fog elmaradni, és ha a járványhelyzet engedi, talán több találkozás és több öröm is lesz benne, mint a tavalyiban. De valami mégis aggaszt: úgy tűnik számomra, hogy ez az egész karácsonyp probléma csupán egy apró tünet, és valójában arról van szó, hogy a fogalmaink kezdik elveszíteni a jelentésüket.

Hogy a karácsony veszélybe kerül, az olyan régi, közös félelem, ami talán egyidős magával az ünneppel: nem attól félünk, hogy a gyermek Jézus nem születik meg, hanem attól, hogy nem érkezik meg a szívünkbe az a templom- és fenyőillatú áhítat, ami a boldog családban felnövő gyermekeket valamikor három-négy éves kor táján először és végleg elvarázsolja. És nem érkezik meg, természetesen, már évtizedek óta, de azért félünk, és odaülünk megnézni a gyerekekkel az aktuális karácsonyi mesét, amely kivétel nélkül mindig erről szól, de attól még a karácsonyt nem fenyegeti semmilyen veszély a saját lelkünk elkérgesedésén kívül.

És attól sem kell félni, ami mostanában szintén aggodalom tárgya idehaza bizonyos körökben, hogy Magyarországnak a tavaszi választás után „nem lesz keresztény kormánya”. Nem lesz, természetesen, de ez nem jelent majd szignifikáns változást a kereszténység szempontjából, merthogy keresztény kormányunk eddig sem volt (ami nem olyan nagy baj egyébként egy szekuláris államban). A kereszténység egy egyistenhívő vallás, és a NER kereszténysége már ezen a ponton megbicsaklik: „Senki sem szolgálhat két úrnak: vagy gyűlöli az egyiket, a másikat pedig szereti, vagy ragaszkodik az egyikhez, a másikat pedig megveti. Nem szolgálhattok az Istennek is, a Mammonnak is.” Vagy éppen: „Ne gyűjtsetek magatoknak kincset a földön, ahol moly rágja és rozsdá marja, s ahol betörnek és ellopják a tolvajok! A mennyben gyűjtsetek kincset, mert ahol a kincsed, ott a szíved is.” Ezt a mi uraink mintha alaposan félreértették volna, nem is beszélve a keresztény tanítás lényegéről, amely valami olyasmi, hogy Jézus, az Isten fia meghalt, majd föltámadt értünk – egészen pontosan az életét adta váltságul (más szóval megváltásul) a bűneinkért, ami által mindenki lehetőséget kapott a bűnbocsánatra és a megigazulásra. Ehhez pedig csak annyit kell tennünk, hogy követjük őt, mindenekelőtt abban, hogy a szeretetben áldozatokat hozunk másokért. A Bibliában, amely meglehetősen pontos leírását adja annak, hogy mit vár el az Isten az ő útján járóktól, nincs a lopott székház árából privatizált bá-

nya, az önkormányzattól aprópénzért megvett (de még az önkormányzattal felújított), majd a párizsi nagykövetté kinevezett cimboránkkal piaci áron megvásároltatott Haris közeli lakás, és persze nincs a kert végében közpénzből felépített stadion sem. Rongyos istállócska van, csiszolatlan deszkákból összerótt jászol, pólya helyett szalma, fűtés gyanánt pedig a barokk lehelete – ez egy másik paradigma, nem az, amelyben magángépekkel röpködünk az Európa nagyvárosaiban rendezett focimeccsekre meg az Adria kies magánszigeteire. Egyszóval a kereszténységet mint vallási tanítást semmilyen veszteség nem éri Orbán Viktor kormányának esetleges lelépésével – sőt. Ellenben az elmúlt években a Fidesz-kormányhoz indokolatlanul közel sodródott keresztény egyházak meglehetősen furcsa helyzetbe kerültek, mivel úgy áll, hogy jövő áprilisban egy ideológiaszédelő (most éppen) kurzuskeresztény mellett kell majd kiállniuk egy jelzők – és főleg fosztóképzők – nélküli kereszténnyel szemben. (Valójában nem kell, persze, de „Ahol a kincs...” – szóval ők azért fognak.)

Minket – családirag, de személyesen engem is – az előző rendszerben számos kisebb-nagyobb megpróbáltatás ért a katolikus hit miatt; nem foglalkoztunk vele, mert a család arra is megtanított, hogy mindez együtt jár a vallásossággal. Elfogadtuk, ahogy az ateista államhatalom és a keresztény egyházak kényszerű (?) együttélését is. A katolikus gimnáziumban, ahova jártam, azt tanultuk, hogy a keresztény tanítás nem válhat ideológiává, illetve a politikai hatalom ideológiai támaszává, mert a történelem során minden olyan eset, amikor mégis azzá vált, súlyosan ártott az egyháznak. Ezt persze könnyedén mondhatták az akkori atyák, mert esély sem volt rá, hogy a Kádár-rendszer a katolikusok ideológiai támaszára tartana igényt, beérte az egyházi vezetők kollaborációjával. Aztán elkövetkezett a rendszerváltás, amely után az említett kollaborációval való szembenézés ugyanúgy elmaradt – a mai hatalmasok megértő támogatásával –, mint a gyermekekkel szembeni visszaélések feltárása, szankcionálása és megelőzése (fontos: a mai kormány ezt, immár egyedül Európában, ugyanúgy nem szorgalmazza, mint az egyházi ügynökakták nyilvánosságát). Most pedig ott tartunk, hogy a nagy egyházak, köztük az enyém is, tevőlegesen támogat egy nyíltan korrupt, szegényellenes, a gyűlölködést és a hazugságot politikai eszközként használó hatalmat – nagyon nehéz nem úgy gondolni, mint hogy viszonzásul az imént megnevezett elnézésekért.

Egy szó, mint száz: abban biztos vagyok, hogy a karácsony idén sem fog elmaradni; még a nagybőjt is esélyes – ahogy az élelmiszerárak alakulnak, egyre valószínűbb –, de hogy bűnbánat és feltámadás lesz-e, az egyelőre erősen kétséges. A húsvét április 17-re esik majd, így – bár a választás pontos időpontját nem ismerjük – lesz rá alkalom, hogy a magyar közélet egyik legvisszataszítóbb jelensége, a templomi agitáció ismét kibontakozhasson. (Ez nem egy jóslat arról, hogy így lesz, hanem egy közvetlen személyes tapasztalatokon nyugvó állítás arról, hogy így szokott lenni.) Márki-Zay Péter az én szememben biztosan nem Messiás – az a hely már foglalt –, de ha közte és Orbán Viktor között kell választanom (márpedig a 2022-es szavazásnak ez lesz a tétje), akkor nekem elég lesz felidézni a tízparancsolatot,

és mindenféle egyházi útmutatás nélkül is meg fogom tudni különböztetni a valószínűleg helyes döntést a biztosan helytelentől. Mert a fogalmak egyelőre még minden ellenkező irányú erőfeszítés dacára azt jelentik, amit jelenetek: „igen, igen, nem, nem; ami ezeknél több, a gonosztól van”.

Parászka Boróka

Buszoztatások

Kötelező októberi penzum: a 23-i ünnepekre buszoztatott erdélyiekről, s a buszoztatásokra adott magyarországi reakciókról kell írni. Kedvtelenül állok bele, reménytelen vállalkozás megváltoztatni a közhangulatot. Egyre kevesebb az erőm az elviselésére, egyre több sérülést szenvedek én is. Azt hinné az ember, megszokja a verbális erőszakot, leperegnek a sértések, kialakul a rutin a leszámolással szemben. De nem, összeadódnak a negatív élmények, csak a reménytelenség nő, és mélyül a kiábrándulás.

A „buszoztatás”, ez a különös modern népi rítus már megszokott. Különböző eseményekre, érdeklődés hiányában, embereket szállítanak innen oda. Erősítik a szembenállásokat: a mieink a tieitek ellen sorakoznak el. Ez történt az utóbbi parlamenti ciklusok majdnem mindegyikében Romániában – amíg a választási csalásokat meg nem sikerült fékezni. Ez történik Magyarországon néhány éve, mióta a kormányzati rendezvények iránt megcsappant az érdeklődés, s beszervezett statisztákkal pótolják a lelkes és önkéntes alapon felvonuló állampolgárokat.

Valamiért soha nem a „buszoztató” kerül célkeresztbe, az, aki mindezt kitalálja, finanszírozza, leszervezi. Hanem azok, akik a buszon ülnek. A délromániai parasztok, akiket a bukaresti elit annyira tud utálni, és szidalmazni, mert mindenben az ellentétét képviselik annak, amit a román progresszió el akar hinni az országról. Nem jól öltözöttek, nem tájékozottak, nem vagyonosak. Hanem mint a tulkok (mondják), mennek előre, buszoznak, a saját konok fejük és mindig üres zsebük szerint. Parasztok. Mennyi lucskos, cafrangos, sercintett szinonima van erre a románban!

És mi mindent mondanak el a kormányzati rendezvényekre szállított erdélyiekről magyar ellenzéki körökben. Románok, megvásárolható senkik, korrupt gazemberek. A jelzők persze önállósodnak. Nem csak a megbélyegzett buszon ülőkre ragad rá, hanem mindenkire, aki hozzájuk kötődik. A fővároson és nagyvárosokon túli lecsúszott, izolált Romániára. Minden erdélyi magyarra. Úgy működik, mint minden stigma, a célzott, személyes haragok, sértődöttségek és számonkérések általánossá válnak, felerősödnek. Változna-e, ha valóban, egyenként tudnánk, kik és miért ülnek a buszokon? Ha az egyéni tévedéseket vagy épp kisszerűségeket, korrumpáltságot ki lehetne ismerni, meg lehetne mutatni, és valahogy el lehetne különíteni mindenki mástól, aki ennek a játszmának az áldozatává válik. Aligha.

A rítus lényege az elvonatkoztatás, az eleve tudás, az automatikus, fölül nem bíralt ismétlés. Magyarországon az idén buszoztatott buszozó pont olyan gyűlölt, mint a tavalyi, s ha jövőre lesz buszoztatás, az is ugyanezt a gyűlöletet váltja ki.

Magyarország határain kívül a buszokon, a buszok mögött persze változnak a dolgok. Megindult a lemorzsolódás, a gyanakvás, a kihátrálás. Sokaknak sok elszámolnivalójuk van. Mindazoknak, akik szövetséget kötöttek a jelenlegi hatalommal, egyre sürgetőbben számot kell vetni: mi van, ha bukik a jelenlegi rendszer? Ki lehet-e farolni mögüle időben, vagy ahogy a határon átjuttatott pénzekben, úgy a bukáson is osztozni kell? Mekkora lesz, ha lesz, a bukás? Mindent elsópró, amely politikai hullákat hagy maga után? Vagy lassú, tapintatos, amely kisebb-nagyobb kompromisszumokkal, szemhunyással lehetővé teszi a túlélést? Mikor merre kell átigazodni, és hogyan?

Azoknak, akik nem kötöttek szövetséget a jelenlegi hatalommal – szép számmal vannak ilyenek, bár a Magyarországon erdélyizők, gyűlölködők ezeket az erdélyi embereket nem ismerik, ha ismerik, sem vesznek róluk tudomást –, el kell dönteni, továbbra is passzívak, távolságtartók maradnak? Vagy eljött az ideje az új szövetségek kötésének, az újraaktiválódásnak?

Szabadulni végre.

Bárhol áll is az ember, bármilyen döntéseket hozott is az elmúlt időszakban (elköteleződött, vagy szembefordult és ellenállt a magyar hatalomnak), ezekre a kérdésekre csak egyéni választ adhat. Mert nincs kollektív, kérielt erdélyi válasz rá. Ez jelentős részben a jelenlegi magyar kormány iránt végtelenül lojális RMDSZ bűne, kisebb részben a még gondolkodásképes erdélyi magyar ellenzéké, amely képtelen volt kitalálni önmagát, az RMDSZ-en és a magyar kormányon kívüli létét, bármennyire is látta a károkat. Számoljunk el ezzel mi, erdélyiek, a mi sarunk, a mi veszteségünk.

A kormányváltásra készülő magyarországi ellenzéknek is fontos, hogy mi (nem) történik Erdélyben, bár ennek a fontosságával vagy nincs tisztában, vagy taktikai megfontolások miatt mellőzi. Sokat segítene, ha lenne egy ellenzéki ajánlat a Magyarország határain kívül élő magyarok számára. Nem csak azért, és nem elsősorban azért, hogy a legközelebbi buszoztatás alatt kevesebben üljenek a buszokon. (Vagy épp a mai ellenzék buszaira üljenek át.) Nem azért, hogy a kettős állampolgárok szavazataival ne lehessen olyan könnyen zsonglörködni, mint eddig. Hanem elsősorban azért, hogy változzon az évszázadok óta úgy bejegesedett nemzetállami énkép. Hogy végre tanulva a bukásokból, a végtelenen elmérgesedett konfliktusokból, az alá-fölé rendelődő viszonyokból, az álságos szimbolikus politikából, a hamis felelősségtudatból és valós felelőtlenégből valami egészen mást lehessen kitalálni.

Mi lenne, ha jönne egy olyan bátor, kormányzásra készülő ellenzéki politikus, aki ki merné mondani, hogy az évtizedek óta oly kenetteljesen emlegetett „támogatáspolitiká” elavult, korszerűtlen? Hogy az Európai Unióban a magyar közösségeknek már nem „támogatásra” van szükségük a magyar kormány részéről (kulturális, közösségi célokra megfelelő forrásokat biztosít az unió és a külföldi kormányok, önkormányzatok), hanem az eddiginél

sokkal aktívabb államközi, térségi együttműködésekre, diplomáciára. Magyarország új közép-európai beágyazódására – amelyben oroszánrészt válalhatnak a Magyarország határain kívül lévő közösségek?

Hol van az az ellenzéki politikus, aki a magyarországi kisebbségi problémák enyhítéséhez Magyarország határain kívüli példákat, segítséget venne igénybe. Pedig lenne mire hivatkozni. Vajon milyen lenne a magyarországi roma kulturális autonómia, ha azt az erdélyi magyarhoz hasonlóan körvonaloznák? Ha megjelenének a roma történelem- és irodalomoktatási programok, segédanyagok úgy, ahogy azok Erdélyben forgalomban vannak. Tudom, nem feleltethetők meg egymásnak a különböző etnikai kisebbségi csoportok, ahogy nem feleltethető meg egymásnak a román és a magyar nemzetállam sem (az előbbi toleránsabb sajnos). De azért nagyon sok minden fontolóra vehető az erdélyi példából.

Mi lenne, ha mindazt, amit a magyar kormányok a rendszerváltás óta megkíséreltek: a hátsó ajtón belopott revizionizmust, a társadalmi viszonyok túletnicizálását, a korszerűsíteni próbált avított nacionalizmust, most egy bátor húzással zárójelbe tenné valaki? Kidobná az ablakon.

Nem akarok lózungokat mondani, mit kellene ehelyett kínálni. Adná magát az „európaiság” – de hát mindannyian tudjuk, hogy ez mennyire formális, felszínes semmisség, mindaddig az, amíg nincs mögötte társadalmi, megélt realitás és az uniós politikával szembeni kritikus elemzőkészség, távolságtartás, újragondolás.

88

Az októberi buszoztatás mellett októberben az is botrányt okozott, hogy az udvarhelyi polgármester saját választóit kérdezte a Facebookon, lássa-e vendégül az ellenzéki miniszterelnök-jelöltet, Márki-Zay Pétert. Bumfordi kis gesztus volt, minden benne van, amit az erdélyi politikusok zavaráról, gyávaaságáról és kihátrálási kísérleteiről fentebb írtunk. Röhögött is rajta a magyar sajtó rendesen. Pedig legalább annyi röhögőnivaló van magyarországi politikusok teszetoszaságában is. Márki-Zay (s korábban Karácsony és minden már Erdélyt járó ellenzéki figura) arra vár, hogy legyen egy halvány megerősítés. Jöjjön egy mégoly soványka, periferiális szereplő, aki azt mondja: gyere, várunk, te vagy a mi emberünk itt a határon túl. Miféle hübrisz ez? Hát pont ebből kéne kilépni. Hogy Erdély ne a mi és a ti embe-reiteknek az ütközőzónája legyen, ne az ilyen kis feudális fraternizálásé. Ha lenne eleven kapcsolat, érdeklődés Erdéllyel, ha tényleg lenne szándék Magyarország térségi szerepének újragondolására, akkor a hatalomváltásra készülők úgy nyüzsögnének Romániában, Szlovákiában, Szerbiában, ahogy csak bírnák. Igazi közép-európai érdeklődéssel, könnyedséggel és természetességgel. Belaknák ezeket a vidékeket. Emberi és szakmai kapcsolatokat építenének ki. Nem kinkeservesen, kínos diplomáciai köröket futva a régi hatalom embereivel, szemet hunyva a tény fölött, hogy az átigazoláshoz statisztálnak. Meghívásokat kunyerálva, protokollrendezvényeken pukedlizve. Hanem igazi, eleven kapcsolatokat építenének.

Tektonikus társadalmi mozgások zajlanak mindenhol ezekben az országokban. Új politikai generációk jelennek meg. Átértékelődnek térségek, városok. Miközben a saját nacionalizmusába beletöpörödött orbáni Magyaror-

szág még mindig és egyre inkább a saját történelmi hübriszeinek a foglya. Ezt a töpörödöttséget ledobni, ebből kiszabadulni, mély levegőt szívni: mekkora lépés lehetne! Magyarországot az elzárkózó autokráciák rémképéből nyitott, együttműködő térségi központtá változtatni. Sok sok tudás kellene ehhez, valódi történelmi vízió, és a felhergelt társadalom megnyugtatására, áthangelésére való képesség. Messze vagyunk ettől. Ma még mindenki csak féli a magyar nacionalista csaholást, megúszná, kikerülné. Szőrmentén kezelné azt, amit természeténél fogva nem lehet szőrmentén kezelni, mert erre találták ki: a reakciós agresszió gerjesztésére.

Október van, a 23-i rendezvények, a békemenet ideje. A buszoztatásé. Rémes politikai rítusainké, amelyektől szabadulni nem tud és egyelőre nem akar senki. A legmerészebb álom, ami eddig megmutatkozott: az a szerepcsere. Voltunk, mint ti, lesztek, mint mi. Eddig ti buszoztattatok, ezután mi. Pedig, ha mélyen magunkba nézünk, mindannyian tudjuk, nincs más út, csak a szabadulásé. Leszállni ezekről a kényszerpályákról, kényszerjáratokról, és elindulni más irányba, máshogy.

Végel László

„Újra győzött a nacionalizmus”

89

2000. október 5-én, vagyis huszonegy évvel ezelőtt bukott meg Slobodan Milošević. Szerbiában ez a dátum is kétértelmű, miként kétértelmű az egész emlékezetpolitika. Antifasiszta partizánok? Igen, de soviniszta testvérharcot is kiobbantó csetnikekkel együtt. Antifasiszta mozgalom? Igen, de kommunisták nélkül. EU? Igen, de orosz háttérrel. El nem kötelezett mozgalom? Igen, de Tito szerepe nélkül.

Ez történik az iménti jeles esemény dátumával is. Akiknek ünnepelniük kellene, azok a szertefoszlott októberi illúzióikat gyászolják. Akiknek viszont gyászolniuk kellene (az emlékezetes napok bukott politikusairól van szó), ünnepelnek, mert újra hatalomra kerültek. Diadalmasan visszatértek, és nagy többséggel sorra nyerik meg a választásokat. A nevezetes október 5-ét a hivatalos média immár puccsnak, a vezetőit pedig puccsistáknak nevezik. Zoran Đinđićet beteretlék a szerb múzeumba, legendává vált. Sírját időnként megkoszorúzzák az ellenzéki pártok vezetői és a kormány tagjai is. Egy régi fotót veszek elő, amelyen Orbán Viktor magányosan álldogál Đinđić sírja előtt. Nem tudom, mit gondolt, de az arcáról őszinte gyász olvasható le. Ma azonban rendkívül szoros baráti viszonyt ápol Đinđić akkori ellenfelével, a 2000 októberében megbuktatott Aleksandar Vučićnyal. Úgy látszik, a politikában nem kívánatos a régi gyászra emlékezni.

Vagy mégis? Lapozgatom az azokban napokban írt *Időírás, időközben, 2000–2002* című naplójegyzetkötetemet. 2000 augusztusában Belgrádban

tartózkodtam. Az embargó ellenére a kirakatok tömve voltak, minden megvásárolható volt, amit az európai fővárosokban meg lehet venni. A kerthelyiségek is tömve. Egy ellenzéki rádió jelentette, hogy körülbelül huszonöt újságíró letartóztatott vagy informatív beszélgetésre hívtak. A városközi autópályákon erős rendőrségi ellenőrzés. A főváros azonban derűs és jókedvű.

Pár nap múlva az újvidéki vásár ünnepélyes megnyitására a vásár portása két méterről föbbe lőtte Boško Paroševićet, a tartományi végrehajtó tanács elnökét. A kormány média az Otpor nevű ifjúsági szervezet tagjait terrorizmussal vádolta. Folytak a letartóztatások Újvidéken, Belgrádban, a Vajdaság és Szerbia nagyobb városaiban. Az Otpor tagjai között keresték a felbujtókat. Úgy láttam, hogy az Otporban azok a fiatalok fogtak össze, akik tudják, hogy még harminc-negyven évet kell Szerbiában élniük. Erősödik a cenzúra – írtam naplójegyzeteimben –, ezért a lakásom tetőjére parabolaantennát szereltem fel. Egy világvevő rádió, internet, parabolaantenna és egy íróasztal mellett talán könnyebben viselem el a diktatúrát. Közben meghívtak a független újvidéki Ifjúsági Tribün háborús bűnösök felelősségéről szóló vitafórumára. A teremben csak húsz-huszonöt ember vagy még annyi sem gyűlt össze. A hangulat depressziós. A félelem beköltözött a lelkekbe. Talán jobban, mint a háborúk idején. Senki sem tesz fel kérdéseket, az előadás után mindenki sietve távozik a teremből.

A közvélemény-kutató intézetek adatai is lehangelőek. Továbbra is Slobođan Milošević a legnépszerűbb politikus: 24,2 százalékkal vezet a listán. Aztán következik Drašković 8,4 százalékkal, majd Šešelj 6,2 százalékkal. A hivatalos statisztika szerint Újvidék lakosságának 22 százaléka, vagyis minden ötödik polgár menekült. A nem hivatalos becslések legalább 10 ezerrel több menekültről szólnak. Tehát minden negyedik polgár menekültnek számít. A lakosság összetétele radikálisan megváltozott.

Mindenki az apátiáról beszélt. Ki gondolta volna, hogy pár hónap múlva lángokban áll majd a belgrádi parlament?

Milošević államelnök kiírta a rendkívüli elnökválasztást. Az ellenzéki pártok a tízéves vereség után végre összefogtak, és országszerte nagy tüntetéseket szerveztek. Füttyüléssel a nyakunkban feleséggel esténként kivonultunk a Szabadság térre, regényeim egyik színhelyére, és füttyszóval tiltakoztunk Milošević rendszere ellen. Közéleg a választás. Az ellenzéki politikusoknak el kellett dönteniük, hogy ki legyen az Egyesült Szerbiai Ellenzék jelöltje. A legerősebb párt elnöke, Zoran Đinđić azt remélte, hogy a nacionalista Miloševićet csak másik nacionalista döntheti meg. Így esett a választás Vojislav Koštunicára.

A szemerkélő esőben Újvidék főterén nem annyira a szónokokat hallgattam, hanem az embereket figyeltem. Mi játszódik le bennük? Nehéz lesz-e búcsút venni a nacionalizmustól? Kitalálható lesz-e egy másik Újvidék? Még mindig van remény, rebesgettem magam elé, miközben az egymással ellentétes jelszavakra figyeltem. A liberálisok és a demokraták azt skandálták, hogy Milošević diktátor, a nacionalisták pedig nem azt nehezményezték, hogy három háborút folytatott, hanem azt, hogy mindhárom elvesztette. Elvesztette Koszovót is. Együtt füttyültek a liberálisok, a demokraták és a

nacionalisták. A választáson vagy fél százalékkal győzött az egyesült ellenzék: az egyik nacionalista legyőzte a másikat. Igaz, hogy nacionalista, de reméltük, hogy demokrata lesz.

Milošević nem ismerte el a választási eredményeket, mire megerősödött a tüntetéshullám.

2000. október 4-én a déli órákban az újvidéki Futaki utcán hatalmas tömeg menetelt a városközpont felé. Az élen az Otpor vezetői álltak, akik eldöntötték, hogy ők avatják fel a NATO rakétái által lerombolt újjáépített újvidéki Duna-hidat, amelyet a tervek szerint Slobodan Milošević államelnöknek kellett volna másnap felavatnia. A Szabadság téren az Otpor felszólította a vacilláló ellenzéki pártvezéreket, szólítsák fel a tagjaikat, hogy este 7-kor gyülekezzenek a főterén, ahonnan elindulnak bevenni a rendőrség és a katonaság által őrzött hidat. Ha a pártvezérek erre nem hajlandók, akkor ellenük tüntetnek. A pártvezérek engedtek, és felszólították a tagságot, hogy vegyenek részt a híd ostromában. Estére még nagyobb tömeg gyűlt össze, és elindult a híd felé. Sokak szerint 60 ezren voltak. Az egyre harciasabb tömeg visszavonulásra kényszerítette a rendőrséget. Éjfél után az ifjúság tánc lépésben kelt át a hídon.

Másnapra volt bejelentve a nagy belgrádi tüntetés. Naplójegyzeteim szerint a *PressNet* portálnak megígértem, hogy „helyszíni közvetítésben” számolok be az eseményekről.

A vidéki tüntetők Belgrád irányába tartanak, írtam 14:05 perckor. Délelőtt a kragujevaci és a Gornji Milanovac-i tüntetők áttörték a rendőrségi útlezáró torlaszokat. A rendőrség megtorpant. Az állami televízióban száz újságírónak és technikusnak felmondtak, kétszáz újságíró azt követeli, hogy az állami televízió lépjen sztrájkba. Sokak szerint délutánra egymillió tömeg gyűlt össze, a tüntetők behatoltak a parlamentbe. A rendőrség nem avatkozott be, a parlament lángokban állt. A *PresNet*en összegeztem a történeteket. „A tereken feszülten várakoznak az emberek. Az utcákon énekelnek. Az autók túlkölnék. A médiumok felszabadultak. Az emberek olyan szavakat hallanak, amilyeneket még nem hallottak. Kissé félnek tőlük, de azért lelkesednek. Félnek az éjszakától is, nem csak a szavaktól. Az ellenzéki vezetők bejelentették: Milošević ezen az éjszakán visszavághat. Koštunica beszédet tartott, amelyet az állami televízió közvetített. Az új elnök nem ismeri el a hágai ENSZ-bírósgót. A Nyugat felelősségét helyezi előtérbe. A nacionalizmusról egy szót sem ejt. Milošević úgy jött, mint egy természeti csapás. Más baj nincs. És nem is volt. (2000.10. 06. 03:34)

Hajnalban Radnóti Sándornak is írtam néhány sort. „Cseppet sem vagyok optimista, írtam, a tényleges változás valóban nehezen köszönt ránk, de azért nagyon nehéz elképzelni, hogy az ember másképpen lélegzik majd. Eddig sosem éreztem ezt. Még ki kell bírni a mai éjszakát, s akkor majd próbálok hozzászólni.” (2000.10.06, 2:48). A következő nap Szerbhorváth Györgyöt röviden tudósítottam: „A nacionalizmus újra győzött.” (2000. 10. 07 12:41).

Pár nap múlva Milošević lemondott.

Vojislav Koštunica lett az új államelnök.

Zoran Đinđić lett a kormányfő. Az EU-politikusok tisztelgő látogatásokat tettek Koštunicánál. Zoran Đinđić kiszolgáltatta Slobodan Miloševićet a há-gai bíróságnak. Vojislav Koštunica határozottan tiltakozott. Zoran Đinđić népszerűsége mélypontra zuhant. A vörös sapkás belügyi rendőrség fegy-veresen kivonult az autópályára, hogy tiltakozzon a kormány ellen. Zoran Đinđić a kormányülésén a belügyminiszterét faggatta: ha a vörössapkások el akarják foglalni a kormány épületét, van-e olyan erő, amely azt megaka-dályozná? A belügyminiszter széttárta a karját és bejelentette: nincs.

Pár év múlva a titkosrendőrség emberei meggyilkolták Zoran Đinđićet.

A nacionalizmus – Koštunicának köszönhetően – újra győzött. A vita a mai napig arról folyik, hogy tévedett-e Đinđić, amikor azt gondolta, hogy a na-cionalistát csak egy másik nacionalista győzheti le. Akik tévedését hangoz-tatják, elismerik a csapdahelyzetet: ha nem Koštunica az ellenjelölt, akkor Milošević kerül ki győztesen.

Csak hogy Milošević bukásáért nagy árat kellett fizetni.

2010 után némileg módosított kiadásban visszatért a 2000-ben megbukta-tott régi gárda Aleksandar Vučićyal az élén.

Valami mégis történt. Szerbia többé nem kitagadott pária. Az ellenzék újra felaprózott. Belgrádban időnként tüntetnek az autokrata rendszer el-len, de a rendőrség durván szétveri őket. A külföldi tőke az olcsó munka-erőnek köszönve egyre többet fektet be Szerbiába. Angela Merkel német kancellár búcsúlátogatást tett Belgrádban, és kijelentette, hogy Aleksandar Vučić megbízható politikus.

92

Huszonegy év után a Kapetan Dragan, a háborús bűnökért elítélt félka-tonai egység parancsnoka büntetésének letöltése után látványosan aláírá-sokat gyűjt Đinđić gyilkosának felmentése érdekében. A hatóság helyiséget biztosított az általa alapított „humanitárius alapítványnak”. A budapesti Várkert bazárban megtartották a kétévenként sorra kerülő Demográfiai Csúcs nevű konferenciát, Orbán Viktor kifejezte Vučić és Szerbia iránti ro-konszenvét. A *Telex* portál jelentése szerint megállapította, hogy „a Balkán jövője fogja meghatározni az európai biztonság jövőjét”. Szerinte a Nyugat-nak szakítania kell „azzal az évszázados politikával, hogy a Balkánt saját biztonságuk érdekében ütközőzónának tekintik”. Erélyesen elutasította a Balkán-sztereotípiákat és a Magyarországot támadó „újmarxista baloldalt”.

A Balkánon eközben növekszik a feszültség. Miközben e sorokat írom, fo-kozott harckészültséget rendeltek el a szerb hadsereg két déli egységénél. Szerbia és Koszovó határán pattanásig feszült a helyzet. Helikopterek és katonai repülőgépek köröznek a Koszovóval határos légtérben.

Pofánk viszonya kézhez és fenékhez

Aki az egész világ ellensége, az az én ellenségem is. Másrészt viszont az ellenségem ellensége is. Az ellenségem ellensége pedig a barátom. Ellenségem is, barátom is. Ez így logikus és így paradox. Ilyen logikus és ilyen paradox volt Jancsó Miklós és a kádári hatalom viszonya: „Jancsó arról a fajta elnyomásról beszélt – a történelmi hagyományok segítségével –, amelynek felkent rendszere támogatta filmjeit. Valóban furcsa játék...” Ezt írja Gelencsér Gábor Szekfű András monumentális filmtörténeti interjúgyűjteményének harmadik kötetéhez írt előszavában. (Szekfű András: *Így filmeztünk 3. Jancsó és köre*, MMA Kiadó, Budapest, 2021, 476 o.)

Jancsó azonban nem egyfajta „elnyomásról” beszél más „elnyomások” történelmi hagyományainak segítségével, hanem magáról az „elnyomásról”, vagy mondjuk inkább úgy, a hatalom gyakorlóinak és áldozatainak, a lázadásoknak, a megtöréseknek, a hatalomváltásoknak, szerepváltásoknak a természetéről, az elnyomás kontinuitásáról. Számára az a „történelmi hagyomány”, amelyet a Kádár-rendszerben is elnyomásként azonosítottak, közvetlenül is, az áthallatási lehetőségein túl is, önmagában is, szubjektíve is érdeklődésének és szenvedélyes ellenérzéseinek kitüntetett tárgya volt. És nemcsak a magyar történelmi hagyomány, hanem a Nyugat múltja és jelene is.

Az „elnyomás” megjelenítése egyszerre konkrét és általános, mindkét szinten intenzív Jancsó nagy filmjei-

ben, miként a nagy műalkotásokban általában.

Ezeknek a műveknek, miként az abban a korban született művek jelentős részének, volt a hatalom szempontjából tiltható, tűrhető és támogatható értelmezési lehetőségük, és ezek a lehetőségek adták a Kádár-korszak művészetpolitikájának játékterét, amelyen Aczél György volt az első számú játékos. Jancsó Miklósnak is meg kellett tagadni egy ugyancsak kínos interjúban a *Szegénylegények* tiltott (’56-os) értelmezését, amelyet a vasfüggönyön túl evidensnek tekintettek (*Népszabadság*, 1966. március 19.).

Azokról a történelmi körülményekről, amelyek között a magyar filmtörténet legnagyobb jelentőségű életműve megszületett, fölöttébb gazdag és árnyalt képet ad a Jancsóval, munkatársaival, gyerekeivel és életének társaival készült tizenhét interjú. Az első Jancsó-monográfus és az első számú Jancsó-szakértő kérdez. Az, aki csak azt nem tudja Jancsóról, amit csak másoktól tudhat meg. Azt pedig meg is kérdezi, akitől kérdezheti. Így aztán itt minden információ összejön, ami Jancsóról összejöhét. Szekfű érdeklődése természetesen kiterjed minden szakmai, művészi, közéleti és személyes vonatkozásra. Ebből adódik, hogy a terjedelmes kötet különböző jellegű információk elegye, szakérdekű és közérdekű elemek keverednek benne, és ez nem is lehet másként. A szakmán kívül álló olvasó nem fog

mindent érteni, és nem is fogja minden érdekelni abból, amit a szakmán belül állók itt megbeszélnek egymással. E sorok írója is így volt ezzel. De ez nem probléma.

A szovjet típusú társadalmak konszolidációjuk és szelídülésük során iránymutatóból iránykövetővé váltak. Iránymutató korszakukban kialakították a létező társadalmaktól radikálisan eltérő intézményrendszerüket, gazdasági-társadalmi modelljüket, azzal a pretenzióval, hogy egy minőségileg magasabb rendű társadalom mintáját mutatják fel – követendő – a világnak, illetve a proletariátusának. Iránykövető korszakukban pedig ennek a kevésbé hatékony gazdasági-társadalmi modellnek a terhével igyekeztek a fejlett polgári társadalmak által kínált életlehetőségek nyomában maradni. Ez az életszínvonal, a szabadságfok és a mindennapokat meghatározó technikai haladás tekintetében reménytelen igyekezet volt, de a kulturális és művészeti életben nem egészen, mert amit a szovjet típusú állam szabadságfokban elvett, azt az állami mecenatúra lehetőségeivel kompenzálhatta.

Legitimációs kérdés volt tehát, hogy virágozzék az országban nemzetközileg elismert magas művészet. Az ilyen művészet azonban lényegénél fogva kritikai szellemű. Ezért ezekben az országokban a hatalomnak az alkotásokhoz és az alkotókhoz való viszonya jellemzően ambivalens volt. Ebben az ambivalenciában élt és virágzott a nagy magyar, cseh, lengyel és orosz filmművészet. Magyarországon ennek az ambivalenciának volt egy sajátos személyi tényezője is: a művészeti élet belső értékrendjét, kánonját ha-

sonló pozícióban dolgozó kollégáinál sokkal inkább tiszteletben tartó, a művészeti étellel náluk jóval szorosabban, szervezesebben, szélesebb körben kapcsolatot tartó és a művészet buzgó fogyasztójának hírében álló Aczél György.

Ebben a keretben kell értékelnünk Gelencsér Gábor megállapítását, miszerint Jancsónak „a *Szegénylegényekkel* kivívott nemzetközi hírneve az egyik legmeggyőzőbb bizonyítéka lett a kádári konszolidációnak”. A filmnyelvet radikálisan megújító, a hatvanas-hetvenes évek korszallémebe leginkább beletaláló Jancsónál nemzetközileg jobban értékesíthető, szélesebb körben ható embere nem volt a magyar kultúrpolitikának a magas művészet körében. Erre éppen az ő nemzetközi elismerése, a *Szegénylegények* korszakalkotó műként való fogadása ébresztette rá a honi hatalmat. Jancsó értékelte is ezt az őt értékelő hatalmat.

Kádárista lett. Kritikai kádárista. „Nem tudtam elképzelni azt, hogy Kádár – aki ’56. november 4-én azt csinálja, amit, hogy fölakasztották Nagy Imrét – végül is ezt csinálja, ami ma történik. Nem értek mindenben egyet Kádárral és a kádárizmussal, de azzal egyetértek, hogy egy olyan humán tendenciát képvisel a munkásmozgalmon belül, amit érdemes lenne továbbfejlesztetni. [...] Reménykedem benne, hogy apró lépésekkel is előre lehet haladni, és ha ebben a reményemben van egy pont, ami ezt alátámasztja, akkor az pont a kádárizmus léte, hogy egy apró lépést, valamit jelenthet a változásban.” Ezt 1977 elején mondja Jancsó, olyan beszélgetésben, amelyben közölhetőségi szempontokra nem kellett tekintettel lennie. Ebben ál-

lította Jancsó azt is, hogy Kádárék lényegében mindenkit tolerálnak. „Azért ez egy szakszervezeti állam, és nem olyan, mint egy kapitalista állam, ahol ha neked egyszer nem jön be a siker, akkor nagyon föl kell kötnöd a gatyádat, hogy még egyszer odaengedjenek a kamera mellé.”

Jancsó nem egyszerűen kritikai kádárista, hanem kritikai kommunista volt. Több mint harminc évvel azután is, hogy 1945-ben belépett a pártba, azután is, hogy 1955-ben visszaminősítették tagjelöltnek, húsz évvel azután, hogy nem lépett vissza a forradalom után az állampártba, több mint tíz évvel azután, hogy elkészült a *Szegénylegények*, amelyben ugyancsak benne volt az '56-ra értelmezés lehetősége. „Nem vagyok filozófus alkat, és nem is vagyok elég értelmes, tehát nem tudom egészen átlátni a társadalmi mechanizmus mély összefüggéseit, emiatt aztán nem is vagyok elég alkalmas arra, hogy mélyen analizáljak valamit. Amikor valamit negálok, akkor inkább székszis, mint filozófia lesz belőle, gondolom. Egy ilyen kétarcúság, azt hiszem, mindig volt bennem. De mondhatnám azt, hogy ma is van. Ma is van, és éppen valamelyik olasz lapnak adtam erről egy nyilatkozatot. Azt mondtam, hogy tulajdonképpen marha nagy a szerencsém, hogy ennyi évet töltök Olaszországban, mert végül is emiatt újra kommunista vagyok, kommunista maradtam. Látni azt [ami nálunk van], és összehasonlítani egy ugyan látszólag gazdagabb és látszólag szabadabb világgal, amik nálunk vannak, minden marhaságuk ellenére mégis eredmények. Ez végül is megerősít abban, hogy a sok faszág ellenére, amit csináltunk, valami kis lépést azért tettünk előre.”

Ez kulcsszöveg. Jancsó kreativitása az analízis fölötti absztrakciós szinten működik. A történelmi elemek érzelmi töltésükkel vannak jelen, s hogy azzal minél nagyobb erővel lehessenek jelen, konkrét történelmi megjelenésüktől függetleníteni, vízióvá lényegíteni kell őket. Jancsó kétarcúsága a szkeptikus forradalmáré. Akinek létszükséglete a lázadás, történelemképe pedig a zsarnokság folyamatossága, melyben a lázadás reménytelen, ha sikeres is, mert egyik zsarnokságból a másikba visz át.

1972-ben így próbálta megfogalmazni, miért él olyan sokat külföldön: „Féltem attól, hogy [itthon] nagyon komolyan veszem magamat. Akárhogy fogadtak itt, mindig... Akár támadtak, akár nem, akár azt mondták, hogy nagy rendező vagyok, akár nem, egyszer csak elkezdhettem volna magamat jelentősnek érezni. Elkezdhettem volna azzal foglalkozni, hogy más miért kapott kiváló művészi címet, és én miért nem? Én miért nem vagyok még Kossuth-díjas, és más miért az? És egyszer csak azt a jelentőségét érezni, hogy valaki vagyok, szóval tényleg valamit kitalálok, tényleg nagy művész vagyok. Én mindig tudom azt, hogy a film mint műfaj nem örök életű dolog, bár reménykedem abban, hogy azért maradnak fenn filmek. De annak ellenére, hogy ezt én tudtam elvileg, azt azért éreztem, hogy a mi körülményeink között egyszer csak az ember óhatatlanul elkezdheti komolyan venni magát. Külföldön ezt nem érzed, külföldön majdnem (meg kell mondani) senki vagy, senki sem vagy. Sem én, aki tényleg senki nem vagyok, de Antonioni sem, mert annak is legalább

olyan nehéz filmet összehozni, mint nekem. Bár Olaszországban Antonioni tényleg olyan, mint nálunk Bartók Béla – ma. Ennek ellenére éppúgy leszárják a pofáját, mint az enyémet.”

Kell egy hely, ahol komolyan vesznek, és kell egy hely, ahol nem vesznek komolyan. Akkor sem, ha egyébként a művészeti értékrend tekintetében az utóbbi helyen vesznek őt komolyabban. Kétlakiság, kétarcúság, ambivalencia. Kell egy hely, ahol a Jancsó-filmek sorsa és értelmezése vérre megy. És kell egy hely, ahol ettől a véres komolyságtól szabadon lehet élni. Ahol nem foghatják be a pofádat, ott leszárják, ahol befoghatják, ott nem szarhatják le, mert a pofabefogás hatalmi felelősség.

Jancsó nagyon forradalmár volt és nagyon nem, nagyon népi volt, és nagyon nem. Erdélyből jött, a népi mozgalomból indult, a népzene, a néptánc volt a mindennapi kenyere, nála több népdalt senki nem tudott, regőscserkészésként kutatta a nép életét és művészetét, filmjeinek motívumkészlete nagyrészt ebből a világból vétegetett, kései korszakáig játékfilmet városi környezetben szinte nem is forgatott. Viszont radikálisan antinacionalista volt, és nem volt népi káder. Tisztviselő gyermekeként végzett egyházi gimnáziumot, majd jogot, vegyes családban nevelkedett, amelyben a román elem meglehetősen hangsúlyos volt; a

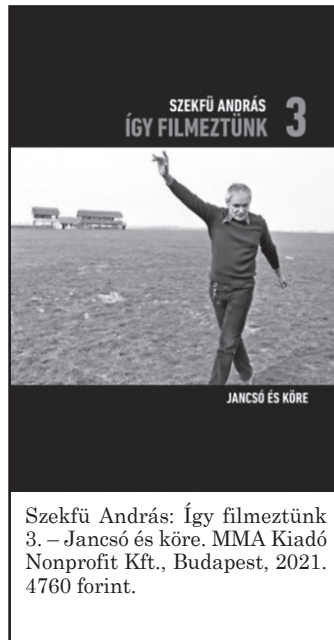
lehető legtávolabb állt tőle az istenfélő, keresztény erkölcsi normákat követő élet, viszont annál közelebb állt hozzá a Biblia, mely alapolvasmánya volt egész életében.

Ugyancsak egyedi, atipikus társadalmi képlet volt az övé, ami éppen megfelelt az ő önmagát mindig megkérdőjelező művészi habitusának.

Első forradalmi korszaka a Nékoszhoz kötődött, amely egy megszállt országban a többség nyakára ültetett kisebbségi hatalmat szolgálta belügyminiszteri védnökség alatt abszolút forradalmi hévvel és lelkülettel, a végre felemelkedő elnyomottak nevében, az éppen elnyomottakkal szemben. Jancsó a maga 1968-ban forgatott Nékosz-filmjéről, a *Fényes szelekről* ezt mondja: „Mi azt a tör-

ténetet akartuk megcsinálni, hogy van egy társaság, ezek lényegében mi vagyunk, ilyen ezret csináltunk nékoszos korunkban, hogy megszálltunk egy másik kollégiumot, egyházat vagy szociáldemokratát, és ott balhékat rendeztünk. Vagy elmentünk vitatkozni. Valóságalapból indul ki az egész. Azt persze tudtuk akkor is – vagy legalább éreztük –, hogy a hatalom részesei vagyunk... Tehát sérthetetlenebbek voltunk, mint a MAKE, a Kisgazdapárt szövetsége. [...] Miután a rendőrség a kommunisták kezében volt, mindig mellettünk volt.”

Grunwalsky Ferenc sok-sok *Fényes szelek*-vitán vett részt szerte

az országban: „Senki nem hitte el, hogy nem volt egyik oldalra sem eldöntve a film. Éppen az volt benne a nagyon jó. A film miatt úgy veszték össze emberek, hogy az egyik azt olvasta ki belőle, hogy Jancsó elárulta a Nékoszt, amit ugye szétverték, és hogy erről a Nékoszról, »aki« áldozat volt, Jancsó azt állítja, hogy »fehéringesek« voltak. A másik tábor szerint a Nékoszban, amelyet így megaláztak, szétverték, már megjelent a későbbi manipuláció, és hogy ezért jó a film. A többiek azt mondták, hogy ez hazugság, mert nem jelent meg.”

Az ultranépi Fekete Gyula az „urbánus” Rényi Péter harcostársaként gyalázta a filmet, amely szerinte a reakciós klerikálisok, az egyházi diákok apológiája: „Az e pillanatban állományon kívül helyezett farkasok riadt nyájként torlódnak össze, áldozati báránykává ondulólva valamennyien. Egykori áldozataik viszont a történelmi farkas komplett szerelésében, csizmatalp-, boka- és fogcsattogtatva vizslatnak, terelnek, heccelnek, erőszakoskodnak” (*Nép-szabadság*, 1969. február 16.).

Jancsó a kínzó, frusztráló eldöntetlenséggel provokálta a közönséget, amelynek jelentős része nem viselte el ezt a provokációt, az ambivalenciát, amely senkinek nem adja meg az öngazolás képletét.

A második forradalmi lehetőség Jancsó életében 1956-ban adódott volna, de a forradalom időszakában és közvetlenül utána ő egy delegációval Kínában járt, ott forgatott riportfilmeket. Sokszor és sokaknak elmondta: ha ő itthon van, úgy beleáll a forradalomba, hogy felakasztják.

1968 lángra lobbantotta Jancsóban a forradalom szellemét. Többen is említik az interjúkötetben, hogy

1968-ban a *Csillagosok, katonák* kapta volna a nagydíjat Cannes-ban, ha félbe nem szakítja a filmfesztivált az 1968-as franciaországi forradalmi vihar. Grunwalsky szerint „Miklós akkor nagyon forradalmi hangulatban volt, nagyon nagy hatással volt rá 1968, nagyon sok nyilatkozatot adott, amiben szidta az amerikai filmet, az amerikai stílust...”. Grunwalsky idézi fel, miként mesélt Hernádi azokról a párizsi napokról: „ő egy kávéház teraszán ült, szeretete a bécsi croissant-t, és azzal teázott, Jancsó pedig egy vörös ingben rohangált a lázadó ifjak között. Miklós teljesen megfiatalodott, őt magával ragadta ez a fiatalság, lelkesedés.”

Hazajöttek, elkezdték forgatni a *Fényes szeleket* Veszprémben. Számtalan Hernádi–Jancsó-forgatókönyv született, amelyből sohasem lett film, mert nem lehetett. A *Fényes szelek* is juthatott volna erre a sorsra, de nem jutott. Többek között Király István véleményét is kikérték, ő pedig úgy vélekedett, hogy engedélyezzék, aztán ha nem lesz megfelelő a papok vagy a rendőrség beállítása, akkor hárítsák az alkotókra a felelősséget: „Kezünkben a reklám, a terjesztés, az ország egész mozihálózata: ha a film ellenszenvesre sikerül: buktasuk meg.”

Augusztus 21-én megérkezett a csehszlovákiai bevonulás híre Veszprémbe. Az 1977-es interjújában ez is szóba kerül: „Hát meglepve nem voltam, csak kicsit mélyen érintett a dolog. Sose felejttem el, hogy akkor több barátom felkeresett azzal, hogy tegyünk egy nyilatkozatot a Prágai Tavasz képviselői mellett, és ezt meg is tettük, csak aztán nem hoztuk nyilvánosságra. A MAFILM igazgatója nem fog örülni annak, hogy

én ezt itt nyilvánosságra hozom, hogy elmondom... Kérdezzél valami olyat... [Szekfü András:] amire szalonképes válaszokat lehet adni? [Jancsó Miklós:] Hát igen..."

Gyurkó László és Csoóri Sándor kezdeményezte ezt az aláírásgyűjtést. A nyilatkozat nyilvánosságra hozataláról Aczél beszélt le Gyurkót.

Grunwalsky szerint „akkor volt egy nagy sértődés a filozófus értelmiség részéről”, nyilván elsősorban azokéről, akik aláírták a bevonulást elítélő nyilatkozatot Korčulán. „Mikket állandóan cseszegette mindenki. Följöttünk Pestre, és följöttek a... most nem akarok nevet mondani, az ő lakására, értelmiségiek. Mindig úgy kezdődött, kedvesen, jókedvűen, marhára örültek egymásnak, és aztán, mit tudom én, megittak fél üveg bort fejenként, vagy egy üveget, és akkor mindig vita lett. Számonkérték Miklóst, hogy '68 ügyében miért nem tiltakozott, meg miért nem ment el Haraszi perére. Mikinek ilyenkor eltorzult az arca, és üvölni kezdett, hogy mehettek a fenébe, és akkor mondták, hogy de hát itt az oroszok elfojtanak mindent. Azt mondja, te meg nem látod, hogy Olaszországban az amerikaiak hogyan fütyülnek mindenre és hogyan terrorizálnak mindent.”

Legenda lett abból az abnormális méretű tortából, amelyet Jancsó Miklós, Hernádi Gyula és Gyurkó László küldött Aczél Györgynek hatvanadik születésnapja alkalmából. Jancsóék tortája nem volt kizárva a kor nyilvánosságából. Pár héttel Aczél születésnapja után Szilágyi János egyenesen rákérdezett a rádióban, amikor Jancsóval beszélgetett: „Úgy tudom, hogy néhány barátoddal kultúrpolitikánk egyik

vezetőjének nemrégiben születésnapjára küldtetek egy óriási tortát, harmincvalahány kiló volt, és másfél méter magas, hogy ezt ti miért csináltátok, ezt a lépést hogyan ítélték meg?” Jancsó válasza: „Én speciel őt mélységesen tisztetem, mert remélem, hogy így távolról barátomnak is mondhatom. Mélységesen tisztetem, mert nagyon nagy dolgokat értek el ők ebben az országban. És nem diplomáciai kapcsolatok [miatt küldtük], pont ellenkezőleg. Különben egy vicc, tortát küldeni az egy vicc, nem?”

Vicc lehetett, de gúny nem. Viccelős baráti viszonyba illeszkedhetett az a torta. Aczél mindenesetre értékelte a viccet, és egész fotósorozatot őrzött meg a tortáról, mely meghattotta őt. Ezen a születésnapon, 1977 augusztusában, szeptemberében Aczél elképesztő mennyiségű üdvözlőlevelet és ajándékot kapott. A gigantikus értelmiségi üdvözlésözön jelentős részben kiállítás volt a hetvenes évek elején megtört és visszakiáltó aczéli kultúrpolitika mellett.

A tortaküldő trióból Gyurkó László volt az, aki szenvedelmes, gyermeki rajongással kötődött Aczélhoz, nagyjából éppen azóta, hogy Aczél 1968-ban lebeszélte őt a csehszlovákiai bevonulás ellen tiltakozó nyilatkozat közzétételéről. Gyurkó a hetvenes években (leginkább az 1970-ben megnyitott első „alternatív” színházzal, a 25. Színházzal, ahol Jancsó először rendezhetett színházban) megkapta a lehetőséget Aczélától arra, hogy a forradalmi alternatívát képviselje a létező szocializmusban.

A Grunwalsky-interjúban olvasható egy kicsit zavaros szöveg arról, hogy miért is utálták olyan széles körben Gyurkót. Szekfü András itt közbeveti, hogy „Lenin-könyvet írt

[1968], Kádár János-könyvet írt [1982].” Nos, Gyurkó éppoly félig igaz, félig hamis könyvet írt Leninről, mint más szinten és más jellelően Lukács György. Gyurkó a bürokratizmus ellen harcoló Leninről írt szenvedélyes könyvet, arról a Leninről, aki éppen annak a totalitárius intézményrendszernek a kiépítésétől óvott, amely végül kiépült, s amelynek a keretében a létező szocializmus létezett. Ugyanazzal az intencióval írta, mint Lukács arról a Leninről, aki legalábbis távlatilag a proletárdemokrácia alternatíváját képviselte a proletárdiktatúrával szemben.

Ezt a Gyurkót hódította meg Aczél nagyjából a Lenin-könyve megjelenésének idején, és arról győzte meg, hogy ezt a forradalmi, proletárdemokrata alternatívát csak az ő politikájuk szolgálatával szolgálhatja, mert közülük balra csak a sztálinizmus van, jobbra meg a kapitalizmus. Gyurkó egyszerre vetette bele magát a forradalmi alternatíva megjelenítésébe és a Kádár–Aczél-rezsim szolgálatába. Ennek a szolgálatnak a reprezentatív alkotása volt Gyurkó Kádár-könyve.

„Én szervezném az aláírásgyűjtést, ha szabad ember lennék” – állítólag ezt mondta Aczél Gyurkónak 1968 augusztusában. Ezt persze nem lehet dokumentálni, de Aczél-tól kitellik. És nemcsak Gyurkótól, Jancsótól is kitellik, hogy elhiszi. Aczél-tól még az is kitellhetett, hogy önmagát is becsapta. Úgy tudott igazán meggyőző lenni.

A Kádár-korszakban egészen másképp, élhető és fenntartható módon működtették a sztálini mintájú totalitárius struktúrát, mint a Rákosi-korszakban, és ezzel stabilizálták. Ezt a stabilizációt azonban Gyurkó,

Jancsó és sokan mások éppen destabilizálásnak érezték és értelmezték. Úgy, hogy Kádárék lazítják a struktúrát, amennyire módjukban áll, amennyire a körülmények engedik, és akik ez ellen a struktúra ellen vannak, azoknak velük kell haladniuk, velük kell szolgálva-vitatkozva a struktúra elnyívésén dolgozni.

Ennél jobb hinnivalót nemigen kínáltak a hatvanas-hetvenes évek Magyarországon azoknak, akik a szocializmuson és a realitásokon belül keresték a szabadságba vezető utat.

Jancsó játékfilmes pályájának első szakaszát – a múlt század hatvanas, Jancsó negyvenes éveit – tartja Szekfü az életmű legmagasabb szintjének, „az áldott periódusnak”. Az *Oldás és kötéstől* a *Fényes szelekig* és a *Még kér a nép*-ig. A hatalom számára is ekkor volt Jancsó a „legproblematikusabb”. És persze a legértékesebb is, hiszen ekkor tette ő fel Magyarországot – Szekfü szavai szerint – „a világ filmművészetének térképére”. A Grunwalskyval folytatott beszélgetésben Szekfü úgy is fogalmaz, hogy Jancsóék színházadsi játéka Kecskeméten a nyolcvanas években már a mester azon „korszakában volt, amikor már nem a *Szegénylegények*-típusú komolyság volt, hanem mondjuk a Boccaccio-féle mindennel játszani és mindent relativizálni”.

A forradalmiság és szkepszis ketőssége fokozatosan felbomlott. A rendszerváltás utáni, SZDSZ-közeli, a Demokratikus Chartában színre lépő Jancsó már elvesztette a parlamentáris demokrácián és a liberális kapitalizmuson túlmutató forradalmi perspektívát. Ezzel sokan voltak (volutunk) így.

A rendszerváltás utáni, idősebb Jancsó filmjeinek teljesen új világa a hata-

lomhoz való viszonya szempontjából már nem különösebben érdekes. Akkor már nem úgy volt nehéz filmet csinálnia, mint a Kádár-korszakban, hanem úgy, mint Antonioninak Olaszországban. Magyarország is közeledett

ahhoz a világhoz, amelyet Jancsó a hetvenes években Olaszországban talált meg, ahol, ha nagy vagy, akkor is „senki vagy, senki sem vagy”, s Jancsó-nak „éppúgy leszarják a pofáját”, mint Antonioniét. Mint valamennyiünkét.

Orr Máté: Villámlástól megriadt tehén

„Miért szállong a turul s ölyű”?

Eltérve a szokástól, miszerint ezeken a hasábocon általában a magyar nyelven frissen megjelent könyvekről esik szó, ezúttal egy 2017-ben kiadott munkáról írok. A tudományos igényű, de laikusok számára is olvasmányos könyvről azért indokolt írni „megkésve” is, mert a nyilvánosság számára szinte észrevétlen maradt, holott témája: mi az, ami a honfoglalás koráról tudományos bizonyossággal állítható, és ebben határozottan szemben áll a szinte hivatalos rangra emelkedett, a tényektől rugalmasan elszakadó romantikus interpretációval. Már a könyv címe, alcíme (*Turulok és Árpádok. Nemzeti emlékezet és a koratörténeti emlékek*), valamint hátoldali ajánlása kimondottan érdekes olvasmányt ígér: „Megfújhatta-e Lehel-vezér a kürtjét? Milyen kard lógott a harcban Árpád oldalán? Lehet-e válaszolni ezekre a kérdésekre anélkül, hogy megtalálnánk Árpád vagy vezérei sírját? Ha nem, akkor Munkácsy Honfoglalásának szereplői vagy a *milleniumi* [helyesen két n-nel – P. I.] Árpád-szoborcsoport alakjai miért azt a ruhát és fegyverzetet viselik, amit a művészek megálmodtak? És egyáltalán, érdekes-e az évszázadokon át formálódó kollektív nemzeti emlékezet szempontjából, hogy mit hímeztek Árpád lovának fejdíszére? De ha ez nem fontos, akkor mi értelmesebb régészeti kutatásokat végezni?”

A szerző, az 1972-ben született Langó Péter a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetének tanszékvezetője, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat BTK Régé-

szeti Intézetének tudományos munkatársa, kutatási területe elsősorban a 9–10. század.

„A válaszokat keresve – így az idézett ajánlás folytatása – Langó Péter elvisz Munkácsy Mihály és Zala György műhelyébe, ismerteti a 19. századi vitákat a hitelességről és nemzeti emlékezetéről, bemutatja, hogyan birkózott egymással a Millennium eufóriájában vagy a Tanácsköztársaság nemzeti szimbolikát kiiktató diktatúrája idején az állam, a művészek, a történészek, a régészek, illetve az értő és a laikus közönség.” Ez a szöveg némileg félrevezető. A mű tárgya ugyanis döntően az, mit tud a régész, mi bizonyított a tudomány normái szerint. Ehhez képest inkább csak viszonyítási pont a művészi szándékú ábrázolás annak jelzésére, hogy mi vagy mi volt a részletesebben tárgyalt témákban a feltételezés, ezek, illetve a mítoszok honnan származnak. Maga a szerző így jelzi könyve szándékát: „Az e kötetben összegyűjtött tanulmányok [...] arra próbálnak választ keresni, hogy miként alakult ki a honfoglalás korának [...] régészeti kutatása, mely eszmék voltak rá hatással (és melyek nem). A tanulmányok részben azt a kérdéskört is érintik, hogy milyen viszonyban állt a tárgyi hagyatékról alkotott tudományos kép a korabeli művészetek által megrajzolt képpel, vagyis a korabeli nem tudományos elképzelésekkel.”

A könyv első része bevezeti az olvasót a honfoglalás korának régészeti kutatásába, értve ezen a kezdeteket, az emlékművek jelentőségének felis-

merését, majd a kutatás korszakai-
nak tudománytörténeti áttekintést. A
Felvidéki anizs című rész a sok tekintetben a magyar nemzeti törekvésekkel párhuzamos, csak éppen azokkal szemben álló szlovák múltépítés egyes darabjait mutatja be, nem mellesleg hasonló tartalommal, mint ahogy a közelmúltban megjelent (*Szlovákia királyt választ* című) könyvében Kollai István írt erről a témáról.

A mű címadó fejezetében politikainak nevezett viharokból kiindulva vezet végig a szerző az olvasót a turul történetén. A leíró megállapítások a jelkép erősen változó tartalmát hangsúlyozzák. Minthogy mára sokarcúvá vált, vélt pogány hagyománya ellenére megfér a kettős kereszt, Szent István-ábrázolás mellett is – mondja végül a szerző –, vagyis a madárnak nincs kanonizálható jelentése, az számít, ki mit lát benne – esetleg egysíkúvá téve saját értelmezését.

Az Árpádról szóló rész a millenniumi szoborcsoportból kiindulva tekinti át a középkori krónikairódom, majd a 18–19. század Árpád-képét. Részletesen taglalja a fejedelem sírjának keresési próbálkozásait, végül visszatér az ábrázolások értékelésére.

A *Lehel vezér és kürtje* című szakasz is a „főhős” szobrával indul, majd összefoglalja, amit ma Lehel/Lél vezérről tudni lehet. Világos, hogy a tudományos bizonyosság és a mítosz ebben az esetben sincs szoros kapcsolatban, az pedig egyértelmű, hogy maga a kürt és Lél/Lehel soha nem találkozott. E fejezet döntően a tárgyról megtudható ismereteket tárja az olvasó elé, bemutatva a kutatástörténetét, a készítés lehetséges helyeit és idejét, eredeti funkcióját és szerepét a jászoknál és általában a hagyományokban.

A könyv utolsó fejezete a 10. századi magyarokról alkotott kortársi és későbbi benyomásokat mutatja be, bizonyítva, hogy a kalandozások nyomán kialakult negatív sztereotípiák sokszor nem közvetlen ismeretekre, hanem általában az idegenekkel kapcsolatos hiedelmekre épültek. Ugyanakkor kitűnik, hogy a beállítások messze nem voltak egysíkúak, a közismertebb egykori rossz imázs mellett található kedvezőbb megnyilatkozások is, ráadásul az utókor által bemutatott egykorú magyar kultúra jelentősen árnyalja a képet.

Langó Péter látványosan, nem csak a turulról szólva, kerüli a konfrontációt. Nem bírálja a mai legendagyártók nézeteit, nem teszi szóvá, hogy állami pozícióban, hatalommal rendelkezők figyelmen kívül hagyják a tudomány ismereteit, romantikus mítoszok, történelmi giccek előállítóinak juttatnak a tudomány támogatása helyett jelentős összegeket. Mintha megelégedne a tudományos ráció hosszabb távú érvényesülésébe vetett hittel, feltehetően meggyőződése, hogy hangvétele így tárgyilagos. Álláspontját ugyanakkor a szakmája szempontjából meghatározó kérdésekben világossá teszi.

Ha a könyvben nem is, egy idén adott interjúbán Langó megfogalmazza élesebb kritikáját az ügyben. Az év elején, amikor a honfoglalás korával foglalkozó szakmai körökben nagy felháborodást keltett a Magyar-ságkutató Intézet által menedzselt, a 907-re datált pozsonyi csatáról szóló animációs film történelmi zagyvasága, a szerző így reagált a *Heti Válasz online* egy erre vonatkozó kérdésére: „Ha nálunk az egyetemen anyagismereti vizsgán egy első- vagy másodéves hallgató nem tudja elkülöníteni

az avar kori és a magyar honfoglalás kori emlékeket, akkor valószínűleg megbukik. Nagyon jellegzetesen eltérő és nagyon jól meghatározható emlékcsoportokról van szó. Egy szkíta kori nyílcsúcsot egy 10. századi nyílcsúcsból egy első éves egyetemi hallgató is el tud különíteni. Hun és avar kori nyílcsúcsokkal ugyanez a helyzet. [...] Ezek között a régészeti kultúrák között tehát nem tudunk folytonosságot kimutatni.”

A könyvben Langó a maga nevében tehát nem bírál, nem gúnyolódik amatőr tévedések vagy a tények figyelmen kívül hagyása miatt. Ugyanakkor kedvvel idézi például a *Honfoglalás* című Munkácsy-festményről a kortárs kritikákat, mások mellett Jósa András szövegét (a könyv két helyén is ismételve): a festő méltán kapott két- vagy háromszázezer forintot művéért – írta a nyíregyházi múzeum alapítója és névadója –, de ha ismerte volna a honfoglalás korának leleteit, „nem adott volna Árpádnak talpa alá olyan XV. századbéli koppantó tálcához hasonló kengyelt, mint a milyen Marokkóban ma is használnak, nem függesztett volna oldalára olyan kardot, a milyeneket 1847-ben a jurátusok viseltek, nem adott volna az üdvözlő tömegeknek markába bütykös fokú török szabályákat [...]”. Ugyanakkor Langó azt is jelzi, a művészi nézőpont mennyiben más, mint a tudományos: a megfestett jelenet vagy úgy néz ki, „ahogy volt, vagy úgy, ahogy képzeljük”, de hogy milyen volt a magyarok bejövetele, nem tudjuk, a valóságtól pedig Isten mentsen, hiszen furcsán, dísztelenül nézhetett ki a ruhájuk – fogalmazta meg szempontjait Munkácsy. A könyv ezt érintően, de általánosabb elvként képviseli: Árpád jelentősége a nemzetet részben a

múltból építő 18. századtól megnövekedett, a 19. századtól személye egyet jelentett a honfoglalással, „[...] így a róla készített leírások, képi ábrázolások és szobrok egyben a honfoglalás eseménytörténetét közvetítették, bemutatták, miként képzelték el [...] magát az eseményt és annak szereplőit. A régészet fejlődésével azonban az [...] Árpád fejedelemre épített, korai magyarokról alkotott ideál [...] és a honfoglalók tényleges hagyatéka egyre messzebb kerül egymástól.” Az alkotásokkal mindaddig azonban nincs baj, amíg szemlélői tudják, hogy nem az egykori valóságot látják, hanem mítoszokat.

Langó nyitott arra, hogy a régészeti leletek alapján, más kutatók véleményét elfogadva, a nemzeti romantikában meghonosodott *honfoglalás* kifejezést a történelmi valóságnak pontosabban megfelelő *megtelepedés* cseréljék fel. Ugyancsak indokolt kiemelni: moldáviai feltárások alapján nem zárja ki, hogy a magyaroknak a 10. század első felében még politikai érdekszférájukhoz tartozott a Dnyeszterig a keleti régiók egy része is, és feltételezhető, hogy innen a honfoglalók után is érkeztek letelepülők. Ezt megerősíteni látszik, hogy magyar kutatók egymásra épülő újabb kutatásai arra figyelmeztetnek: Erdély és a Dunántúl jelentős részén csak a 10. század második felében jelentek meg a magyar temetőik, ami azt mutatja, hogy már ekkor mást jelentett a politikailag uralt és a ténylegesen birtokba vett terület.

Bár a könyv döntő része a honfoglalás korát érintő régészeti kutatások szisztematikus bemutatása, a szerző vissza-visszatér a múlt interpretálásának nemzetépítésben játszott szerepére. Mindjárt az első oldalon

leírja, hogy a kora középkori emlékek iránti érdeklődés a 18–19. században kapcsolódott össze az ekkor megjelenő modern nemzeteszme kialakulásával, a középkori emlékekben találták meg a nemzet ősi gyökereit. Világossá teszi, a nemzeti identitást nem úgy tekinti, mint ami valamikor megszületett, majd általános normaként változatlan maradt, hanem az idők során jelentősen formálódott, átalakult (vagyis Fernand Braudel és mások mellett Szűcs Jenő álláspontját fogadja el, bár itt név szerint nem hivatkozik rájuk).

Ami a régészeti feltárások és a nemzeti múlt kapcsolatát illeti, David C. Clark alapján általánosan elfogadott tudományos álláspontnak említi: nem lehet anyagi kultúra vagy egyes elemei alapján etnikus jellegzetességeket meghatározni. A nyelvészeti és a régészeti kategóriák önmagukban

nem alkalmasak arra, hogy meghatározzák azt a csoportot, amely a kortárs írott forrásokban népként szerepel, és a régészet még kevésbé alkalmas arra, hogy az egykori népnek nevezett csoportot azonosítsa az évszázadok során formálódó modern nemzettel. Félreértés ne essék, Langó Péter „realizmusa” nem jelent deheroizálást, a mítoszoknak, ha nem tévesztik össze őket a valósággal, a jelenben is megvan a maguk helye – mondja. Ahogy Lehel kürtje kapcsán írja: a régi és modern mítoszok ma is alakítják a jászok közösségformáló összetartozás-tudatát, építik a hidat múlt és jelen között.

Langó Péter: Turulok és Árpádok. Nemzeti emlékezet és a koratörténeti emlékek. Tipotex, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. 306 oldal, 3900 forint.

Csepeli György

Alkalmazott unalom

Az elérhetetlen közelségben élő feleségről Füst Milán hét éven át írta regényét. Mire megjelent, már nyoma sem volt annak az életnek Európa nagyvárosaiban, ahol Jakab kapitány üzte-hajszolta a nőt, akit szeretett, de megtartani nem bírt. Enyedi Ildikó az író 1935 és 1942 között írt *A feleségem története* című regénye alapján filmet készített. A regény s a nyomában készült film ideje a két világháború között két évtized, színtere pár nyugat-európai nagyváros, Párizs, London, Hamburg. A nagy-szerűen fényképező operátor, Rév

Marcell szemével láttatva a színtereket, a film nézője maga is egyike lesz e városok lakóinak, akiknek életét az első világháború fenekes-tül felforgatta. Nem tudhatták, de érezték, hogy nem lesz boldog vége a színjátéknak, melynek boldogságot kereső szereplői lettek.

Ebben a cseppet sem unalmas időszakban Martin Heidegger a Freiburgi Egyetemen tartotta híres előadásait a metafizika alapfogalmairól, melyek kifejtését hallgatósága meglepetésére az unalomról tett köznapi megfigyeléseivel kezdte.

Heidegger szerint az unalomnak három fajtája van, a felszíni, a rejtett és a mély unalom. Mindhárom unalomfajtában közös elem az időélmény megzavarodása, mely a felszíni esetben mulandó. Az unalom elmúltával eseménydús periódus következik, mely elfelejteti az ingerhiány okozta korábbi kízó érzést. A rejtett unalom érdekesebb, mert az aktuális élmény akár érdekes is lehet, de utólag, az élmény elmúltával ránk tör a nyugtalanító üresség, mely végig ott lappangott, csak éppen elfedték az utólag jelentéktelennek bizonyuló történések. Az igazán fenyegető, elháríthatatlan érzés a mély unalom, mely bárhol, bármikor ránk törhet, arra figyelmeztetve, hogy a csőd közelebb van hozzánk, mint hinni szeretnénk.

A műalkotás, ha valóban az, erendően nem lehet unalmas. A művész alkotásával világot állít fel, mely megszólítja a nézőt, az olvasót, a hallgatót, akit nem a mű mulandó fizikai anyaga, hanem az anyagba mint jelbe tett jelentés visz el egy másik, nem fizikai, múlhatatlan világba, itt – mint Heidegger mondja – „megnyílik a létező léte”, ahol az a bizonyos tisztás van, ahol a létező színjátéka zajlik. Ha a színjáték helye előreácsolt színpad, állandóan felhúzott függönnyel, s a játékosok a marionettszínház figuráiként járnak körbe-körbe, akkor a jeleneteket átlengeti az unalom, mely kívülről tör ránk, ugyanúgy, mint mikor a kopár pályaudvaron várjuk a vonatot, mely műszaki meghibásodás folytán nem érkezik meg a menetrend szerint megszabott időben. Ha azonban a színjáték helye nyílt, folyton változó, fénylő közép, melyet nem a létező fog körül, hanem az övezi a létezőt, ak-

kor a befogadót elfogja a rendkívülibe, a bizonytalanba való behatolás izgalmá, megtörténik a szuverenitás szabadsága, ez később sem múlik el, csak csillapul. A mindennapi valóságot a mű által felállított világban való kalandozás után már nem nézhetjük ugyanolyan szemmel, mint annakelőtte.

A rendezőnek, aki a forgatókönyvet is maga írta, jóformán semmit sem sikerült átmentenie a csodálatosan megírt, játékos, könnyed, egyszerre frivol és halálosan komoly tartalmakat hordozó szövegből, mely olvasóját egy pillanatra sem engedi eltűnni az unalom hideglelés birodalmában. Füst Milán mesterien játszik olvasói képzeletével, melyben egymásba játszik a való és a valótlan, az őrjítően bizonytalan és az ugyancsak őrjítően bizonyos. A regény Störr kapitány tudatán keresztül vezeti az olvasót a fénylő középbe, ahol semmi sincs előre rögzítve, minden előfordulhat, és minden elő is fordul, akár akarja Störr, akár nem. Ezzel szemben a filmben Störrt, feleségét Lizzyt, felesége szeretőjét Rubinit, Störr barátját, Kondort a körülöttük létező valóság kulisszái között látjuk, ahol minden előre látható és bizonyosan bekövetkező. Így törvényszerűen nem kerül be semmi, ami a film nézőjében kiválthatná a rendkívülibe, a bizonytalanba való tiltott behatolás izgalmát, melynek hiányában marad az ingerhiányos, üres idő; hiába akarjuk, nem akar telni. A filmben látott történések közömbösen hagynak, nem alkalmasak a feloldódás, a belefeledkezés érzéseinek kiváltására. Hacsak nem megyünk ki a vetítésről, a képek ellenállnak minden próbálkozásnak, hogy tartalmasan elüssük az időt, nincs más

választásunk, mint hogy reménytelenül várjuk az egyre messzibbnek tűnő véget.

Enyedi Ildikó korábbi filmje, a *Testről és lélekről* méltán nyerte el a 2017-ben a Berlieni Nemzetközi Filmfesztivál fődíját. A film két főszereplője által külön-külön álmódott, de eleve elrendeltetve közössé váló valósága maradandó nézői élményt, komoly hazai és nemzetközi kritikai elismerést hozott, ami nyilván megkönnyítette Enyedi számára, hogy a Füst Milán regényének megfilmesítésére irányuló, évtizedek óta dédelgetett tervét magyar–német–olasz koprodukcióban leforgathassa, és 2021-ben bemutathassa. A film cannes-i bemutatását nagy várakozás előzte meg, de a fogadtatás vegyes volt. A várt elismerés pedig elmaradt. A filmet a fesztivál ítészei nem díjazták.

A rendező a forgatókönyv megírásakor mintha a Füst-mű *100 híres regényből* vett ismertetését vette volna alapul, tudomást sem véve az író által felállított különleges, egyszerű szépséges és fájdalmas világról. Enyedi nem vette észre, hogy a regény főszereplője nem Lizzy, a feleség, hanem Jakob Störr, a férj. A cselekmény valójában Störr fejében zajlik, a nő fantom, akit a férfi fantáziája éltet. A filmben ez a viszony megfordul, Lizzy alakja uralja a jelenteteket, melyekben Jakobnak csak a tehetetlen báb statisztaszerepe jut.

A *Testről és lélekről* emlékéből származó szeretet és nagyrabecsülés által táplált megelőlegezett kezdeti jóindulat elmúlásával a moziban ülő néző számára majdnem három órán át tartó tömény unalom következik. A Heidegger által emlegetett

nyugtalanító ürességet a mozgóképen előadott semmitmondó történet árasztja, amiben nincs semmi alkotói szándékosság. Az unatkozó szembesül az idő rejtélyes hatalmával, de nem azért, mert a rendező így akarta. Az unalom okozta rossz érzés forrása nem önmagunk kizáródása az időből, a jövőtől és a múlttól való megfosztottság döbbenete, hanem csak egy alkotói félreértés, hanyagság, melynek következtében az alapanyagként választott regény eredendő izgalma a forgatókönyvvé való átírás, majd a forgatókönyv megfilmesítése során unalommá satnyult.

A színészválasztás felerősíti a hibás forgatókönyvírói koncepciót. Léa Seydoux a legújabb James Bond-filmben Cary Joji Fukunaga nagyszerű választása volt. Daniel Craig oldalán a színésznő egy hús-vér férfi nem túl bonyolult lelkű szerelmét alakította, aki csak titokzatosnak tűnt, de egyébként igaz szerelemmel csüngött gyermeke apján. Ugyanez a színésznő Enyedi filmjében csak ott van a jelenetekben, de láthatóan semmit sem tud kezdeni megíratlan, kitalálatlan szerepében. Egyetlen funkciója, hogy látjuk, mint ahogyan férje, Jakob is látja, de nem tudjuk, hogy Jakob mit lát benne, miért ragaszkodik hozzá, mi az a kitéphetetlen kötelék, mely a nőhöz fűzi. Gijs Naber volna Jakob, ha képes lett volna rá, hogy megéreztesse a nézőkkel, mit érez, mi örvénylik benne, amikor hiszi is, meg nem is, hogy a felesége játszik vele, mint macska az egérrel, mivel nem tudja eldönteni, szeresse-e, vagy sem. Naber a filmben csak egy hatalmas férfitest, aki engedelmesen követve a rendező instrukcióit, hol jobbról balra, hol balról jobbra mozog a kamera előtt.

Egyedül Sergio Rubininak hisszük el, hogy Kondor szerepében Störr gonosz barátjaként akarata ellenére akkor is segíti, ha éppen árt neki. Simone Coppo képregényhősként alakítja Ridolfi, Jakob vetélytársa szerepét.

A maguk jogán világot állító irodalmi művek mozgóképek által való újrateemtése varázslatos, de nem eleve kudarcra ítélt vállalkozás. Függetlenül attól, hogy Thomas Mann *Halál Velencében* című elbeszélését olvassuk, vagy Luchino Visconti hasonló című filmjét nézzük, a főhős, Gustav von Aschenbach démonai

egy perc nyugtot sem hagynak számunkra, s velünk maradnak, míg élünk. Magyar példa a Fábry Zoltán irodalmi alapanyagból készített filmje, *Az ötödik pecsét*, melynek dermesztő hatása egyenértékű a Sánta Ferenc hasonló című regénye által kiváltott rettenettel.

Enyedi Ildikó filmjében elmaradt a varázslat.

A feleségem története. 2021, 169. perc. Rendező: **Enyedi Ildikó**. Író: **Füst Milán**, forgatókönyvíró: **Enyedi Ildikó**, operatőr: **Rév Marcell**. Szereplők: **Gijs Naber, Léa Seydoux, Louis Garrel, Sergio Rubini, Simone Coppo**.

Csengery Kristóf

Összeillő zenék

Kérdés, megállja-e a helyét a kijelentés, mely szerint a századfordulók általában szemléletváltó, útkereső, stílusváltó időszakok. Az előző: a 19. és a 20. század találkozása kétségkívül ilyen volt – a leáldozó késő romantika lassan, sokféle átmeneti izmus közvetítésével készült átadni helyét a születő modernségnek. De a zenében feltétlenül fordulatot hozott az eggyel korábbi századforduló, a 18. és a 19. század kézfogása is, hiszen ekkor kezdett erjedni, felbomlani a bécsi klasszika, s olyan komponisták, mint Schubert, Beethoven, Weber műhelyében megszületni a romantikus gondolkodásmód, amely azután a 19. század nagy részének zenéjét ellentmondást nem tűrve uralta. Némi óvatossággal talán az általános érvényű megfogalmazást is alkalmazhatjuk:

igen, bizonyos értelemben minden századforduló felfogható úgy, mint a gondolkodás és a művészet terén fejezetlezárást, új fejezet megnyitását hozó időszak, hiszen a számok misztikája befolyással bír a tömegek lélektanára, korszellemet formál, bizsergető, új életérzést sugallva: lezártunk egy százas ciklust, s az eggyessel egy másikat nyitunk meg, vegyünk tehát mély lélegzetet, és a számokkal nem konkretizálható szférákban is kezdjünk valami újat.

A Budapesti Fesztiválzenekar október elején megszólaltatott koncertműsora elegáns programszerkesztéssel két lényegében egyidős századfordulós művet helyezett egymás mellé: Rachmaninov 1900 ősztől 1901 áprilisáig dolgozott 2. (*c-moll*) zongoraversenyén, Sibelius pedig 1901 telén, a mesés szépségű

észak-itáliai Rapallóban kezdte írni *2. (D-dúr) szimfóniáját*, amelynek kézírata végén 1901-ben, immár Finnországban húzta meg a befejezést jelző kettősvonalat. Mindkét mű elhatározó jelentőségű, mivel új kezdetet képvisel szerzője pályáján, s mindkettő ugyanabban az értelemben: a szerző nagy sikereinek elindítója. Rachmaninovot a *2. zongoraverseny* kedvező fogadtatása segíti kilábalni az *1. szimfónia* kudarcos bemutatóját követő mély depresszióból és alkotói bénultságból, Sibelius pedig új nemzeti hangot talál *2. szimfóniájával*, amelyet a közönség mindenfajta ezzel kapcsolatos program nélkül is a finn szabadságvágy elementáris megnyilatkozásaként értékeli, a művet – nem teljesen indokoltan – hazafias kompozícióként könyvelve el. Mindkét mű áttörés szerzőjének pályáján, s az utókor azt is tudja, hogy egyik sem kérészerű siker, hiszen mindkét darabot azóta is a koncertközönség legnagyobb kedvencei között tartjuk számon.

Társításuk ugyanakkor kimondatlanul arra is figyelmeztet, hogy érdemes csínján bánni az általánosításokkal. Hétköznapien szólva: nem minden papsajt. Nem valamennyi századfordulós mű int búcsút az előző korszaknak, s kezd bele valami gyökeresen újba. Sibelius *2. szimfóniája* valóban útkereső alkotás, jellegzetesen késő romantikus stílusjegyei mellett azt is megfigyelhetjük benne, hogyan kutatja a szerző a szokatlan megszólalásmód lehetőségeit. Ugyanakkor Rachmaninov Sibeliuséval egyívású műve hallani sem akar a késő romantikától vett búcsúról, mint ahogyan a nagy orosz szerző későbbi darabjai sem: Rachmaninov – bár csupán egy évvel

idősebb Schönbergnél, s így lehetne akár az új zene egyik apostola is – egész alkotói pályája során, 1943-ban bekövetkező haláláig megmarad késő (vagy utó-) romantikusnak, zenéjében a születő modern hangütésnek nyoma sem fedezhető fel. A két mű a különbségek ellenére inkább illik egymáshoz, mintsem kontrasztot alkot, hiszen Sibelius szimfóniájának új hangjai ellenére is erősek a romantikus gyökerei – és akkor még nem szóltunk egy további, mindenképpen figyelmet érdemlő szemponttól: arról, hogy az északi és az orosz zene sok rokon vonást mutat, közel áll egymáshoz.

A két összeillő művet a Fesztiválzenekar koncertjén két összeillő előadó tolmácsolásában hallottuk. Kettejük között csupán felszínen megmutatkozó kapocs, hogy a karmester, Madaras Gergely 1984-ben, a zongoraművész Yeol Um Son (ejtsd: Jorum Szon) 1986-ban született, a két muzsikusz tehát azonos korosztály képviselője. Fontosabb, hogy működésének színterét mind a magyar karmester, mind a dél-koreai zongoraművész már sok éve sikeresen kiterjesztette hazája határain túl, a nagyvilág figyelmét és elismerését is kivívva, s még fontosabb, hogy a kivitelezés kompromisszumot nem ismerő perfekciója mindkettejük számára csupán magától értődő alap, amelyre mindkettejük produkciói esetében érzelm- és indulatgazdag tolmácsolások épülnek.

A dél-koreai „csodazongoristák” máig tartó globális inváziója több évtizede kezdődött el, és jelenleg is tart. Egyre-másra tűntek és tűnnek fel ma is az új és még újabb, boszorkányos ügyességű hangsze-

res fenoménok, akik valószínűtlen perfekcióval játszottak-játszanak, és sorra nyertek-nyernek díjakat a nagy nemzetközi versenyeken. Kétségtelen: akad közöttük jó néhány üresfejű és -lelkű virtuóz, akinek játékból a briliáns kidolgozás ellenére hiányzik a személyes tartalom, az érzelmek és indulatok gazdagsága. Ki is alakult a „dél-koreai import” jelenségével kapcsolatban egyfajta (félig-meddig a rasszizmussal rokon) nyugati előítélet, vélt szellemi fölény, amely általánosítva lenézte és lenézi a távol-keleti muzsikusokat, kétségeket fogalmazva meg játékuik autenticitásával kapcsolatban, s úgy véelve, a nyugati repertoár stílusát, megszólalásmódját ezek a művészek nem tudják elsajátítani, játékuik üresen dekoratív utánzás, pusztá sportteljesítmény.

Yeol Um Son azok közé tartozik, akik az említett előítéleteket meggyőzően cáfolják. Technikai felkészültsége kétségkívül kivételes, játéka szikrázóan virtuóz, előadásában Rachmaninov zongorafaktúrájának minden eleganciája, bravúrja, csillogása maradéktalanul érvényesül. Produkciója azonban nem csupán ebből áll: zenélésében jelen van mindaz az érzelemgazdagság, mindaz az indulat, energia, fájdalom, vágy, szenvedély, harag, gyengédség, arisztokratizmus, erő, tartás, amit Rachmaninov zenéje megjelenít és kifejez, és ami e zenét megszólító élménnyé teszi. Külön ajándék az a hatalmas emfázis, amellyel Yeol Um Son a nagy erejű, tízujjas fortissimoakkordokat szólaltatja meg: ezek olyan intenzitással és olyan emocionális hitellel hangzanak fel, amely a hallgatót meggyőzi az előadó személyes érdekelttségéről, arról az azono-

sulásról, amely Yeol Um Son muzsikálását a mű mindhárom tételében, mindvégig jellemezte. Hangszeres kidolgozásában magasrendű, érzelmi-indulati tartalmában teljes hitelű tolmácsolást hallottunk, amely formátumával lenyűgözte a hallgatót. Ráadásként, ha jól tippeltem a rögtönzött Ki nyer ma?-feladvány megfejtésére, Gershwint játszott a művészről Earl Wild félelmetesen nehéz feldolgozásában (remélem, nem tévedek), olyan könnyedséggel és laza eleganciával, amely külön tanulmányt érdemelne, s amely Rachmaninov után egy másik világba kalauzolta a zenehallgatót, alig néhány perc alatt fölényesen illusztrálva Yeol Um Son sokoldalúságát.

Madaras Gergely nem most állt először a Budapesti Fesztiválzenekar élén, de talán ez alkalommal vezényelte az együttest először beugrással, mivel a koncert eredetileg meghirdetett karmestere Dmitrij Kitajenko lett volna, a nyolcvanegy éves orosz dirigens azonban egészségi okokra hivatkozva lemondta fellépését. Madaras és a zenekar között harmonikus és termékeny volt az együttműködés, erre utalt a teremben minden látható és hallható jel: az együttes élénk figyelme és készséges reagálása, valamint a szuggesztív, perfekt, részletgazdag játék. A zongoraversenyt karmester és zenekar odaadón és alkalmazkodón kísérte, ugyanakkor igazi partner is volt, hiszen a c-moll koncert kompozíciós módszerét jellegzetes szimfonikus észjárás jellemzi, amelynek szellemében a szólista és a zenekar viszonya nem alá-főlé rendelt, hanem a kétféle megszólalásmód folytonosan átjárja egymást, a két partner kamarazenél. Más-

képp fogalmazva: a zongora szólam nem a zenekari textúra előterében hangzik fel, hanem átjárja azt, azaz szerves egységben formálódik meg. A szimfóniában az előadás a zene három fontos jellegzetességét segítette felszínre, ezzel nemcsak megszólaltatva, de értelmezve is a kompozíciót: érzékelhettük, hogy Sibelius műve karakterek, zenekari színek dolgában sokat köszönhet Csajkovszkij érett stílusának, amelyet egyszersemind tovább is fejleszt; felfigyelhettünk a finn nemzeti hang népies fordulataira, és végül újra és újra rácsodálkozhattunk, hogy a zenei beszéd jellegzetes drámai megállásaival, a fontossá váló csendek központozó szerepével Sibelius mint a modernség egyik eszközével bánik,

nyomatékkal keresve egy, a korábbitól eltérő zenei beszédmód lehetőségét. Mindezek mellett érvényesült a mű pátosza, színpadiassága, számos szónokias eleme is – azok a tulajdonságok, amelyek a 2. szimfóniát a közönség körében oly népszerűvé tették, s amelyek elültették némely kortárs zenehallgató gondolkodásában ama feltételezés magvát, mely szerint itt valójában egy szabadságharcos beszél lelkesítően a tömeghez a város főterén ácsolt pulpitusról.

A Budapesti Fesztiválzenekar délutáni Rachmaninov–Sibelius-hangversenye, vezényelt Madaras Gergely, közreműködött Yeol Um Son. Műpa, 2021. október 9. Rendező: Budapesti Fesztiválzenekar.

Szivárványos szövegfraktálok

Petrik Iván *Ki ölte meg Jean Cassini?* címmel tíz évvel ezelőtt megjelent első kötetéről kis kritikát írtam a *Narancs* Visszhang rovatába: két bekezdés volt az egész, a *Mozgó Világban* fél oldalt sem töltött volna meg. A könyvnek öt csillagot adtam, és az egész recenzió hangvétele olyan lelkes volt, hogy az egyik barátom szerint nem is lett volna szabad ilyet írni, mert egy kevéssé jóindulatú olvasó még azt hihette volna, hogy a könyvkiadó megvette a kritikust, de csak ilyen kis terjedelemre futotta.

A kötet nem váltott ki élénk visszhangot, igaz, a *Holmiban* Lengyel Imre Zsolt, az idő tájt a legérdekebb, legvagányabb kritikus méltat-

ta. 2018-ban jelent meg Petrik következő kötete, a *Végre fázom*, ez is első, ezúttal verseskötet voltában. Erről tudtommal egyedül Bedi Kata írt kritikát, a *Szépirodalmi Figyelőbe*, mégpedig ezzel a rokonszenves címmel: *Kalandtúrák szellemnek és szívnek*. Úgy tűnik tehát, Petrik munkássága a hazai kritikai mezőnynek mindmáig elég kínos desideratuma. Igaz, ezért a csekély láthatóságért ő maga is megtette, ami tőle telt: az első kötet novellái kivétel nélkül a *Ligetben* láttak napvilágot, márpedig az irodalmi élet egyik alapszabálya, hogy ha nem tartozol a népszerű szerzők közé, akkor csak ott számíthatsz kritikára, ahol magad

is megjelenesz. A helyzetet tovább súlyosbítja az a tény, hogy a Petrik könyveit megjelentető Napkút és Liget programját eleve nem kíséri éber figyelemmel az e tekintetben eléggé csótlátásos, három-négy nagy kiadó-ra koncentráló irodalomkritika.

A verseskötet volt tehát a második a sorban, de Petriket – ami azt illeti, talán a nekem is takarásban lévő prózaközlések miatt, talán azért, mert esetleg csakugyan versekkel kezdte, eleinte nem írónak, hanem költőnek tartottam. És elég jó költőnek, akit egyébként olyan kitűnő lapok közöltek, mint a *Jelenkor* vagy a *Holmi*. A hétköznapi dolgokra egy kívülálló szemével pillantó, *Felettebb különös jelenségek tárháza* című nagyszerű kis ciklus *Kukáskocsi* című darabja például így szól: „nem lehet minden az övék / anélkül hogy tudnának róla / lényegük a lemondás / csak a múlékony részeket kebelezhetik be / a többit félreteszik másnak / hús alól a csontot / borból az üveget / cukorból a zacskót / gyümölcsből a magot // az időt álló dolgokat egy helyre gyűjtik // és jönnek fényes ruhában az adószedők / óriásautójukkal járnak háztól házig / hogy fölhalmozott javaiktól megfosszák őket / kik könnyet sem ejtenek ezért”. És ez a sok közül csak az egyik hang volt a kötetben.

Petrik prózapoétikája a *Jean Cassini* óta nem változott gyökeresen, a *Nővérsérülések...* rendkívül élénk fantáziával megírt novelláira is áll, amit Lengyel Imre Zsolt az első kötet olvastán fogalmazott meg: „Ha [...] tartjuk magunkat a kötetformában implikált javaslatához, és elolvassuk az elejétől a végéig, már-már a nyomasztóságig túlzásúfoltnak és fárasztónak hathat a könyv, véghetetlen utazásnak egy labirintusban, ahol

sosem tudhatjuk, hogy a következő sarkon túl mi vár ránk, miközben tudjuk, hogy egyetlen labirintusról van szó, amin végig kell mennünk”. Mégpedig olyan labirintusról – egészíthetjük ki most Lengyel szavait *A tizenkét legjelentéktelenebb tény* című novella egyik mondatával –, „amelynek minden fordulójában egy tucat Minótauroszt haldoklik”. Petrik prózája ugyanis szokatlanul intenzív olvasói figyelmet, hovatovább ceruzahasználatot követel annak érdekében, hogy – főleg saját Ariadné híján – ne veszítsük el a szinte mindig rendkívül kacskaringós, ráadásul számos kisebb darabból összezecsomózott fonalat.

A kötetben tizennégy novella olvasható, a leghosszabb huszonhét, a legrövidebb, az utolsó hatoldalas. Az írások mikrostruktúrája, kidolgozása, mondjuk a bekezdések szintjén, eléggé hasonló, és a stílusuk is egységes. Az egyes novellák szerkezete már jobban eltér, bár persze vannak az írónak kedves fogásai, amelyeket többször is használ. A könyv emellett saját nagy mintázattal is rendelkezik: az egyes visszatérő neveken és motívumokon kívül a három című darab képezi a gyűjtemény pillérjeit. Ez a szokatlan hármas szám úgy jön ki, hogy van a kötetben egy *Nővérsérülések*, egy *Nővérsérülések elkerülése* és egy *Nővérsérülések elkerülésére szolgáló oktatólakosztály* című írás is, amelyeket azonban nem – egyébként szokás szerint kivétel nélkül mozgalmas – cselekményük vagy szereplőik, hanem a címükben megjelenő furcsa motívum feltűnései kötnek össze.

De mielőtt megpróbálnám Petrik novellaszerkesztői vagy dramaturgi vonásait érzékeltetni, érdemes

megjegyezni, hogy a költőt prózaíróként sem tagadja meg önmagában. A könyv tele van olyan jobbnál jobb szóalkotásokkal, ha úgy tetszik, egy-szavas versekkel, mint a „városbújóska”, a „hóleves”, a „sódertokány”, a „konfettiköd”, a „tetűközöny”, az „előszoba-retorika”, az „olajszivárvány”, a „szfinxtámadás” vagy a „címlapsmink”. A szókapcsolatok szintjén hasonló lelemény, „a kezdődő fagy lila izzása”, a „galambvécényi tér” vagy a „kéményszugnyi borozó”. A *Csak nem Seth Scetelon?* című novellában az írás sajátos szerkezetének megfelelően többször is feltűnik egy csoport gyerek. A narrátor először a „poroszkáló óvodáscsapat” kifejezéssel írja le őket, és aki látott már télen, szkafanderszerű öltözékekben szinte önálló törzs-ként, sajátos egykedvűséggel vonuló ötéveseket, elismerheti, hogy Petrik megfogalmazásának pontossága paradox módon éppoly evidens, mint amilyen meglepő. Később azt olvassuk az óvodásokról: „Alig látszottak a temérdek ruha alatt”, majd „hatalmas téli dzsekik”-ről értesülünk, illetve „sállal hozzájuk kötözött mesebeli sapkák”-ról, ami mind-mind ismét a ráismerés erejével hat.

De aki az irodalomtól ápolt mondatokba öntött életismeretet vár, annak sem kell csalódnia, mert Petrik szemlátomást otthonos a próza nyelvtörténetének számos dialektusában. A következő mondat az érzékeny megfigyelőt dicséri: „Ha ki akartunk nézni az utcára, nem a függönyt hajtottuk félre, hanem neki-nyomtuk a homlokunkat”; ahogyan az a megfigyelés is, amely szerint lenne egy „csak szép nőkre jellemző mozdulat” – és ilyenkor „minden nő szép” –, „amivel a szerelmi kábulat

párájával arcuk domborulatain először tesznek mást, valamit, ami nem szerelem”.

A következőn tanítani lehetne a könnyedséget, ahogy egy mondat egyszerre ábrázol külső és belső tényezőket: „Mindent maga alá temető, természeti jelenséghez hasonlítható személyisége komoly konkurenciának érezte a kezdődő vihart.” Ez, elvontsága ellenére, váratlanul lírai: „A lány mozdulatlansága mintha egyetlen és utolsó örök törvénye lenne egy törvényszerűségeit felelőtlenül veszni hagyó világnak.” A következő egy érdekes észjárás képletszerűen tiszta kifejeződése: „elveszetteknek lehet-e tekinteni bármely dolgot, amelynek egy adott pillanatban nem ismerjük a pontos helyét?” Ez a megjegyzés akár egy tizennyolcadik századi regényből is származhatna: „Nagybátyja nevelte, egy valóban fejedelmi külsejű férfi, elsősorban arra, hogy nincs szüksége nevelésre, legalábbis olyasmire, amit az iskolában kaphat.” A következő leírások pedig egy hard boiled krimi önmagával szokás szerint nagyon elégedett narrátorától is származhatnának: „A beláthatatlan hegyek közé szorult országot benzingőzében és aszfaltillata között, egy elhelyezkedése ellenére népszerű és látogatott gyorsbűfében nem az unalomnak, hanem egy szuperfelsőfokú unatkozásnak már-már a legszentebb jógikat idéző meditatív állapotába került szépséges pincérnő”; és: „Ha egyszer lesz olyan múzeum, ahol katalogizálják a mosolyokat, az, ami ekkor kiült Orfon arcára, külön címkét kap.” Ez pedig, a kötet vége felé, egyszerűen szép: „amit Isten teremtetett, az gyönyörű, amit az ember, nos, hát azon minden esetben el kell gondolkozni.”

A könyv lapjain mindemellett ilyen hosszabb, versszerű zárványokra is bukkanhatunk: „Egy lakás torzulásai a szobaajtók tejüvegében, mint egy idős asszony mosolya, például a házigazdáé. Mehetett a vajszínű fényolvadásokkal megvilágított konyha felé (a hűtőben gyöngyöző hidegtálak, halszerű italok) vagy az elnyúló, félhomályos szalon keleti sarkába, amihez át kellett vágnia egy meglehetősen tágas és felcicomázott ebédlőn, szépre kopott szőnyegen, ismeretlenek dzsungelén (amelyet csonkig permetez majd fényes mosolyával biztos kezű vezetője)”, illetve: „Ezek után a többi vendéget kétes lebegésben láttam, mintha a nagy kristálycsillárból zavaros, sárga folyadék ömlene a szoba belsejébe. Így kerültem el mindenkit, ellenszenvennek, őszinte viszolygásomnak egyértelmű magyarázatát keresve. Ami, nagyrészt ismeretlenekről lévén szó, torz, féloldalas érzés. Közel az öngyűlölethez, távol a tengerparttól.”

De a kötet darabjainak nemcsak a stílusa, a szereplőgárdája és cselekményvezetése gazdag, olykor szinte a követhetlenségig, hanem a földrajza is: nem tudom elképzelni, hogy idén megjelent volna még egy magyar novelláskötet, amelyben Floridától és Ayant-tól (Svájc, Valais kanton) Velencén, Csornán, Losoncon, Finnországon, Trieszten, Ménakán (Mali), Pekingén és Kiotón át Szingapúrig és Melbourne-ig anynyi különböző helyszín szerepelne, mint a *Nővérsérülések*...-ben.

A novellák jó része olyan ütemben és mennyiségben adagolja az információt, hogy az olvasó nem is mindig tudja megkülönböztetni a lényegeset a járulékostól, és az is meg-

eshet, hogy teljesen elveszíti a talajt a lába alól. Petrik novelláiban sokszor fiókozódnak egymásba a cselekményelemek, gyakran gabalyodnak bennük sajátos gordiuszi csomóvá a különböző történetek már önmagukban is nagyon szövevényes nyalábjai. Az írások gyakran keltik azt a hatást, mintha egy önkontrollját elegáns mozdulattal sutba vágó Borges szövegeit vagy rendszerint zavarba ejtően mozgalmassá, ám a megszokottnál sokkal intellektuálisabb Guy Ritchie-filmek treatmentjeit olvasnánk.

Itt van mindjárt maga a kulcsmotívum, a „nővérsérülések”. Erről például az derül ki az azonos című novellából, amely mintha napjainkban, egy baráti összejövettel kezdődne, idővel azonban megjelenik benne benne Berry hercege, egyenesen a tizennegyedik századból, valamint a Minótauros, Orpheusz, továbbá egy Sandor nevű szereplő, aki alighanem Ariadné aktuális férje (és utálja, ha összekeverik Thészeusszal) – azt tudjuk tehát meg a novellából, hogy „a »nővérsérülések« föld alatti folyó, amely beletorkollik egy járó motorú autóba, és az utolsó kanyarulata megkopott telefon formájához hasonlít, amelynek kiindulópontja a kéz egy bizonyos mozdulata.”

Az olvasó a „nővérsérülések elkerülése”-t illetően később – a *Nővérsérülések elkerülése* című novellában – már valamivel több eligazítást kap: úgy tűnik, ez valami olyasmi, amit fel kell találni. Legalábbis az történik, hogy egy Fekethe nevű kutató egy detonátor tervét próbálja kidolgozni, de közben – „mint Nobel a rádírt” – mintegy véletlenül felfedezi a nővérsérülések elkerülését. Ami ráadásul valami műszer lehet, mert a

feltaláló eleinte, „fásultan menekülve a siker elől”, a saját testhőmérsékletét méri vele.

A harmadik ilyen tárgyú – a *Nővérsérülések elkerülésére szolgáló oktatólakosztály* címet viselő – novellához érve úgy éreztem, hogy itt az ideje felvennem a kesztyűt. Olykor már addig is az volt a benyomásom, hogy egyes bekezdéseket kimetszhetnénk eredeti helyükről, és az értelem különösebb sérelme nélkül illeszthetnénk be más novellákba. Mint például ezt a *Heringhalászat végeredményben* című darabból: „Talán ezek a mesebeli, ép ésszel nem magyarázható körülmények okozták, hogy vonzódni kezdett az *Ezeregyéjszaka* világához, s amikor Chichesterbe visszatért megfáradtan, elkínozva, váltni készülő feleséggel, egyre szemtelenebb kölykökkel, úgy gondolta, levonul a föld alá, és Seherézádé néven pizzériát nyit.” Itt azonban egy merészebb kísérletre ragadtattam magamat: úgy döntöttem, hogy a címadó novellát visszafelé fogom elolvasni. Nem betűről betűre, hanem fejezetről fejezetre. Az eredmény – ha Petrik írásművészetével kapcsolatban még egyáltalán meg lehet lepődni bármin is – megdöbbentő volt: az írás ugyanis ebben a formában is határozottan érdekesnek és értelmesnek mutatkozott. Rendkívül ritka az ilyen egyszerre zavarba ejtő és felszabadító olvasmányélmény, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az író nem használt olyan külsődleges eszközöket, mint amikor például nem fűzik össze a könyv lapjait, vagy összeviszsa számozzák a fejezeteket, és hasonlók.

Vannak aztán kevésbé bonyolult darabok is, amelyeket más novellistáktól akár érdeklődéssel is ol-

vasnánk, de Petrik észjárásának ismeretében kissé szimplának tűnnek. A *Lagúna* alaphelyzete például az, hogy a távoli jövőben már senki sem emlékszik arra, hogy az időközben kiszáradt Velence egykor vízre épült, a *Mondta Liza, avagy a negyedik asztal* két szereplője pedig azzal játszik, hogy megpróbálják egy furcsa bár vendégeiről kitalálni, hogy kicsodák.

A kötet írásai közül azokat érzem antológiadaraboknak, amelyek nem kis odafigyeléssel, helyenként akár jegyzetelés árán ugyan, de a hagyományos olvasói eljárások révén is hozzáférhetők. Ilyen például a *Zárójelentés* és a *Csak nem Seth Scetelon?* című darab. Ezek az írások Maurits Cornelis Eschernek azokra a rajzaira emlékeztetnek, amelyekben nincs értelme fentről és letről beszélni, vagy a fraktálokra, köztük az úgynevezett Mandelbrot-halmazok ábrázolásaira, amelyekben egymáshoz hasonló struktúrák ismétlődnek különböző szinteken. A *Zárójelentésben* egy hólabda elgurítása vezet valóságos szöveglavinához: a főszereplő nem viszi magával haza Pestről a zárójelentését, és ennek indokául egy ürügyet talál ki, amelynek szereplője ugyancsak kreál egy ürügyet – és így tovább, szinte a végtelenségig, pontosabban a történetnek önmagába való visszafordulásáig. Hasonló jelenségre utal a *Lagúna* egyik szereplője is, amikor felveti a kérdést: „te álmodtál már olyat, hogy az éppen álmodott, azaz még le nem zárult álmodat elemezgeted? Rádadásul ebben az álmodban beszélsz az éppen álmodott álomról.” Ezzel valamelyest ellentétes módon bravúros a *Nővérsérülések elkerülésében* az a kétoldalas zárvány, amelyben az

elbeszélő tulajdonképpen teljesen életszerű magyarázatát adja annak, hogy miért iszik valaki egy adóhivatal folyosóján korsóból sört.

A kedvencem mégis a *Csak nem Seth Scetelon?* című novella. Ebben igazán nincsenek egzotikus helyek és szereplők, csak egy apa autózik ki a fiával a másik fiáért, karácsony környékén, a dunántúli ködben, a csornai vasútállomásra. A váratlanul többször is újratekintendő történet a banális autótútnak az egyes szereplők általi rekonstrukciója (most karácsony előtt történt, vagy utána?), a variációs szerkezet pedig idővel azt a kérdést veti fel, hogy mi lehet ennek az egésznek a vége? És Petrik be tudja fejezni a novellát, feléptetve a talán Bob Dylanról min-

tázott – és amennyire tudni lehet, ennyiben nem is valószerűtlenül viselkedő – Seth Scetelont, aki miközben belehallgat a család karácsonyi jammelésébe, egy villanásnyi időre feltűnik a helyi tévé által készített felvételen is.

Mindezek után nem tudnám megmondani, kik Petrik könyvének az ideális befogadói, de azt biztosra veszem, hogy lényegesen többen vannak annál, mint ahány olvasóhoz ennek a figyelemre méltó írónak a könyvei eddig eljutottak.

Petrik Iván: Nővérsérülések elkerülésére szolgáló oktatólakosztály. Budapest, 2021, Kalota Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó. 272 oldal, 2990 forint.

Stuber Andrea

115

Alkotóláger

Ritkán fordul elő, hogy egy mai drámaíró nagy személyzetű zenés darabot ír. Ami nem azt jelenti, hogy nem születnek ilyen művek, mert akadnak színházi emberek, akik kifejezetten ilyesmivel foglalkoznak, mint például a szórakoztató-színházi ipart országszerte művelő Sente Vajk és társai. Vagy ilyesmivel is, mint az ifj. Vidnyánszky Attila, Vecsei H. Miklós, Kovács Adrián alkotóhármas a Vígszínházban. Tasnádi István azonban all round ember, aki ír, rendez, színházat is, filmet is. A *Szibériai csárdást* elsőre filmforgatókönyvként vetette papírra, csak később formálta át kétfelvonásos zenés színdarabbá. Az ősbemutatót

a bátyja, Tasnádi Csaba rendezte 2015-ben a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban, most pedig a József Attila Színház állt elő a művel a maga verziójában, Hargitai Iván színrevitelében. (A nyíregyházi előadás egyik színésze, Horváth László Attila azt bizonyította Imrei százados szerepében, hogy szórakoztató előadásban is található mód a mély, többretegű, emlékezetes emberábrázolásra.)

Könnyen lehet, hogy a *Szibériai csárdásról* elsőre és másodikra is Mohácsi János jut az ember eszébe. Egyrészt az ő legendás kaposvári *Csárdáskirálynője*, másrészt a nemzetibeli korszakos *Egyszer élünk...*-je

miatt. A *Szibériai csárdás* zenéjét Kálmán Imre szerezte – bár nem sejtette –; Tasnádi István ugyanis a *Csárdáskirálynő*ből szerezte. A történet a Király Színházban kezdődik 1916-ban, ahol az év bombasikerét, a *Csárdáskirálynőt* játsszák – annak rendje és módja szerint Szilvia belépője, a *Hajhó* a nyitószám. Vonzó atelier-hangulat bontakozik ki a színen: a fiatal karmester, Müller Áron (Lábodi Ádám) épp szakmai kritikával illeti a primadonnát, Mizzi Günther (Kulcsár Viktória). Mivel ők történetesen szerelmespár, így a nézeteltérés hamar párnacsatává válik. (Mizzi Günther neve egyébként nem ismeretlen a *Csárdáskirálynő*-történetben; ő játszotta a címszerepet az 1915-ös bécsi ősbemutaton.)

Kulcsár Viktória, az angyalföldi primadonna magas, fürtös hajú, jól énekel, és munkaköri kötelesség gyanánt flörtöl a neki udvarló Kaltenberg tábornokkal, akit Quintus Konrád játszik tökéletes tiszt kiállással, eleganciával és hidegvérrel. A cselekmény egy-két gyors, célra törő jelenet alatt eljut a két udvarló, a karmester és a magas rangú katona közti konfliktusig. Ennek eredményeként Müller Áron hirtelen megkapja a behívót, és megy a frontra. Az első bevetés után hamar egy fogolyszállító vonaton találja magát, amely Szibériába viszi.

A színdarab nagyobbik része, a Szibériában zajló, hasonlít az *Egy-szer élünk, avagy a tenger azontúl tűnik semmiségbe* című Mohácsi-mű szintén valóságalapú történetére. Abban a *János vitéz*t adják elő a rabok. (Két különböző világháború is lehetőséget teremtett a magyar zenés színház szibériai népszerűsítésére.) Tasnádinál a *Csárdási-*

rálynőt kell a hadifoglyoknak színre vinniük, a táborparancsnok (Gazdag Tibor) megelegedésére, így kárpótolandó Holotkov tábornokot, amiért táborvezetői szolgálata miatt kénytelen távol maradni a szentpétervári *Csárdáskirálynő*-premierről. (Ez is színháztörténeti tény. Miközben az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország hadban álltak egymással, a Néva-parton lecsaptak a legújabb bécsi operettre.)

A szibériai fogságban természetesen nemigen állnak rendelkezésre a háromfelvonásos nagyoperett előadásának feltételei. Nincs nagyzenekar, se tánckar, se a szerepköröknek megfelelő színészek. Sőt egyáltalán, színészek. Jószerével csak a karmester van meg, Müller Áron személyében. De ha a sikeres bemutató avval kecsegtet, hogy a résztvevők fogolycserével hazamehetnek utána, akkor premier lesz, tűzön-vízen át. Nincs, ami megakadályozhatná a színházcsinálókat a színházcsinálásban – erre hivatkozott a József Attila Színház bemutatóját rendező Hargitai Iván is, amikor a premier estéjén, majd a további néhány előadás elején arról tájékoztatta a közönséget, hogy a díszletet működtető elektromos rendszer elromlott, így színváltások nélkül tudják csak eljátszani a darabot. De úgy döntöttek, hogy előadják így is.

A színpadon alapdíszletként álló gazdagon, cizelláltan festett színházi portál és színpad láttán csak sajnálhatjuk, hogy a díszlettervező Horesnyi Balázs munkájának többi részéhez nem juthatunk hozzá. (Nem is tudom... egy színházi produkció összértékében vajon hány százalékot tesz ki a teljes díszlet? És az milyen arányban fejeződhet ki a

jegyárban? És nem jogos igény-e az előzetes tájékoztatás, illetve az ár-csökkentés egy ilyen esetben? Vagy legalább egy backstage tour a nem működő díszletek közé...) Mindenesetre a színészek – és a színpad két oldalán elhelyezett öt zenész – minden tőlük telhetőt megtesznek a hiánypótlásért. Négy-négy táncost is foglalkoztat a produkció, mindjárt az elején, a Király Színház *Csárdáskirálynőjén* belejtenek klasszikus külsővel: a nők fehér tüllszoknyában, pártával a fejükön. Egyikük vállán tenyéryni tetoválás.

A szibériai hadifogságban játszódó történet értelemszerűen sok férfiszereplőt igényel. Van is itt némi gyűjtőtáborjelleg: számos olyan színész lép fel az előadásban, aki más színházbeli hosszas működés után kötött ki a József Attilában. A Markovits főhadnagyot adó Tóth Tibor például a komáromi Jókai Színház direktora volt a legutóbbi igazgatóváltásig. Lábodi Ádám Szekesfehérvárról jött Szombathelyen át. (Amikor az *Emlékszel még!*-et éneкли egy vizionált duettben, fel is ötlík, hogy megvolt már ez neki a Vörösmarty Színházban Edvinként, történetesen Mohácsi János rendezésében.) Horváth Sebestyén Sándor sokáig a nyíregyházi társulatot erősítette, fel is lépett az ősbemutatóban Petheő Zsiga szerepében, akit a mostani produkcióban a figyelemre méltó Lukács Dániel formál meg. De még az igazi primadonna, Kulcsár Viktória is frissen szerződött tag, Pécsről érkezett Angyalföldre.

A színészek a műfajra tekintettel nem mélyednek el a lágerélet gyötrelmeiben. Néha jelzik kicsit, hogy fáznak, és akad egy igen szellemes, mellékes geg: egyszer valaki a szín-

pad szélén álló szárítóról leveszi a kitergetett megfagyott ruhákat. Az energiákat elsősorban arra fordítják, hogy sok humorral bemutassák a tábort *Csárdáskirálynő* próbafolyamatát. A meghallgatással kezdődik – Lábodi Ádám karmestere, Chajnoczki Balázs koreográfus-közlegénye és a meglepően bájos Fila Balázs színész-kellékese alkotják a kasztíngoló „művészeti tanácsot” –, aztán lesz rendelkezőpróba, sőt még főpróbaheti kiborulás is. Az angyalföldi csapat nyilvánvalóan örömet állt neki annak, hogy amikor Müller Áron a *Csárdáskirálynő* szerepeire tart válogatást, akkor mindenki virítson egy-egy magán-számot. Van itt röcögtetett *A csitári hegyek alatt*, szlovákicska dalocska, megzenésített-megtáncosított *Feltámadott a tenger*, szikáran előadott *Szól a kakas már* – megtudjuk, hogy ez zsidó dal –, és akad, aki a *What a Wonderful World*-öt próbálja eltrombitálni. Ezeket a betéteket a közönség legalább olyan lelkes és ütemes tapssal honorálja, mint amikor a hályogkovács trupp a *Jaj, cicát*, a *Lányok*, a *lánycsapat*, a *Te rongyos életet* vagy *Az asszony meggyötört* adja elő. Vicces hozzájárulás Tasnádi István darabjához az a betét, amikor a részeg katonák svábbogárfuttató versennyel szórakoztatják magukat. És az a meglepő fordulat, hogy bemelegítés címszó alatt be is indulnak a járóképes, gurulásra-szaladgálásra alkalmas, XL méretű, de azért még pont hihető csótányok.

Szóvá tesztek még egy kis jelenetet az elejéről, a budapesti szcénából. A Müller Áron–Kálmán Imre-pároshoz odalép egy újságíró, Héricsz, a Kurír kritikusa. Látványos ellen-szenvvel, sőt megvetéssel fogadja

őt a két művész, húzódnának is el tőle rögtön. (Hériczet – akivel legközelebb a lágérben akadunk össze – Horváth Sebestyén Sándor játszsa.) De nem hagyja lerázni magát, hiszen dolgozik. Közli, hogy a Csárdáskirálylányról mellékletet készül kiadni a lapja. Képzeltjük, milyen képet vág erre a két alkotó: lám, a kritikus még a mű címét sem tudja jól. (Megjegyzem, eredetileg *Csárdáskirályné* volt az operett címe.) Mulatságos baki ez a Csárdáskirálylány, nem mondom, hogy nem. Ez a poén a mostani elő-

adás leleménye, a szerző szövegében még a helyes cím szerepel. Talán mert Tasnádi István maga is évekig működött színikritikusként, és így alkalmasint el tudja képzelni, hogy a kritikus nem mindig és nem okvetlenül hülye, tájékozatlan, felkészületlen. Vagy mondjuk nem többször, mint bárki más.

Szibériai csárdás. A József Attila Színház előadása. Főszereplők: **Lábodi Ádám, Kulcsár Viktória, Zöld Csaba, Chajnoczki Balázs, Fila Balázs.** Díszlet: **Horesnyi Balázs.** Jelmez: **Kárpáti Enikő.** Rendező: **Hargitai Iván.**

Vadas József

Ez elment vadászni...

118

Kiskamasz koromban vadásztam utoljára. Akkor is csupán irodalmi értelemben: Széchenyi Zsigmond egzotikus helyszíneken játszódó könyveinek izgalmas kalandjai jóvoltából. Mivel a katonaságtól szerencsésen megmenekültem, fegyver (légpuska) egyszer az életben volt a kezemben. A legyet sem sikerült levadásznom. Tökéletesen hidegen hagyott annak idején a kormányzat azon bejelentése, miszerint ötven év után 2021-ben ismét vadászati világkiállítást rendeznek Budapesten. Lehetetlen megközelítésű helyszínét sem kedvelem. Iskolásként (mert már akkor is szokásban volt kivonultatni ide a gyerekeket) siváran lélektelennek és egyszersmind értelmetlenül nagynak érzékeltem; utóbb meg fárasztónak is, amikor már hivatalból volt dolgom a Hung-

expón: zsűrizés a BNV-n¹ vagy tájékozódás a Construmán, amit műszaki rendezvénynek fogtam fel. Csupán a lakáskultúra-kiállítások néhány enteriőrje ragadt meg jó érzéssel az emlékeimben.

A területen már a két háború között is tartottak rendezvényeket; 1921-től itt voltak az éves mezőgazdasági kiállítások. A Kádár kori OMÉK² parádés kínálatára mint valami csodára tekintettek a béketáborban. A Városligetből 1974-ben költözött ide a (ma már nem létező) BNV. A külföldre nyitó ország erősödő nemzetközi gazdasági kapcsolatai nyomán vált szükségessé és épült meg a KÖZTI³

¹ Budapesti Nemzetközi Vásár.

² Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás.

³ Középülettervező Vállalat.

(nevezetesen Horváth Ákos) tervezésében 1978 és 1982 között a főbejárat szomszédságában az Expo Hotel. A görög kereszt alaprajzú, 11 szintes és 45 méter magas épület, amely az esetleges tűzoltáshoz víztornyoként is szolgált, egykor feltűnést keltő szocmodern magasház. A rendszer-váltást követően azonban fokozatosan romló állapotában egyre kevésbé felelt meg a külföldi vendégek komfortigényének a hotelokban gyorsan gyarapodó fővárosban; avítt közösségi helyiségei mellett a külseje is leromlott. Így került sor tíz évvel ezelőtt (a jogutód, az építész fiának bevonásával) teljes rekonstrukciójára. Az ötletpályázat nyerteseként a finn modernizmus, mindenekelőtt Alvar Aalto bővületében tevékenykedő Rosta S. Csaba tervei alapján eltávolították talapatának szoknyáját, hogy elegáns alsó szintet és bejáratot nyerjen. Az átigazítás eredményeként az ezüst panelek révén nem csupán vonzó külsőt kapott, egyszersmind az akut hőszigetelési problémáknak is sikerült végére járni.

Természetesen a hetvenes években létesült – nem éppen high-tech – pavilonok szintén megsínylették az idő múlását. Eredetileg a terület rendbetételéről és a csarnokok rekonstrukciójáról volt szó. Két nagy esemény – az eucharisztikus kongresszus és a vadászati vilákiállítás – leendő helyszínéeként azonban a kormányzat 2017-ben teljesen új épületek – két pavilon mellett egy többfunkciós kongresszusi központ és egy impozáns fogadócsarnok – létesítéséről is döntött. Az októberi vadászati vilákiállítást már holmi budapesti expóként pumpálták egymillió látogató fogadását vizionáló rendezvényé. Az építkezés 55 milliárdba került, az

eredetileg nem egészen négyszázmilliónak szánt kiállítás pedig 17 milliárdba. Egyszer majd pénzügyekben kompetens mérnököknek módjuk lesz megvizsgálni, mennyire volt indokolt és megtérült-e a gigantikus beruházás. Nem lehetett volna-e enyhíteni a parkolási gondokon és megkönnyíteni a vásár megközelítését – fél évszázad folyamatos mulasztását pótolva. BKV-járat ugyanis továbbra sem viz ide, jó időben sokan inkább gyalognak az Albertirsai úton. Művészeti-kritikusi kaptafánkhoz visszatérve pedig azt kell mindehhez hozzátenni, hogy az építészeti tervezésre a Finta Stúdió kapott közvetlen megbízást (pályázatnak nem lelni nyomát az előzmények internetes dokumentációjában, csak a kivitelezésre hirdettek közbeszerzési eljárást).

A látottak alapján a jelen krónikása azt ugyanakkor nyugodt szívvel állíthatja: az iroda profihoz illő módon, nemzetközi összevetésben is jól teljesítette vállalatát. Az új évezred első másfél évtizedében rendszeresen jártam Kölnben és Milánóban, a nemzetközi bútortvásárokon. Van összehasonlításom már csak azért is, mert a szóban forgó időszakban az előbbiben átfogó (új bejáratitömbbel kombinált) és még jelenleg is folyó rekonstrukcióba kezdtek a rangos JSWD iroda felügyeletével, a másik esetben meg a város szélén a világnagyság Massimiliano Fuksas tervei alapján építettek merőben új vásárcsopontot. Hangsúlyoznom se kell, hogy mind a kettő metrővel jól megközelíthető, parkolóhely is bőven van – főleg Milánóban. Máskülönbön azonban nincs okunk panaszkodni: Fintáék harmonikus összképet nyújtó vásárvárost alakítottak ki a két új és az öt áttervezett pavilon kellemes

arányaival és ezüstszürke lemezburkolatával. Ehhez a nem túl nagy (a németnél vagy az olasznál jóval szerényebb méretű) együtteshez, amelyet egynemű és puritán (a kelleténél talán szikárabb) térkőburkolat rendez látványában összehangolt kompozícióba, szervesen kapcsolódnak a reprezentatív létesítmények. Egyik végén a két nagy előadótermet magában foglaló kongresszusi központ (tetőkerttel megkoronázott) ikertömbje áll, amely szabályos mértani kontúrjaival mintegy lezárja pavilonsort; a másik szélén viszont vizuális ellentétpontjaként egy kifejezetten dinamikusra formált bejárati csarnok épült. Dóczé Péter művének szabálytalanul lendületes tömegén az üvegezett homlokzat nem csupán a helyszínnek ad ikonikus jelentőséget azzal, hogy a hármas spirál (triszkelion) alakzat ellensúlyozza a mögötte sorakozó lapos épületek monoton geometriáját. Plasztikai értékeivel figyelemre méltó darabja a kortárs magyar építészetnek is. (Belső terének bútorozása szintén elismerést érdemel.) Nem kevésbé fontos érdeme, hogy megszüntette a korábbi főbejárat és a pavilonok közötti (hamis monumentalizmust árasztó) szabad térséget, amelyen lelkileg sem volt könnyű átevickélnie a csüggedten érkező látogatónak. S ha már a kellemes változásoknál tartunk: praktikusán és lélektani szempontból egyaránt csak üdvözölni lehet a közlekedőutak fölött az árkádokat, amelyek (ha kell) védenek az esőtől és a tűző naptól, miközben finoman hullámzó áttört szerkezetükkel oldják a lapos pavilonok eseménytelen homlokzatának monotonitását.

„Magyarországon vadászati világkiállítást csak nagyszabású eseményként lehet rendezni, mert így

méltó a magyarság keleti örökségéből eredő, Közép-Európában kiteljesedett vadászati kultúrájához” – érvelt a megnyitón svédországi helikopter vadászatról elhíresült miniszterelnök-helyettesünk, amúgy az esemény ötletgazdája és első számú propagandistája, alighanem a horribilis költségekre és a kétségkívül látványos felújításra utalva. Korábban azzal indokolta a megalomán rendezvényt, hogy lesz, sőt van kellő számú érdeklődő. „Magyarországon 670 ezer vadász és horgász van, a családtagokkal együtt 1,5 millió ember kötődik a vadászathoz”. Azt az apróságot azonban elfelejtette hozzátenni, miszerint – legyünk mi is nagyvonalúak és kerekítsünk – a hétszázezer érintett hazánkfia többsége horgász, és köztük sok a gyerek. Csupán a töredék, nem egészen hetvenezer fő rendelkezik vadászengedéllyel. Semjén Zsolt utóbb a látogatottságra vonatkozó statisztikai adatokat is hasonlóan lazán – az összes vidéki szatellitrendezvény forgalmát bealkulálva – értelmezte. Miután Magyarország a vadászok ezer főre vetített számával (ez mindössze hat és fél) valahol a mezőny végén helyezkedik el, közvetlen szomszédokon kívül alig néhány más ország (Lengyelország, Bulgária, Törökország) vett részt önálló standdal az eseményen. (1971-ben ötvennél is több külföldi kiállító volt.) A vadászat nagyhatalmai (USA, Kanada, Argentína, Dél-Afrika) közül egy sem jött el az idej, úgymond nagyszabású és világkiállításra – miként arra Hardy Mihály hívta fel a Klub Rádió hallgatóinak figyelmét. Jó néhány nemzet csak formálisan – színes fényképekkel – van jelen az ennek következtében ásitóan üres nemzetközi pavilonban.

Büszkélkedés gyanánt így maradt a kápráztatás. Már a bejáratnál, az ég felé törő (15 méter magas és) kitágult orrlukú szarvasfejjel, amely tíz tonna hullajtott agancsból készült. Kapunak szánt tátott száján keresztül lehetne beszélni, csakhogya a látogatók zöme mellette halad a fogadócsarnok felé. Leginkább fotózkodik vele. Funkciója tehát Szőke Gábor Miklós alkotásának nincs, a művészethez meg legfeljebb annyi köze, hogy egy diplomás szobrász rakta össze szakértelemmel, azaz anatómiailag korrekten. Mint amikor egy unatkozó nyugdíjas ezermester sok ezer gyufaszáלבól ragaszt egybe egy közismert nevezetes épületet, csak éppen – az agancsdromedárral ellentétben – miniatűrként.

Populáris rendezvényként a vadászexpó sem mentesül a bornírt ízléstelenségektől, amilyen a sziamivá varrt őzbakpár, a levegőt felhasító szarvasbika, az összepréselt sörösdobozokkal telepecsételt medve. Ennél lehangolóbb a szemléleti farkasvakság. A jelen ökológiai katasztrófával fenyegető kritikus klíma-helyzetében a rendezvény meg sem kísérel a szembenézést ezzel a Föld és vele az emberiség jövőjét meghatározó kihívással. A zöldszervezetek alighanem joggal kifogásolják, hogy a nem egészen háromhetes kiállításra a hazai természetvédelmi parkok éves költségvetésének többszörösét költötték. A rengeteg kitömött preparátum és végtelen számú trófea éppenséggel azt az illúziót kelti, mintha viszonyunk a természethez továbbra is olyan konfliktusmentes volna, mint amikor sátorlakó eleink lóháton megérkeztek a Kárpát-medencébe. Ezt a képzetet erősíti a látogatóban a jurta és a lovas honfog-

láló (tatár előkelőnek beöltöztetett) staffázsfigurája is újjal a kezében. A bizonytalan rekonstrukciókkal szemben jómagam maradnék az ezeréves igazi kantárszíjnál (ezüstveretekkel díszítve), amely hiteles régészeti leletként szerepel előtte egy plexitárlóban. Tőlük látótávolságban ugyanis két hervasztó vásári bódé; az egyikben a falon fűrtökben lógó Lehel-kürtöket, a másikban szőrméket (színesre festett kucsmát, bundát és kabátkát) kínálnak. Ugyanennek az attraktívan díszletező szemléletnek a jegyében készültek azok a háromdimenziós diorámák, amelyek a vízi világ csodáját volnának hivatottak megidézni. Félig száraz (netán mű) bokrok kíséretében, kisebb, nagyobb és még nagyobb, itt-ott már koszosodó akváriumok mellett elhaladva jutunk ahhoz a piszkossárga műagyagos patakmederhez, amely a nem kevésbé gyanúsan élettelen faktúrájú műanyag halaktól válik kísérteties holdbéli tájjá. Sokan alighanem észre sem veszik, hogy közben egy pettyes szőnyegen (valójában a csordogáló folyam fenekéről készült színes fotó moszatos kövein) járunk és báméskodunk. A népi dizájn merőben más természetű, igazi bravúrdarabjait (vesszővarsa, háló, fonott kosár) szemlélve, a tárlókban pedig a haláskészlet egy sor más eszközének (szák, vízmerítő, horog) hasonlóan racionális esztétikumában élvezkedve.

Ugyancsak figyelemfelkeltőre szcenírozott a magyar vadászat történetét bemutató pavilon. Itt debütál kurátorként a magyar kulturális élet mindenese, L. Simon László, akit a NER alig pár hónapja állított a Nemzeti Múzeum élére. Az elsötétített óriási helyiség panteonnak is tekint-

hető; fekete drapéria előtt piederstál-
ra állítva és lámpákkal megvilágítva
sorakoznak bronzírozott hungarocell-
ből megszorva a hazai vadásztársad-
alom klasszikusai – Xantus Jánostól
a szívemnek kedves Széchenyi Zsig-
mondon át Fekete Istvánig. Kovách
Gergő készítette őket, akinek mun-
káival korábban a Dovin vagy a Deák
Erika Galériában, még a Ludwig
Múzeumban is találkozhattunk. Pop-
kultúrával érintkező, nemritkán hu-
moros műveiben mesei állatfigurák
is felbukkannak – talán ezzel magya-
rázható, hogy őt kérték fel ezeknek a
neutrálisan jellegtelen portréplasz-
tikáknak az elkészítésére. A pavilon
közepén hatalmas medve, eltorzult
tekintete szerint mintha ordítana;
csak az nem világos, hogy üvöltésé-
vel félelmet akar-e kelteni az erdő
népében, vagy a lábaira zúduló he-
gyes fémnyilaktól vonít fájdalmában.
Előtte a dobogón körben, mint vala-
mi panoptikumban, kitömött állatok
sereglenek, a hazai vadak valóságos
galériája, fajták szerint csoportosít-
va. A magasban tűzvillámos jelenés:
csodaszarvas, a napjainkban újra-
éledni látszó turanizmus égi jeleként.
(Hogy végül a bejárati kapu a nagy-
színpad mögötti szentélyben vetített
filmen nyerje el motívumának ideo-
lógiai értelmét.) Mesékre általában
legyinteni szoktunk, csak hogy nem
lehet nem komolyan venni, hogy ezt
a megtévesztő (valóságként tálalt)
történelemfelfogást a kiállítás re-
mekművekkel igyekszik hitelesíte-
ni. Nagy Sándor száz évvel ezelőtt
készült veszprémi falképének (a Hu-
nor és Magor monda epizódját épü-
letdekorációként megidéző sgraffito)
mozivászon méretűre felnagyított
változatával, illetve (másolatban) a
Nagyszentmiklósi kincs vadászje-

leneteket mutató ötvösremekeivel,
amelyekről köztudott, hogy ava-
rok készítették, vagyis nincs közük
a (honfoglaló) magyarsághoz. Ha
csak az nem, hogy szintén nomád
vadásznép volt egykor a Kárpát-
medencében. Zrínyi Miklós 1664-es
vadászbaesete ugyan már valóságos
magyar történeti tény, a Zrínyi halá-
la címen kiállított opus nemkülönben
önmagán túlmutató (a nemzet tra-
gédiájára utaló) jelentést kíván köz-
vetíteni azáltal, hogy egy tűzpirosra
lapított óriási (a korban viselteknel
hosszabb) kabát terül el a vércseppes
agyarú vadkan lábai alatt. Az élet-
nagyságúnál jóval nagyobb disznó,
miként Szőke Gábor Miklós szinte
minden munkája (a kiállításon is),
egymáshoz pikkelyként illeszkedő
elemekből, falécekből van összecsá-
varozva. Mintha csak páncéltözet
volna. Tudom, hogy a hasonlatom
fából vaskarika, amire nyilván az
volna az anyaghasználatot igazolni
hivatott csalafinta válasz, hogy hi-
szén a művészetben nincs lehetetlen.
Csakhogy itt és most nincs szó művé-
szetről. Ezekből a barkácslényekből
nem fakad meggyőző vizuális narrá-
ció. Szellemi aura híján még a fut-
ball-labdáról levegőbe rugaszkodó
sasmadár is pusztán műszaki pro-
dukció a ferencvárosi Groupama Aré-
na előtt. Bár történetesen acélleme-
zekből hegesztették.

A Hungexpo felújított épületegyüttese a Va-
dászati Világkiállításon. Tervező: **Finta Stú-
dió**, kivitelező **KÉSZ Építőipari Zrt.** A Fo-
gadócsarnok felelős tervezője: **Dóczé Péter**,
munkatárs: **Magyar Mária**. A revitalizáció
felelős tervezője: **Péter Gábor**, koordináto-
rok: **Mezei Gábor**, **Szabó Zsolt**. Állatszob-
rok: **Szőke Gábor Miklós**, egész alakos va-
dászportrék: **Kovách Gergő**.

A hét műtárgya

A múlt század hetvenes, majd pláne a nyolcvanas évtizedében kevés témát lehetett oly könnyen, hálásan, általánosan és ráadásul veszélytelenül a gúny tárgyává tenni, mint a televízió (mármint a Magyar Televízió) népművelői attitűdjét. Olyan volt ez, akár a Patyolat, a HKI vagy épp a vendéglátóipari üzemegységekben dolgozó felszolgálók udvariatlansága: szabadon lőhető célpont, amelyre egyetlen évszakban sincsen vadászati tilalom a szatíra éles fegyverével felszerelt humoristák, de az újságírók és a szorgos sajtólevelezők számára sem. Igazi univerzális, minden irányból kedvvel püfölhető pofozóbabunak számított. Hiszen például az urbánusok szabadon kipécézhatték maguknak a *Röpülj, pávát* vagy épp a Rózsa Sándort, míg a népiesek váltig köszörülhették a nyelvüket a fővárosi entellektüelek elvontságain, legyen szó akár a művészfilmek bevezetőiről, akár a tudós kerekasztal-beszélgetések tolvajnyelvéről. A piac és egyszersmind Nyugat felől közelítve éppúgy kínálkozott kézreeső fogás a tévés népművelői buzgalom praxisán, akárcsak a plebejusi baloldalról rátekintve. S mi tagadás, olykor bizony még maguk a műsorkészítők is jól felismerhetően eltartották maguktól az ilyen produktumaikat, olyasforma félszívű restelkedéssel teljesítve a műveltségterjesztés muss-feladatát, mintha, mondjuk, kortárs szovjet drámák megfilmesítéséről lenne szó.

Immár bő három évtized múltán, a hajdani gyakorlatra a jelenből

visszatekintve mindezt már nem nehéz másként, azaz pozitívabban megítélni. Méghozzá korántsem csupán annak az öreges tévképzetnek a hatására, miszerint régen még a só is sósabb volt. Merthogy a régente csendben lesajnált „televíziós műveltség” szolid és egyezményes kommunikációs és hivatkozási alapot teremtett a magyar tévénezők (másik minőségében: a társadalom) számára, s ez nemcsak a jelennel összevetve tetszhet érdemi teljesítménynek. Persze azért nyilván napjaink kontrasztja kínálja fel a leglátványosabban a népművelői praxis újraértékelésének lehetőségét: emitt a propagandaműsorok és a kurzuscókosok dömpingjével, amott a párhuzamos monopóliumok hazudott versenyhelyzetével és kereskedelmiségével szembeállítva. Azt a régi rosszat, amely nem nélkülözötte ugyan az ideologikus s pláne a kínosan suta mozzanatokot, de amely az értékörzés és értékátadás aktusát mégiscsak programszerűen gyakorolta.

A búcsúzkodó tévékritikusból most mindezt a csapdahelyzet kényszerítette ki, vagyis az a múlt havi, mélyen átgondolatlan vállalása, hogy utolsó írásai témájául pozitív, a szívének kedves példákat választ majd. Még szerencse, hogy a múlt mindig kéznél van: akár a nagy videómegosztó oldalakon, akár az internetre áttelepített, árnyéklétű M3 archívumában. Mondjuk, a művészettörténeti ismeretterjesztésnek az a kislélegzetű, alig ötperces, de sok epizódból

összeálló sorozata, *A hét műtárgya*, amely 1982-től kezdve éveken át a Magyar Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum megannyi értékes alkotását bemutatta a (péntek) esti főműsoridőben. Méghozzá, akkor úgy tűnt, a legkevésbé sem közörmre. Csak hát a perspektíva nem csupán a képzőművészetben, de a képzőművészeti tévéműsorok megítélésében is nagy dolgokra képes.

A hét műtárgya – a mérsékelt szellemességű nyelvi humor, no meg a gyakran előforduló sajtóhiba rövid úton ekképp torzította el a sorozat címét, s ez a tény aligha tanúskodhat a műsor hajdani népszerűségéről. Mi tagadás, az egykorú tévékritikák sem voltak éppenséggel lelkes hangúak. „*A hét műtárgya* leckefelmondás” – állt például a lesújtó tételmondat Vadas József 1985-ös írásában (*Kritika*), melyben a bíráló a maga véleményét empirikus benyomásaival is alátámasztotta: „A tévés műelemzés ugyanis nem rétegműsor. Csak sajnos, azzá lett. A közelmúltban két helyen is közvetlen közelből szemlélhettem a publikumot, amint tévét néz. Szomorú tapasztalatokkal. Ahogy megjelent *A hét műtárgya* felirat, kiürült a tévészoza. Ez a kisfilm senkit nem érdekelt. A közönség unalmasnak találja, a szakmának felesleges.”

A pályaelőd ítéletét és az egykorú közönség antipátiáját nem lenne méltányos, illetve érdemes megkérdőjelezni. Habár emlékeim szerint gyermekmagam már akkor sem osztotta ezt az általánosnak tetsző ellenszenvet. Ma újranezve pedig egyenesen hajlamos lennék valóságos kincsnek elismerni ezt a szándékoltan didaktikus sorozatot, amely a maga idejében még a *Vers mindenki-*

nek (lásd még: *Vers mindegy kinek*) heti műsorfolyamánál is menthetőlenebbnek látszott.

Ennek több oka is van. A nyilvánvalóan legfelszínesebb összetevőn kezdve a felsorolást: a retró mára át- és felértékelte azt a részint szegényszagú, részint szándékoltan visszafogott vizualitást, amellyel a műsorkészítők a bemutatandó műalkotásokat környezték. Ez vitán felül nagyon nyolcvanas évekbelinek és nagyon magyarnak tetszik, hiszen afféle szavatoltan fantáziátlan stílustalan megoldást láthatunk a pucér paravánnal, annak sterilítésével. Csakhogy a kötelező és elmaradhatatlan csili-vili jelenkora felől visszatekintve akár üdítően puritánnak és a lényegre koncentrálónak is vélhetjük ezt a képi világot, amely semmit, de semmit nem akar az adott műtárgy mellé s még kevésbé elé helyezni.

Aztán ott vannak a narrátori hangok: színészek és tévé-, illetve rádióbemondók. Hogy köztük megszólal esetenként egy Végvári Tamás vagy egy Sinkó László orgánuma, az voltaképpen már annak idején is olyan luxus volt, amit meg sem érdemelhetünk – és így persze nem is értékelhetünk eléggé. De ma már ezen a téren is egészen más a helyzet, és ilyesformán a kiérlelt és árnyalt kifejezésre képes színészvócsek és egyúttal a szövegértelmezés feladatát is gond nélkül elvégző intellektusok külön hozzáadott érték gyanánt magasztosulnak föl. Mert amikor Végvári Tamás beszél hozzánk, akkor nemcsak az ő okosságát, intelligenciáját érezhetjük, de csalóka módon mi is picit értelmesebbnek vélhetjük magunkat. Mi több, mintha még a világban is felsejlene valamiféle ér-

telmezhető rend. S ha ebben lehet is egy adagnyi szubjektív túlzás, s ha természetesen Végvári vagy Sinkó csúcsteljesítményét nem is érhetné el mindegyik narrátor, azért a megszólalások átlagszínvonala majdnem ily imponáló.

Végezetül a szövegek: a maguk idejében lexikonszócikk és négytődös vizsgálfelelet gyanánt értékelt műismertetések. Nos, túl azon, hogy ideológiai lózung még elvétve is csak alig-alig sejlik fel a művészettörténészek által megírt összefoglalókban, ma már, úgy lehet, e szövegek tárgyszerűségét és gyorstalpaló szándékkal sűrítő irányát is hajlamosak lehetünk kedvezőbben megítélni. Nem azért, mintha ötpercnyi rezümé ele-

gendő lehetne Zichy Mihályról vagy Kernstok Károlyról, hanem mert a legtöbbünk máskülönben éppúgy nem szánna rájuk több időt, vagy még ennyit se – akárcsak korunk televíziózása. Vagy mivel a higgadt tárgyszerűség helyét mára olykor bizony még a szemre ismeretterjesztő és értékközvetítő műsorokban is egészen másfajta hangütések vették át: tódítástól a lihegő revanson át a tapadós kétértelműségig. Így jóllehet nem áltathatjuk magunkat az-zal, hogy *A hét műtárgyának* egy-egy adása a művészettörténet avatott connoisseur-jévé tehetne bárkit is, azért az évtizedek távolából mégis indokolt hálát tanúsítani a hajdani műsorkészítők iránt.

Szerzőink könyvei

Kornai János

(1928–2021)

126

Egyike a huszadik század vezető közgazdászainak, aki egyidejűleg politikatudós, szociológus és történész, életműve több tudományágat átfog – ekképp méltatta Kornai Jánost, a Harvard és a Budapesti Corvinus Egyetem nyugalmazott professzorát, a magyar és további nyolc tudományos akadémia rendes vagy tiszteletbeli tagját néhány hónapja Mehrdad Vahabi. A párizsi Sorbonne professzora a *Public Choice*-ban különszámot szentelt a magyar tudósnak, a rangos folyóirat tanulmányait járványügyi okokból online üzemmódban ismertették a szerzők. Kornai a képernyő előtt végigülte a többórás konferenciát, hallotta is, nem is a nézeteit méltató vagy éppen velük vitatkozó tudóstársakat, megannyi tanítványát és barátját, végül tett néhány fáradt megjegyzést a gondolkodók felelősségéről. „Vajon Marx felelőssé tehető-e a brutális szovjet elnyomásért? Szerintem igen, Amartya Sen szerint nem, és ebben most sem fogunk egyetérteni. Mindannyian, akik életünk egy szakaszát a kommunizmusban töltöttük, éreztük a szovjet rendszer brutalitását. A másik példám Kína, amely most meg akarja hódítani a világot. Személyes felelősségem, hogy ezt magam is segítettem.”

Ezzel a néhány mondattal a *Mozgó Világ* is képbe került. Nálunk publikálta ugyanis 2008-ban a *Marx egy kelet-európai értelmiségi szemével* című tanulmányát, amelyben összefoglalta a német filozófus életművének maradandó elemeit, ám végső

következtetése az volt: „a kivételesen ragyogó politikai elemzőt” intellektuális felelősség terheli azokért a borzalmakért, amelyeket később a nevében elkövettek, mert az ő eszméit követve iktatták ki a magántulajdont és a piacot, számolták fel a parlamenti demokráciát és hozták létre a proletariátus diktatúráját. Mindemellett sajátos stílusban karikírozta Marx emberi nagyságát: bizonyára elborzadt volna, ha látja, mi folyik a Cseka kínzókamráiban és a szibériai büntetőtáborokban, sőt ott lett volna 1956-ban a forradalmárok között. Amartya Sen azonban nem győzte meg. A Nobel-díjas tudós *Marx Kornai után* című esszéjében egyetértett azzal, hogy Marx nem ismerte fel a parlamenti demokrácia és az emberi jogok jelentőségét, de szerinte nem tehet azokról a szörnyűségekről, amelyeket a nevében elkövettek. Ami pedig Kornai személyes tanácsainak és könyveinek a kínai reformokra gyakorolt hatását illeti, arról szintén a *Mozgó* közölte a legteljesebb összegzést 2010 szeptemberében. Az idő tájt még volt remény arra, hogy a piaci reformok előbb-utóbb fellazítják a merev, centralizált kommunista hatalmat – Kornai egyik harvardi tanítványa a pluralizmus élharcosa, ma a londoni Imperial College professzora –, ami később illúzióknak bizonyult. Ezért dilemmázott Kornai 2019 nyarán a *The Financial Times* hasábjain, nem jártak-e úgy a kínai kommunistákat segítő tudósok, mint Frankenstein doktor: szörnyet teremtettek. „Ha

meghirdetek egy gondolatot, amely társadalmi cselekvésre késztet, akkor nemcsak a cselekmény közvetlen megvalósítói, hanem én is felelős vagyok azért, ami történik, és felelős vagyok e történések következményeiért. Minél nagyobb hatású a szavam, annál nagyobb a felelősségem” – fogalmazta meg ars poeticáját Marxról írt esszéjében.

Kedvelte a *Mozgót*, az elmúlt évtizedekben több esszét adott szerkesztőségünknek. Köztük az utolsót 2020 januárjában, amelyben a high-tech korszak bonyodalmairól és veszélyeiről vetett fel néhány szomorkás megjegyzést. A vonzalom kölcsönös, életművét megkülönböztetett tisztelettel követtük. Az utóbbi években a *Mozgó Világ*, a HVG, a Magyar Narancs, az Élet és Irodalom, a tanítványok, barátok szeretete és persze a nemzetközi tudományos élet figyelme kárpótolta azért a mellőzöttségért, amelyet saját hazájában elszenvedett. A legnagyobb hatású kortárs magyar gondolkodóról a 2010 óta regnáló hatalom tudomást sem vett. Igaz, Kornai elsőként összegezte uralkodásuk jellegzetes vonásait. „A demokrácia több fontos alapintézményét szétrombolták; Magyarország autokrácia lett. Az a veszély fenyeget bennünket, hogy a magyarországi politikai rezsím hasonlónak válik Putyin uralmához. A változások irányzata egyértelmű: rövid idő alatt olyan mélyreható változások történtek, amelyek irreverzibilisek (vagy legyünk optimisták: majdnem irreverzibilisek), és garantálják (vagy legyünk optimisták: szinte garantálják) a hatalomra került csoport tartós uralmát” – írta 2011 januárjában az azóta megszüntetett *Népszabadság* hasábjain.

Márpedig Kornai nem dobálózott az éfféle minősítésekkel, azt sem tűrte, ha a környezete nyeglén ezt teszi. Ha néhány évtizede valaki például kifakadt, hogy a szovjet gazdaság már rég nem működik, rászólt: ilyet nem lehet mondani, hisz jár a metró, nem halnak éhen az emberek, nem a minősítés a dolgunk, hanem éppen az, hogy leírjuk, miképp működik. Ennek a gondolkodásmódnak a csúcsteljesítménye *A hiány*, a globális tudományos best-seller. Legfontosabb könyvei kivétel nélkül hozzáférhetőek valamelyik világnyelven, nevére a Google Scholar 2021. október 29-én 0,03 másodperc alatt 32 806 találatot hozott elő. A kormány.hu keresője pedig nullát. Az elmúlt évtizedben is teljes tudományos arzenálját bevetve vizsgálta az autokrácia, a politikatörténet eme újkori torzszüleménye törvényszerűségeit. Épp úgy, mint egykor a szocialista rendszerét, az átmeneti éveket, a rendszerváltás sikereit és kudarcait, a tervgazdaság és a piacgazdaság, a demokrácia és a diktatúra ellentétes vonásait. Könyvtárnyi életművének bármelyik kötetébe, tanulmányába, esszéjébe érdemes beleolvasni, és nemcsak azért, mert kirajzolódik belőle az adott korszak, hanem mert kutatói módszere a ma dilemmáira is bevethető.

Kilencvenedik születésnapját a Corvinus többnapos konferenciával, éves ünneppsorozattal tisztelte meg, amelyen tucatnyi világklasszis professzor tartott előadást. „Tekintélyromboló közgazdász” – méltatta idén januárban, 93. születésnapja alkalmából a Cambridge Journal of Economics. A tekintélyek pedig köztudottan nem szeretik, ha rombolják őket. Kornai hatvanöt

esztendőit átfogó tudományos pályáján kivételes szakasznak számított, amikor a hazájában nem érte valamiféle hatalmi retorzió: cenzúrázták vagy öncenzúrára kényszerült, megbélyegezték vagy elhallgatták, egyre megy. Egy ideig ambicionálta, hogy bekapcsolódjon a nyugati

tudományos mainstreambe, de önérzetesen abból is kivonta magát. Ez a szellemi függetlenség tette őt szabaddá. Ezért (is) érdemelte ki világszerte tudóstársai és olvasói csodálatát.

Farkas Zoltán

128

Orr Máté: Díszmenet